

Populačný vývoj Slovenska v prierezo­vom a kohortnom pohľade

Autori: Branislav Šprocha, Branislav Bleha, Viera Pilinská,
Boris Vaňo

INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky
Výskumné demografické centrum

Populačný vývoj Slovenska v prierezovom a kohortnom pohľade

Bratislava 2022

Autori: Branislav Šprocha
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

Branislav Bleha
Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Viera Pilinská
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum

Boris Vaňo
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum

Recenzenti: Andrea Galvánková, Mária Katerinková, Martin Kočiš, Veronika Krišková
Štatistický úrad Slovenskej republiky

Pavol Ďurček
Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Copyright © INFOSTAT – Výskumné demografické centrum

Obsah tohto dokumentu je chránený autorským zákonom. Nemožno ho meniť alebo z neho odstrániť informácie o správe práv k nemu. Na spracovanie, preklad, adaptáciu, zaradenie do súborného diela, vystavenie, vykonanie alebo prenos dokumentu je nutný súhlas nositeľa majetkových práv.

Vyhradené je aj právo alebo prenos na udelenie súhlasu na rozmnožovanie a verejné rozširovanie rozmnožením, predajom alebo inou formou prevodu vlastníckeho práva. Bez súhlasu možno z obsahu tohto dokumentu použiť iba krátku časť vo forme citácie, len na účel jeho recenzie alebo kritiky alebo na vyučovacie účely, vedeckovýskumné účely alebo umelecké účely. Rozsah citácie nesmie presiahnuť rámec odôvodnený jej účelom.

Práca neprešla jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-89398-47-8

Obsah

Obsah	4
Úvod	5
2. Sobášnosť	7
3. Rozvodovosť	21
4. Plodnosť	29
5. Potratovosť	42
6. Úmrtnosť	49
7. Migrácia	64
8. Prírastok a počet obyvateľov	85
9. Veková štruktúra	90
Záver	101
Literatúra	107

Úvod

Populačný vývoj Slovenska prešiel od začiatku 21. storočia viacerými dôležitými zmenami, ktoré sa odzrkadlili na intenzite, časovaní, ako aj charakte re jednotlivých demografických procesov. Prehlbovanie transformačného procesu reprodukčného správania prinieslo viaceré pre Slovensko historicky nové skúsenosti. Nikdy predtým slobodní muži a ženy nevstupovali do manželstva tak neskoro, ako je tomu v súčasnosti. Rovnako môžeme hovoriť o skončení univerzality manželstva, keďže zo získaných údajov je zrejmé, že nezanedbateľná časť z mladých ľudí sa nikdy neožení a nevydá. Trend dlhodob o rastúceho rizika rozvodu bola narušený a v posledných rokoch identifikujeme skôr opačné smerovanie. Po rokoch veľmi nízkej plodnosti, najmä na začiatku nového milénia, došlo najprv k miernemu a v poslednom období aj dynamickejšie sa presadzujúcemu oživeniu rodenia detí. S tým úzko súvisí aj nástup dobiehania odložených detí, pokles dynamiky znižovania plodnosti v mladom a veľmi mladom veku a zastavenie rastu materských štartov. Aj napriek tomu je zrejmé, že ženy na Slovensku sa v súčasnosti stávajú matkami oveľa neskôr. Predlžovanie obdobia bezdetnosti tak znamená, že veľká časť z prvej polovice reprodukčného veku ženy nie je u väčšiny z nich využívaná na naplnenie svojich reprodukčných zámerov a čoraz viac sa reprodukcia koncentruje do veku nad 30 rokov. Pozitívne smerovanie úmrtnosti a potratovosti pokračovalo aj v posledných dvoch desaťročiach. Predlžuje sa pritom nielen vek u najmladších detí, ale aj dĺžka života seniorov. Dochádza k poklesu mužskej nadúmrtosti. Z hľadiska umelej potratovosti je zrejmé, že jej úroveň a vplyv na celkovú reprodukciu je značne obmedzená. K výrazným zmenám došlo aj vo vzorcoch migrácie. Spoločne sa tieto transformačné posuny prejavili aj na vývoji prirodzených a celkových prírastkov populácie Slovenska, ako aj jej vekovej štruktúre.

Komplexná analýza populačného vývoja Slovenska a jeho zmien v prierezovom a kohortnom pohľade predstavuje základný poznatkový rámec pre uchopenie hlavných transformačných posunov, ku ktorým od začiatku 21. storočia na Slovensku došlo. Jej hlavným cieľom je preto podrobne zmapovať populačný vývoj na celoštátnej úrovni v období rokov 2000 – 2021. Z hľadiska kohortného prístupu boli údaje za jednotlivé kohorty podmienené dlhším časovým horizontom, no najmä s fázou dobiehania v prezentovaných procesoch plodnosti a sobášnosti je predmetné obdobie kľúčovým.

S výnimkou úvodu a záveru publikácia pozostáva z 8 kapitol. Každá z nich je špeciálne venovaná jednému základnému demografickému procesu. Rovnako je pozornosť venovaná aj otázke populačných prírastkov a vekovej štruktúre, ktorá tvorí základný vstup do kmeňovej prognózy.

Svojím obsahom, konštrukciou a zameraním práce predstavuje komplexnú špeciálnu publikáciu slúžiacu ako nevyhnutný základ pri podrobnejšom hodnotení aktuálneho

populačného vývoja a demografických trendov na Slovensku. Okrem pomerne podrobného analytického textu, sú integrálnou súčasťou publikácie aj viaceré grafické prvky a tabuľky, ktoré dopĺňajú textovú časť a umožňujú čitateľovi vytvoriť si lepší prehľad o súčasnej situácii. Dôležitou súčasťou z hľadiska vývojových trendov je, že vo vybraných procesoch (najmä úmrtnosť, sobášnosť, rozvodovosť) dávame tiež dôraz na analýzu dopadov pandémie ochorenia COVID-19. Vďaka tomu dokážeme identifikovať ich rozsah, čo je vzhľadom na externú a predpokladáme dočasnú povahu tohto výkyvu, dôležité pri nastavení jednotlivých vývojových scenárov.

Údaje použité pri konštrukcii jednotlivých základných i komplexnejších demografických indikátorov pochádzajú predovšetkým zo štatistického zisťovania prirodzeného a migračného pohybu, ktoré sa každoročne uskutočňuje pod gesciou Štatistického úradu Slovenskej republiky (ďalej ŠÚ SR). Okrem toho v prípade kapitoly o migrácii pracujeme tiež s niektorými údajmi pochádzajúcimi z Ministerstva vnútra SR, a to konkrétne Úradu hraničnej a cudzineckej polície (ďalej UHCP).

Veríme, že si publikácia svojím aktuálnym obsahom a snahou o komplexné spracovanie populačného vývoja Slovenska od začiatku 21. storočia nájde svoj okruh čitateľov a pomôže prehĺbiť vedeckú diskusiu v tejto oblasti. Je koncipovaná tak, aby nebola primárne určená len vedeckým pracovníkom zaoberajúcim sa primárne demografiou a populačným vývojom, ale domnievame sa, že prináša viaceré cenné informácie pre širšie spektrum vedným disciplín, ako aj širšiu verejnosť hľadajúcu odpovede na otázky kam smeruje obyvateľstvo Slovenska z demografického pohľadu.

2. Sobášnosť

Tab. 2.1: Základné charakteristiky sobášnosti na Slovensku

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Počet sobášov	25903	26149	25415	28775	29664	23753	26350
Úhrnná sobášnosť - Muži	0,605	0,607	0,586	0,696	0,757	0,618	0,700
Úhrnná sobášnosť - Ženy	0,590	0,600	0,597	0,730	0,813	0,666	0,762
Tabuľková sobášnosť slobodných - Muži	68,0	66,5	61,2	63,9	64,5	56,1	60,6
Tabuľková sobášnosť slobodných - Ženy	70,4	70,6	65,9	70,1	72,2	64,1	68,4
Priemerný vek pri sobáši - Muži	29,8	32,4	33,6	34,4	34,6	35,1	35,0
Priemerný vek pri sobáši - Ženy	25,7	27,8	29,0	30,2	30,7	31,1	31,2
Priemerný vek pri 1. sobáši - Muži	27,5	29,5	30,6	31,1	30,9	31,3	31,1
Priemerný vek pri 1. sobáši - Ženy	25,1	26,9	27,9	28,5	28,4	28,9	28,6

Pozn.: Priemerný vek pri sobáši je počítaný z mier sobášnosti a priemerný vek pri 1. sobáši pochádza z tabuliek sobášnosti slobodných.

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

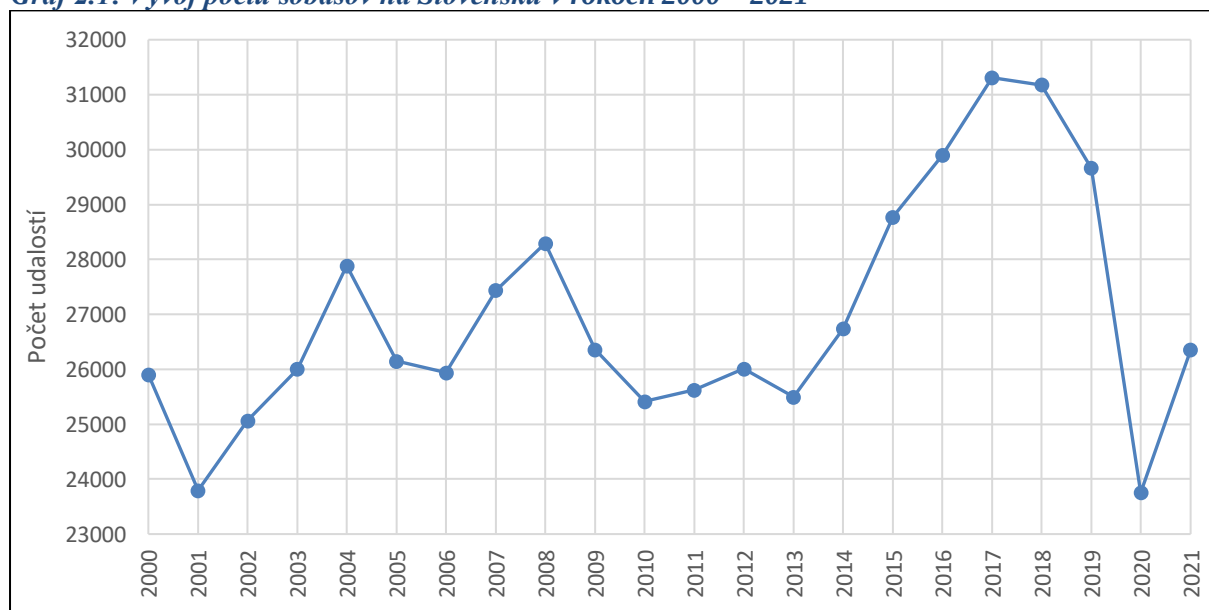
Koniec 90. rokov a začiatok 21. storočia priniesli v dynamicky prebiehajúcich zmenách procesu sobášnosti (Džambazovič 2012, 2015, Pilinská a kol. 2005, Podmanická a kol. 2015, Šprocha 2012, 2020, Šprocha a Tišliar 2018, Vaňo a kol. 2001) určité spomalenie a čiastočnú stagnáciu na pomerne nízkej úrovni. Týkalo sa to nielen počtu uzavretých manželstiev, ale aj samotnej intenzity s akou do manželstva vstupovali muži a ženy. Ďalšou dôležitou vývojovou črtou bola nepravidelnosť a časté pomerne významné medziročné zmeny v trende (detailnejšie napr. Šprocha – Vaňo a kol. 2015). Svedčia o tom aj empirické údaje. Napríklad počet sobášov v roku 2000 klesol pod hranicu 26 tis. a o rok neskôr dokonca pod 24 tis. Nasledujúce tri roky môžeme identifikovať rast až k takmer 28 tis. Tento vývoj následne prerušil ďalší dvojročný pokles vystriedaný následne dvomi rokmi oživenia. Dá sa povedať, že od začiatku nového milénia sa len v období rokov 2010 – 2013 počty (25,5 – 26 tis.) uzavretých manželstiev výraznejšie medziročne nemenili. Tieto značné zmeny vývojových trendov boli pravdepodobne dôsledkom neukončenej transformácie sobášneho správania, ako aj reakciou prierezových ukazovateľov na zmeny vonkajších podmienok. Napríklad prepád po roku 2008 je možné spájať pravdepodobne so zhoršením životnej situácie po vzniku globálnej hospodárskej krízy.

Rast počtu uzavretých manželstiev prerušil prepád spôsobený pandémiou COVID-19

Aj preto v podstate až od roku 2013 môžeme hovoriť o nástupe dlhšie trvajúceho nárastu počtu uzavretých manželstiev vrcholiacom v rokoch 2017 a 2018, keď sa na Slovensku zosobášilo viac ako 31 tis. párov. Čiastočne môže ísť o dôsledok pokrízového vývoja, ako aj o snahu dobiehať odložené zámery mužov a žien vstúpiť do manželstva (Šprocha 2020). Už v roku 2018

však nedošlo k ďalšiemu medziročnému rastu a nové vývojové smerovanie potvrdil predovšetkým rok 2019, keď sa počet sobášov opätovne dostal pod hranicu 30 tis. (graf 2.1). Následný vývoj však prudko zasiahla pandemická kríza spojená s ochorením COVID-19 (bližšie napr. Šprocha 2022) a medziročne došlo k dramatickému prepadu počtu uzavretých manželstiev až na úroveň, ktorú Slovensko dosahovalo zhruba pred dvomi desaťročiami. Posledný analyzovaný rok bol síce poznačený ešte nepriaznivejšou pandemickou situáciou, no aj napriek tomu priniesol určité mierne oživenie. Samotný počet sobášov (26,3 tis.) však ani zďaleka nedosahoval predkrízovú úroveň (graf 2.1).

Graf 2.1: Vývoj počtu sobášov na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

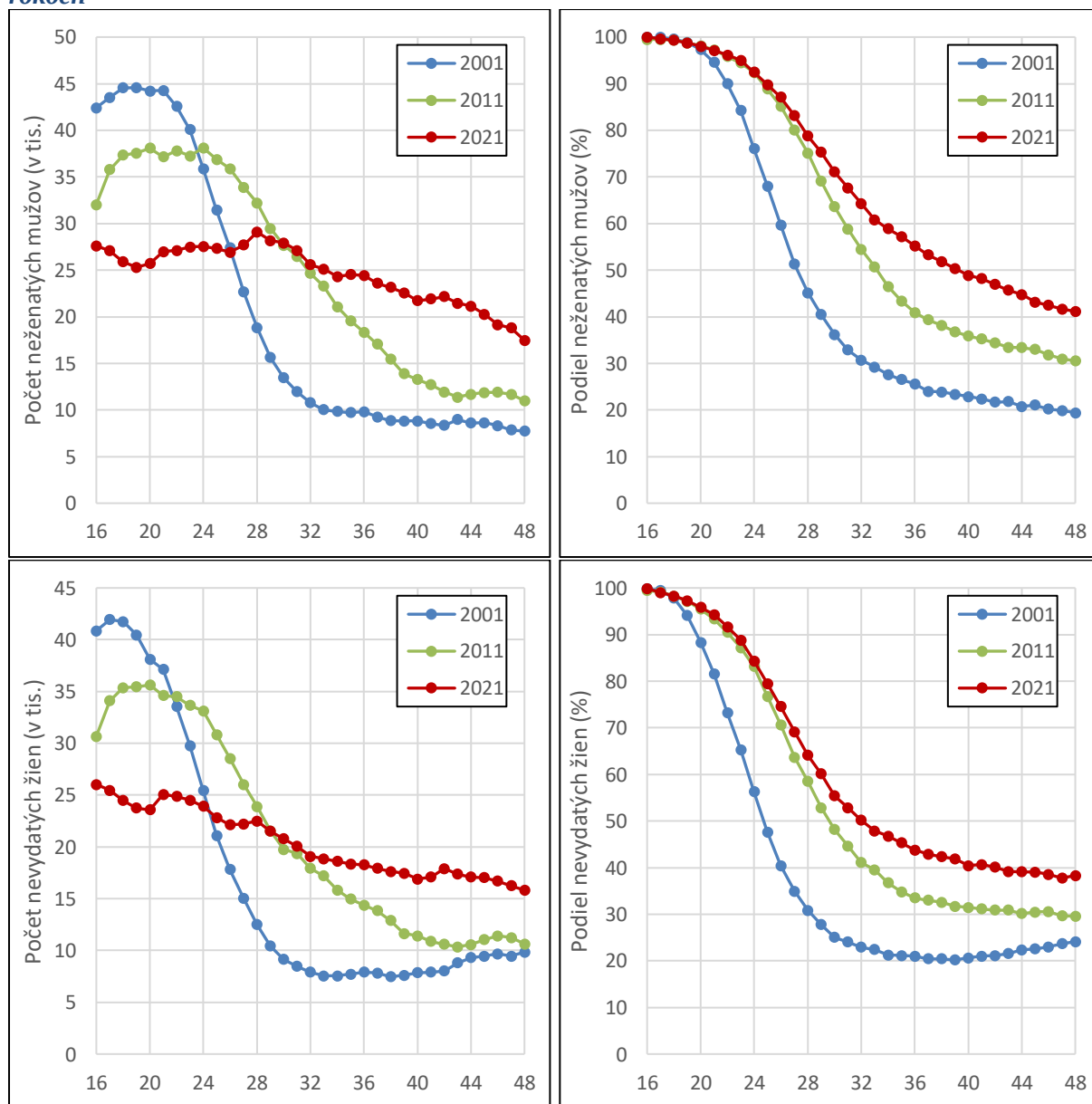
Zdroj dát: ŠÚ SR

Sobášny potenciál je na Slovensku stále slabo využívaný

Aj napriek identifikovaným obdobiam určitého oživenia je možné jednoznačne prehlásiť, že sobášny potenciál mužov a žien je na Slovensku stále veľmi slabo využívaný. Potvrdzujú to údaje o počte sobáša-schopných osôb podľa pohlavia a veku. Ak sa zameriame len na vek do 50 rokov, ktorý je z hľadiska celkovej sobášnosti kľúčovým, potom môžeme vidieť, že od roku 2001 počet mužov, ktorí môžu vstúpiť do manželstva vzrástol z približne 684 tis. na súčasných viac ako 828 tis. (rok 2021). Súčasne je však potrebné povedať, že v poslednom intercenzálnom období (2011 – 2021) bol tento trend už málo dynamický. U žien rast identifikujeme len medzi sčítaniami 2001 a 2011, keď z pôvodných niečo viac ako 575 tis. nevydatých osôb ich početnosť vzrástla na takmer 705 tis. V nasledujúcom desaťročí však došlo k poklesu na približne 687 tis. U oboch pohlaví nešlo však len o výsledok spomínaného určitého nárastu počtu sobášov, ale aj zmien v početnosti jednotlivých vekových kohort. Do reprodukčného veku sa dostávali čoraz menšie generácie, kým naopak vo veku najvyššej sobášnosti boli kohorty zo 70. rokov. Preto okrem samotnej analýzy absolútnych hodnôt, je dôležité v kontexte

nenaplneného potenciálu sobášnosti analyzovať aj relatívne zastúpenie sobáša-schopných osôb. Ak sa najprv zameriame na vek 16 – 49 rokov, zistíme, že u mužov sa podiel osôb mimo manželský zväzok zvýšil najprv z približne 49 % na viac ako 61 %, aby v poslednom intercenzálnom období došlo k ďalšiemu miernu rastu na viac ako 64 %. Znamená to, že v súčasnosti ženatí muži v reprodukčnom veku tvoria len niečo viac ako tretinu. U žien síce nebol uvedený trend až tak dynamický, ale aj napriek tomu došlo k signifikantnému nárastu. Kým v roku 2001 predstavovali nevydaté ženy vo veku 16 – 49 rokov niečo viac ako 42 %, v roku 2011 to už bolo takmer 54 % a v oku 2021 ich podiel prekročil hranicu 56 %.

Graf 2.2 – 2.5: Počet a podiel sobáša schopných mužov a žien podľa veku na Slovensku vo vybraných rokoch

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Dôležitým z hľadiska sobášnosti je aj skutočnosť, že skupinu mužov a žien, ktorí môžu vstúpiť do manželstva, tvoria v čoraz väčšej miere aj osoby v druhej polovici reprodukčného veku, či

po dovŕšení veku 40 rokov. Dlhodobá nízka sobášnosť, jej nepravidelný vývoj v posledných dvoch desaťročiach, ako aj ešte donedávna vysoká rozvodovosť prispievajú k tomu, že podiel neženatých a nevydatých v podstate v takmer všetkých vekových skupinách reprodukčného obdobia vzrástol. Môžeme to vidieť aj na grafoch 2.2 – 2.5. Napríklad viac ako polovicu z príslušnej vekovej skupiny tvorili v roku 2021 neženatí muži až do veku 39 rokov, kým na začiatku milénia to bolo len do veku 27 rokov. U žien prevahu nevydaté osoby mali v roku 2001 ešte vo veku 24 rokov, no podľa posledných dostupných údajov z roku 2021 hranicu 50 % ešte prekračovali vo veku 32 rokov. Navyše je z grafov 2.3 a 2.5 zrejmé, že do konca reprodukčného veku podiel neženatých mužov neklesol pod úroveň 40 % a u nevydatých žien sa udržal tesne pod touto úrovňou.

Rastie počet a podiel osôb, ktoré nemajú skúsenosti so životom v manželstve v pokročilom reprodukčnom veku

Výsledky sčítaní obyvateľov tiež naznačujú, že sa zvyšuje počet a podiel osôb, ktoré nemajú žiadne skúsenosti so životom v manželstve, a to ani v pokročilom reprodukčnom veku. Vo veku 30 rokov tak v súčasnosti zostáva ešte takmer 70 % mužov slobodných, kým v roku 2001 to bola necelá tretina. Vysoký podiel slobodných však zaznamenávame aj vo veku 40 rokov, keď ich zastúpenie ešte stále prekračuje hranicu 40 %. Pre porovnanie na začiatku milénia to bolo len približne 15 %.

V ženskej časti populácie majú podľa údajov z roku 2021 vo veku 30 rokov slobodné osoby ešte miernu prevahu, keďže tvoria približne 53 % z celkovej kohorty. Pred dvomi desaťročiami však v tomto veku zostávalo slobodných len necelých 18 % žien. Aj to potvrdzuje ako významne sa zmenila intenzita a časovanie sobášnosti slobodných mužov a žien na Slovensku. Celková intenzita sobášnosti na Slovensku už na začiatku nového milénia v roku 2001 zaznamenala doposiaľ historicky najnižšiu úroveň, keď pri jej zachovaní pripadalo na jedného muža približne 0,56 a na jednu ženu dokonca len 0,54 sobáša (pozri napr. Šprocha a Tišliar 2018). V kontexte vyššie prezentovaného vývoja počtu uzavretých manželstiev sa vyvíjala v podstate aj samotná intenzita s akou sa sobášili muži i ženy na Slovensku. Krátke obdobia rastu striedal prudký pokles, pričom samotná intenzita sobášnosti sa pohybovala v pomerne úzkom rozpätí približne 0,60 – 0,65 sobáša na jedného muža či ženu (bližšie Šprocha – Vaňo a kol. 2015). Približne od roku 2013 je možné identifikovať dlhšie rastové obdobie, keď sa hodnota úhrnnej sobášnosti dostala u mužov z necelých 0,61 sobáša nad 0,78 sobášov v roku 2018. U žien bolo predmetné oživenie sobášnosti ešte dynamickejšie, keď z pôvodných 0,63 sobášov vzrástla úhrnná sobášnosť na viac ako 0,83 sobášov. Ako však už naznačil vývoj počtu uzavretých manželstiev, ďalší rok priniesol mierny pokles, ktorý umocnili nepriaznivé dva posledné pandémie ochorenia COVID-19 zasiahnuté roky. Úhrnná sobášnosť sa u mužov prepadla v roku 2020 na necelých 0,62 sobáša a u žien nedosahovala ani 0,67 sobášov. Posledný medziročný vývoj znamenal mierny nárast na približne 0,70 sobáša u mužov a niečo

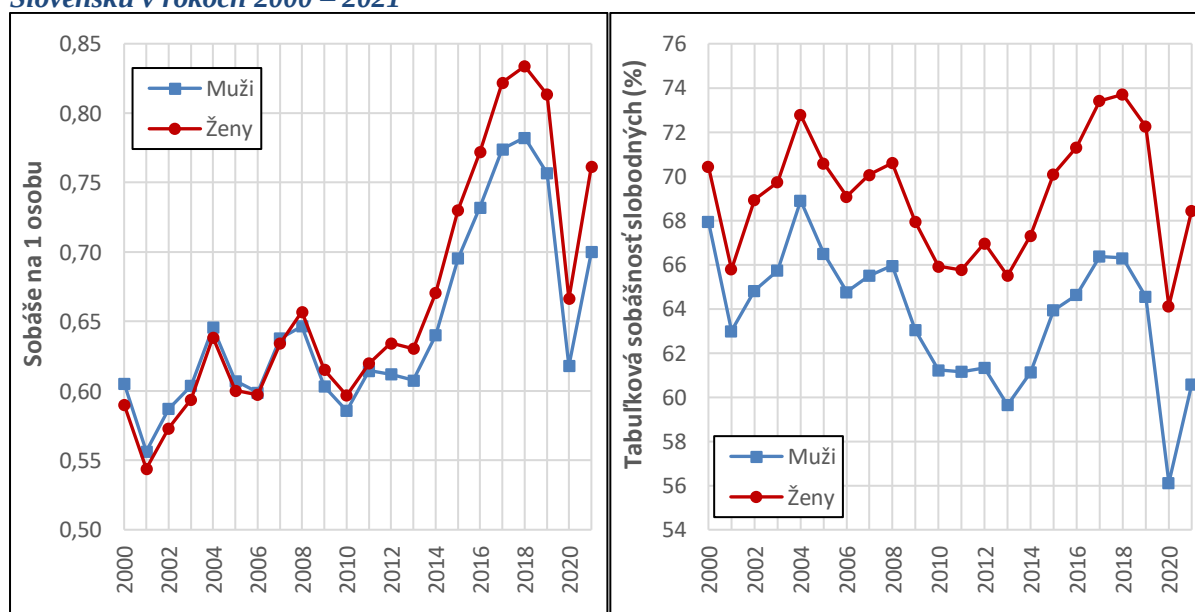
viac ako 0,76 sobášov u žien, no naďalej tak úroveň celkovej sobášnosti zaostávala za situáciou v predkrízovom období. Na druhej strane sa však dá do určitej miery predpokladať, že s úplným odznením dopadov nepriaznivej pandemickej situácie, by mohlo dôjsť k ďalšiemu oživeniu sobášnosti na Slovensku.

Hlavnou zložkou celkovej sobášnosti na Slovensku je dlhodobo to s akou intenzitou do manželstva vstupujú slobodné osoby (Šprocha 2012, Šprocha a Tišliar 2018). Jej úroveň môžeme podrobne analyzovať prostredníctvom tabuliek sobášnosti slobodných (bližšie napr. Pavlík a kol. 1986, Rychtaříková 1984, Šprocha 2020). Ich základom je konštrukcia pravdepodobnosti s akou do manželstva v určitom veku vstúpi slobodný muž alebo žena. Pri zotrvaní pozorovaných úrovni pravdepodobností, potom vieme určiť aká časť mužov a žien by do manželstva do určitého veku nevstúpila a opačne. Vzhľadom na demografickú reprodukciu sa za hornú hranicu najčastejšie používa vek 50 rokov.

Približne tretina mužov a štvrtina žien by pri zachovaní intenzity sobášnosti slobodných nikdy nevstúpila do manželstva

Samotná intenzita sobášnosti slobodných kopírovala klesajúci vývojový trend počtu uzavretých manželstiev i celkovej sobášnosti vrcholiaci na začiatku 21. storočia. Podľa tabuľkovej sobášnosti slobodných z roku 2001 by do manželstva pred dovŕšením 50. roku života vstúpilo len približne 63 % slobodných mužov a necelých 66 % žien. Ako už sme naznačili viackrát, nasledujúci vývoj sa niesol v znamení opakovaného dočasného oživenia a následného poklesu. Po dosiahnutí druhého maxima v roku 2008 (graf 2.7) však došlo k pomerne významnému prepadu, ktorý bol najmä u mužov pomerne dynamický.

Graf 2.6 a 2.7: Celková úhrnná sobášnosť a tabuľková sobášnosť slobodných mužov a žien na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

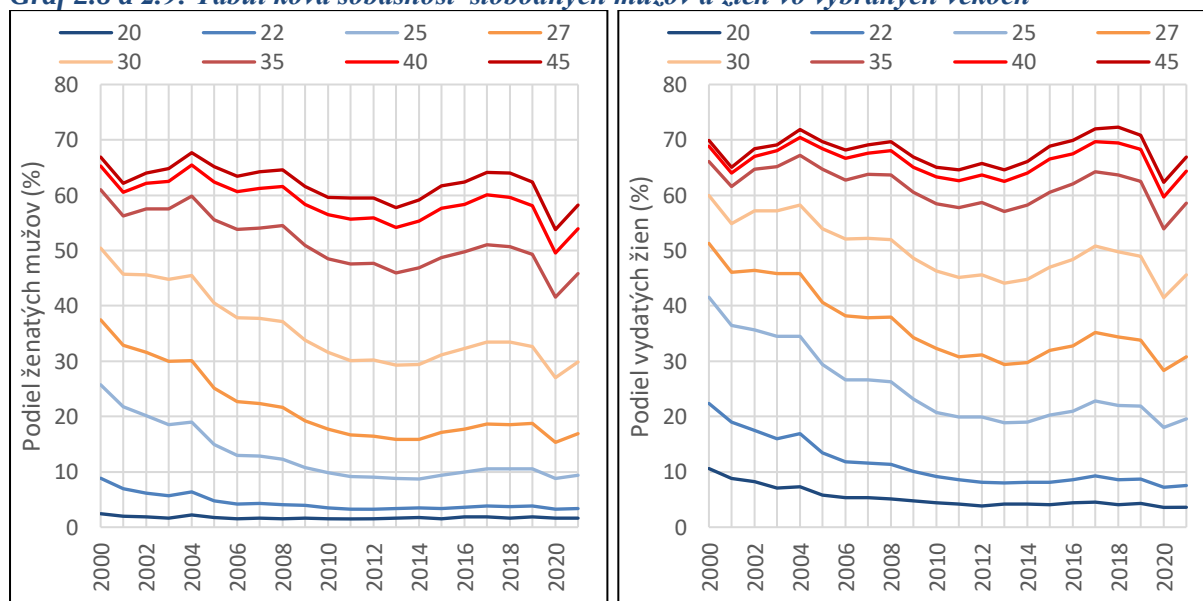
Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

V rokoch 2010 – 2014 sa následne tabuľková sobášnosť slobodných mužov stabilizovala na úrovni 61 % (len v roku 2013 klesla pod 60 %). U žien v týchto rokoch dosahovala približne 66 – 67 % (graf 2.7). Nasledujúce obdobie sa nieslo v znamení už spomínaného oživenia, keď sa tabuľková prvosobášnosť dostala v roku 2017 a 2018 u mužov nad hranicu 66 % a u žien sa pohybovala v rozmedzí 73 – 74 %.

V roku 2019 však tento pozitívny trend bol prerušený a špecifické podmienky pandemického roku 2020 pokles ešte viac prehĺbili. Vďaka tomu dosiahla tabuľková sobášnosť slobodných najnižšiu zaznamenanú úroveň v histórii Slovenska, keď by pri jej zachovaní do manželstva vstúpilo len niečo viac ako 56 % slobodných mužov a 64 % žien. Aj z tohto je zrejmé, že nepriaznivé podmienky o niečo výraznejšie zasiahli mužskú časť populácie. Na druhej strane posledný analyzovaný rok 2021 priniesol aj napriek pokračujúcej a v prípade Slovenska sa zhoršujúcej epidemiologickej situácie mierne zvýšenie hodnôt tabuľkovej sobášnosti slobodných, ktorá sa u mužov dostala opäť nad hranicu 60 % a u žien prekročila úroveň 68 %. Aj v tomto prípade tak platí, že z hľadiska intenzity ešte rok 2021 zaostával za predkrízovou úrovňou u oboch pohlaví o približne 6 p. b.

Vnútna transformácia procesu sobášnosti slobodných pokračovala najmä v prvej dekáde 21. storočia v znamení poklesu intenzity s akou do prvého manželstva vstupovali muži i ženy v mladšom veku. Môžeme to vidieť na grafoch 2.8 a 2.9 ako sa tabuľková sobášnosť slobodných najmä do veku 30 rokov znižovala. Kým napríklad podľa údajov z roku 2000 by pri zachovaní intenzity sobášnosti slobodných v prvej polovici reprodukčného obdobia vstúpila do manželstva približne polovica mužov a 60 % žien, v roku 2014 by to nebolo ani 30 % v mužskej a necelých 45 % v ženskej časti populácie. Navyše sa tiež najmä u mužov ukazuje, ako výrazne vzrastá medzi 30. a 35. rokom života hodnota tabuľkovej prvosobášnosti, čo len potvrdzuje vzrastajúci vplyv druhej polovice reprodukčného obdobia pre celkovú sobášnosť.

Graf 2.8 a 2.9: Tabuľková sobášnosť slobodných mužov a žien vo vybraných vekoch

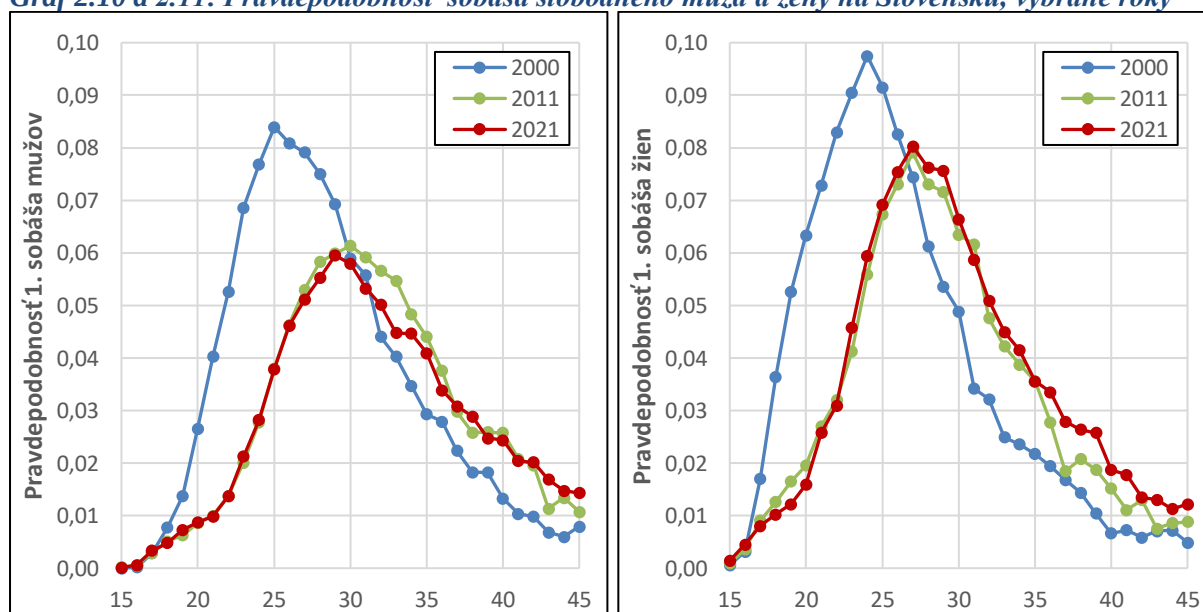
Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Ten však u oboch pohlaví stále nedokázal výraznejšie prispieť k oživeniu sobášnosti slobodných. K tomu došlo v určitej miere až v ďalších rokoch, pričom sa nezvyšovala intenzita len v staršom veku, ale určitý nárast môžeme identifikovať aj vo veku 22, 25 a 27 rokov (pozri graf 2.8 a 2.9). Na druhej strane prudký pokles sobášnosti spojený s pandemickým rokom 2020 sa dotkol predovšetkým tabuľkovej sobášnosti v starších vekoch, v ktorých sa tak efekt poklesu tabuľkovej prvosobášnosti akumuloval. Napríklad u mužov vo veku 35 rokov klesol tabuľkový podiel ženatých z viac ako 50 % na necelých 42 %. U žien bol pokles ešte výraznejší, keď z necelých 64 % sa hodnota tabuľkovej prvosobášnosti prepadla na menej ako 54 %.

Pokles sobášnosti v mladšom veku je kompenzovaný len čiastočne

Podrobnejšie zmeny v pravdepodobnostiach sobáša slobodných osôb môžeme analyzovať prostredníctvom grafov 2.10 a 2.11. Je zrejmé, že u mužov približne vo veku do 30 rokov došlo najmä medzi rokom 2000 a 2011 k výraznému poklesu intenzity sobášnosti. U žien podobný trend pozorujeme približne vo veku do 27 rokov. Súčasne s tým sa do vyššieho veku presunulo maximum pravdepodobnosti sobáša slobodného muža (29 – 30 rokov) i ženy (27 rokov). Navyše vývoj medzi rokmi 2011 a 2021 ukazuje, že v starších vekoch došlo k nezanedbateľnému nárastu šanci na sobáš. To bolo hlavným faktorom spomínaného ešte donedávna prebiehajúceho oživenia sobášnosti slobodných.

Graf 2.10 a 2.11: Pravdepodobnosť sobáša slobodného muža a ženy na Slovensku, vybrané roky

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Dopady pandémie ochorenia COVID-19 zasiahnutých rokov 2020 a 2021 na proces vstupovania slobodných mužov a žien do manželstva plasticky prezentujú grafy 2.12 a 2.13.

Tie umožňujú detailne porovnať, ako sa vyvíjali počty tabuľkových sobášov slobodných posledný predkrízový rok 2019 a následne v spomínaných krízových rokoch.

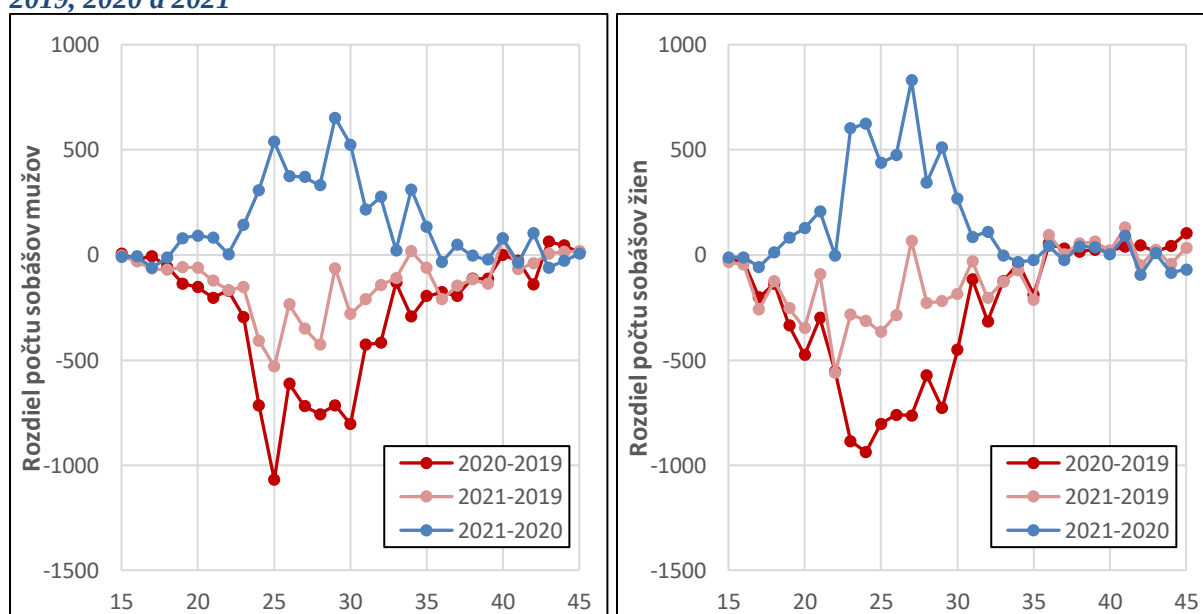
Pandémia COVID-19 spôsobila výrazný pokles sobášnosti slobodných

K poklesu šancí vstúpiť do manželstva došlo v pandemickom roku 2020 v podstate vo všetkých vekových skupinách, a to u oboch pohlaví. Obdobný záver získavame, ak porovnáme vekovo-špecifické pravdepodobnosti sobáša slobodných osôb z roku 2021 a 2019. Rozsah samotného poklesu však bol v porovnaní s prvým pandemickým rokom menší. Preto pri komparácii vývoja medzi rokmi 2020 a 2021 identifikujeme, že s výnimkou najmladších vekových skupín vzrástla medziročne sobášnosť v takmer každom veku.

Kým prepád celkovej sobášnosti slobodných mužov sa v roku 2020 v najväčšej miere koncentroval vo veku 25 – 31 rokov (viac ako 64 % z poklesu), v roku 2021 bol pokles záležitosťou viacerých vekových skupín. Najvyššiu časť však stále nachádzame vo veku 25 – 29 rokov, v ktorý sa podieľal na približne polovici z celkového zníženia tabuľkovej sobášnosti slobodných. Práve v týchto vekoch pritom došlo medzi rokom 2021 a 2020 k najvýraznejšiemu oživeniu sobášnosti slobodných mužov.

U žien bol pokles sobášnosti slobodných v prvom pandemickom roku z troch štvrtín podmienený poklesom pravdepodobností sobáša vo veku 23 – 30 rokov. V roku 2021 bola nižšia úroveň tabuľkovej sobášnosti slobodných odzrkadlením vplyvu zmien intenzity sobášnosti slobodných vo viacerých vekových skupinách. Napríklad vo veku 18 – 22 sa koncentrovala približne štvrtina z poklesu, ďalej vo veku 29 – 34 rokov to bolo približne 23 %. Základ (približne 48 %) tak tvorilo zníženie šancí na vydaj vo veku 23 – 27 rokov.

Graf 2.12 a 2.13: Rozdiel v počte tabuľkových sobášov slobodných mužov a žien na Slovensku v roku 2019, 2020 a 2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

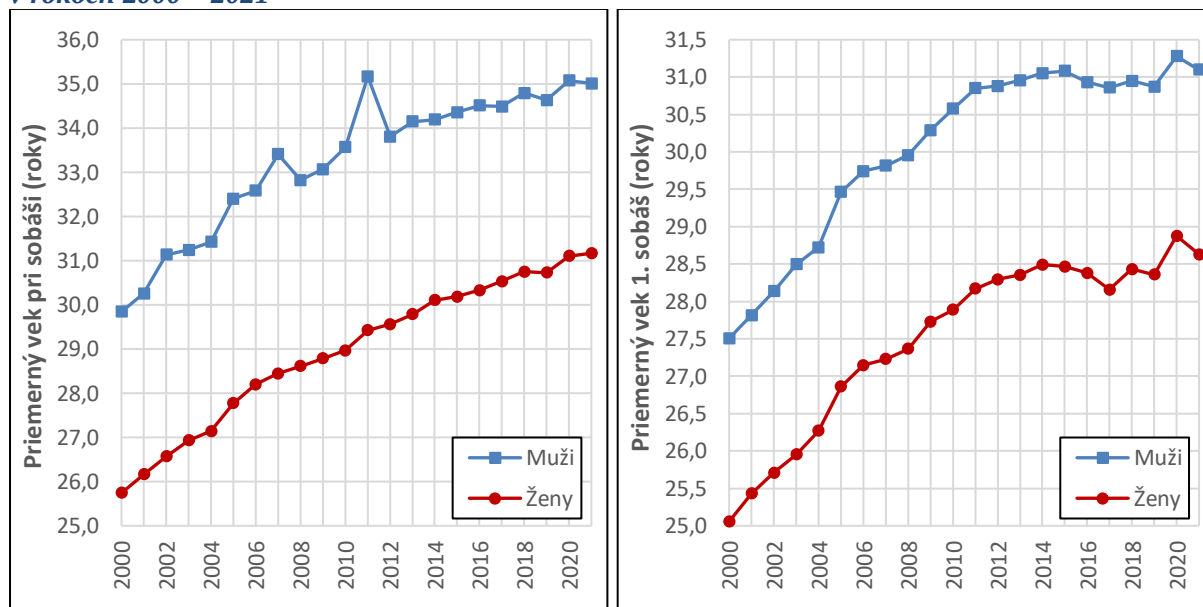
Okrem zmien v celkovej úrovni sobášnosti, ako aj intenzity s akou do prvého manželstva vstupujú slobodné osoby, patrili k jedným z najdôležitejších transformačných znakov tohto demografického procesu zmeny v jeho časovaní. Asi najlepšie to vystihuje vývoj priemerného veku pri sobáši a najmä prvom sobáši.

Kým v prípade priemerného veku pri sobáši (bez ohľad na rodinný stav snúbencov) pozorujeme v podstate kontinuálne zvyšovanie jeho hodnôt, u prvých manželstiev došlo v posledných rokoch k určitým zmenám vo vývoji. Vďaka tomu sa priemerný vek pri sobáši u mužov zvýšil od začiatku milénia z necelých 30 na približne 35 rokov a u žien z menej ako 26 rokov na viac ako 31 rokov. Aj napriek takmer kontinuálnemu rastu je však zrejmé, že dynamika s akou tieto zmeny prebiehajú sa postupne znižuje. Keďže hlavným faktorom nielen z hľadiska intenzity, ale aj samotného časovania celkovej sobášnosti je to akú úroveň a v akom veku vstupujú do manželstva slobodné osoby, je tento jav odrazom spomínaných zmien, ku ktorým došlo práve v časovaní prvých sobášov. Od roku 2000 je možné pritom aj v tejto skupine identifikovať rastúci trend. Kým na začiatku milénia vstupovali do prvého manželstva muži v priemere vo veku 27,5 roka a ženy vo veku 25 rokov, o desaťročie neskôr už hodnoty predmetného ukazovateľa dosahovali v mužskej časti populácie približne 30 rokov a u žien sa približovali k hranici 28 rokov. V nasledujúcich 5 rokoch ešte síce dochádzalo k určitému nárastu, no ten už ani zďaleka nebol tak výrazný. Následne došlo nielen k zastaveniu, ale dokonca v niektorých rokoch (pozri graf 2.15) aj k miernemu poklesu priemerného veku mužov i žien pri prvom sobáši. Ten sa u mužov viac menej stabilizoval na hranici 31 rokov a u žien dosahoval úroveň 28,5 roka. Uvedenú stabilitu však narušili špecifické podmienky dvoch posledných rokov. Zmeny v rozložení tabuľkových sobášov slobodných podľa veku, ktoré zasiahli najmä mladšie vekové skupiny a skupiny s najvyššou intenzitou, kým vo veku nad 35 rokov u mužov a 30 rokov u žien v podstate k výraznejším zmenám nedošlo (pozri graf 2.12 a 2.13), znamenali pomerne výrazný medziročný nárast hodnôt priemerného veku pri prvom sobáši. Oproti predkrízovému roku 2019 vzrástol u mužov o niečo viac ako 0,4 roka a u žien dokonca o viac ako 0,5 roka. Posledný analyzovaný rok však aj vzhľadom na vyššie uvedené oživenie sobášnosti (v porovnaní s rokom 2020), ako aj rozloženie príspevkov k poklesu v porovnaní s predkrízovým obdobím do širšieho vekového spektra, priniesol určité zníženie (graf 2.15). V roku 2021 sa tak tabuľkový priemerný vek mužov pri prvom sobáši dostal tesne nad hranicu 31,1 roka a u žien sa pohyboval nad úrovňou 28,6 rokov.

Výsledkom uvedených zmien v časovaní tabuľkovej sobášnosti slobodných je aj zmena v príspevkoch jednotlivých vekových skupín k celkovej tabuľkovej prvosobášnosti. Ak sa zameriame na vek do 25 rokov, ktorý prezentuje v súčasnosti model skorého uzatvárania manželských zväzkov, potom jasne môžeme u oboch pohlaví identifikovať pokračovanie trendu poklesu jeho vplyvu na celkovú úroveň sobášnosti slobodných mužov a žien. Kým na začiatku 21. storočia sa v tomto vekovom spektre realizovalo u mužov približne 38 %

z celkovej tabuľkovej sobášnosti slobodných, v rokoch 2012 – 2014 ich váha klesla pod hranicu 15 %.

Graf 2.14 a 2.15: Vývoj priemerného veku mužov a žien pri sobáši a prvom sobáši na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Situácia u žien bola obdobná. Ešte v roku 2000 sa vo veku do 25 rokov koncentrovalo takmer 60 % z celej tabuľkovej sobášnosti slobodných, no v rokoch 2013 – 2015 to bolo menej ako 29 %. Ďalší vývoj sa aj vzhľadom na popísané zmeny v časovaní sobášnosti niesli najprv v znamení mierneho nárastu príspevkov tabuľkových sobášov v tomto mladom veku. Aj v tomto prípade však identifikovaný trend prerušili posledné dva pandémiou zasiahnuté roky a podiel tabuľkovej sobášnosti vo veku do 25 rokov opäťovne u mužov klesol pod hranicu 16 % a u žien sa dostal pod 29 %.

Vzhľadom na hlavné vývojové zmeny v časovaní sobášnosti slobodných je logické, že opačný trend mal vo všeobecnosti vývoj príspevkov tabuľkových sobášov vo veku 30 a viac rokov. Kým na začiatku milénia sa u mužov v druhej polovici reprodukčného veku realizovala len niečo viac ako štvrtina z celkovej tabuľkovej prvosobášnosti, do roku 2014 ich príspevky vzrástli až na takmer 52 %. U žien sa v rovnakom období zvýšili z necelých 15 % na viac ako tretinu. Nasledujúci vývoj u oboch pohlaví sa niesol v duchu určitého poklesu a následnej stabilizácie u mužov tesne pod úrovňou 50 % a 33 % u žien. Aj v tomto prípade špecifické podmienky najmä prvého pandemického roka 2020 znamenali prerušenie tejto stability a návrat medziročného nárastu. Ten síce druhý rok pandémie COVID-19 nepotvrdil a došlo dokonca k miernemu poklesu, ale aj napriek tomu naďalej váha tabuľkovej sobášnosti slobodných v druhej polovici reprodukčného obdobia dosahovala mierne vyššiu úroveň, ako tomu bolo v predkrízových rokoch.

Šance na opakovaný vstup do manželstva sú pomerne nízke

Aj keď hlavným aspektom celkovej sobášnosti na Slovensku je vstup slobodných mužov a žien do manželstva, nezanedbateľná a stále sa zvyšujúca časť najmä rozvedených osôb v populácii (pozri napr. Bleha a kol. 2014, Majo a Šprocha 2016) predstavuje dôležitý kontingent sobáša schopných osôb. Preto je dôležité aspoň v hlavných rysoch naznačiť, akými vývojovými zmenami prešiel proces opakovanej sobášnosti po roku 2000 na Slovensku. V nadväznosti na predchádzajúce vývojové trendy (napr. Šprocha 2012, Vaňo a kol. 2001, Vaňo a kol. 2012) sa dá povedať, že postupne došlo k značnému obmedzeniu šancí na ďalší sobáš u rozvedených a najmä ovdovených mužov a žien.

Tab. 2.2: Čisté miery sobášnosti rozvedených a ovdovených mužov a žien na Slovensku vo vybraných rokoch

Vek	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
	Na 1000 rozvedených mužov							Na 1000 rozvedených žien						
16-24	70,8	18,4	48,9	32,3	60,1	40,8	58,8	89,9	57,3	55,5	40,2	67,6	56,8	71,7
25-29	72,7	53,1	43,2	28,9	41,9	32,6	37,9	63,8	61,5	52,1	50,4	62,3	52,2	58,1
30-34	55,0	53,1	43,3	40,6	48,8	38,0	45,0	35,3	41,8	38,4	44,0	50,9	54,4	57,0
35-39	33,2	38,7	33,7	31,7	37,8	34,7	39,6	19,6	20,9	24,2	27,8	38,0	32,0	38,6
40-44	23,7	26,8	24,4	21,7	28,0	24,1	26,8	12,3	13,6	13,8	16,3	22,6	20,6	24,1
45-49	21,1	20,9	18,1	17,1	21,3	17,8	20,0	10,9	11,0	9,4	12,2	15,5	14,1	16,1
50-54	18,8	16,4	13,8	13,9	15,3	13,1	15,3	8,5	8,1	7,3	9,3	11,6	11,1	11,6
55-59	16,3	16,4	11,8	11,0	11,6	11,8	12,9	4,9	6,7	5,3	7,4	7,2	7,6	9,5
60-64	13,4	17,0	15,3	12,5	11,9	11,6	12,7	3,8	5,9	3,9	4,7	5,4	5,0	6,2
65+	8,6	13,3	13,9	9,2	8,0	8,2	8,7	1,7	2,0	2,1	1,8	1,9	1,9	2,0
16-49	35,2	34,4	28,6	24,5	28,7	24,1	26,9	25,0	25,2	22,1	22,6	26,7	23,9	26,9
Spolu	29,2	27,5	22,3	18,1	19,0	16,5	18,1	17,9	17,3	14,3	13,8	14,7	13,1	14,5
Vek	Na 1000 ovdovených mužov							Na 1000 ovdovených žien						
16-24	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	27,6	1,3	0,0	5,4	0,0	48,8	0,0
25-29	57,7	17,8	0,0	0,0	0,0	0,0	11,2	35,3	7,7	4,8	19,4	11,5	19,6	16,4
30-34	55,7	21,8	51,3	11,1	14,4	4,8	17,5	14,1	8,3	12,5	16,5	19,0	10,9	8,7
35-39	16,9	20,7	38,6	15,4	11,6	20,4	15,4	7,6	5,7	7,1	9,5	15,2	9,4	15,3
40-44	14,5	20,3	24,9	11,2	13,8	16,5	9,7	5,5	3,9	3,4	7,7	5,8	9,4	6,7
45-49	13,6	12,8	19,2	12,3	5,8	9,6	8,7	3,7	2,9	2,3	3,2	8,2	6,4	6,1
50-54	10,9	9,6	10,8	7,3	8,2	12,4	6,0	1,6	1,5	1,6	2,0	2,2	2,7	2,2
55-59	12,2	7,8	4,3	3,9	5,9	7,0	6,7	0,6	0,8	1,0	0,7	1,5	0,9	1,5
60-64	6,9	6,0	4,4	3,6	5,2	4,7	6,0	0,4	0,5	0,5	0,8	0,4	0,2	0,3
65+	2,1	1,9	2,7	1,6	1,5	1,4	1,2	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
16-49	16,8	15,8	24,5	11,4	9,1	12,2	10,4	6,1	4,0	4,2	6,5	9,0	8,2	7,7
Spolu	4,9	4,4	5,2	2,8	2,8	3,0	2,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Zaujímavosťou pritom je, že najmä v prípade rozvedených osôb, vývoj celkovej sobášnosti kopíroval vo veľkej miere celkové vývojové trendy. Preto sa hlavná časť poklesu intenzity

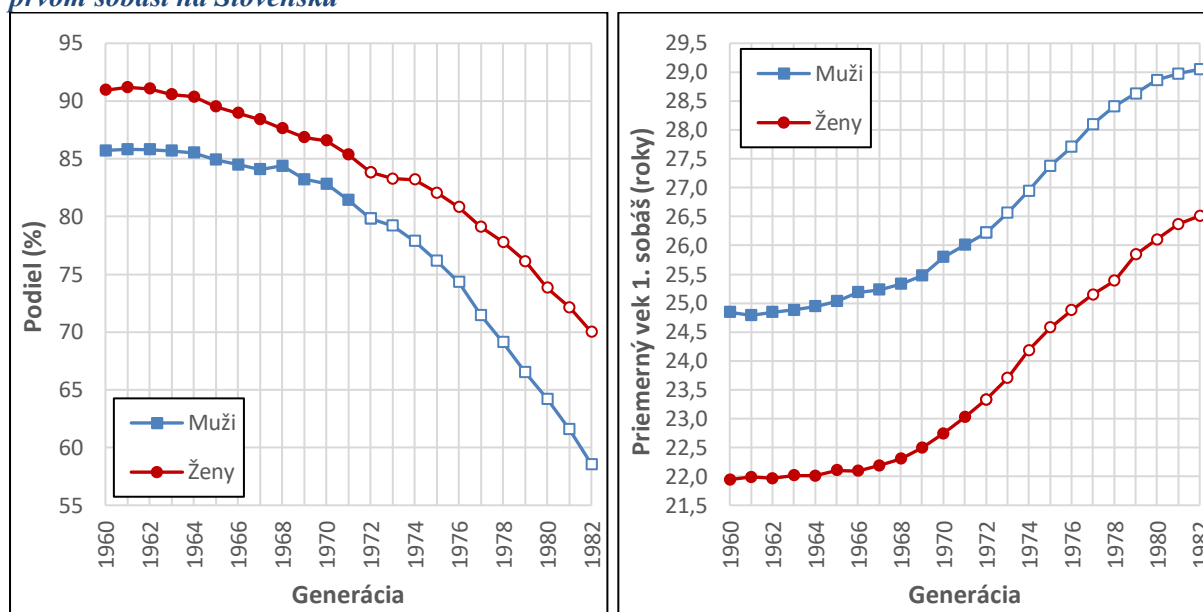
viazala najmä s obdobím po roku 2008. Dôležitým je tiež potrebné spomenúť, že dlhodobo na Slovensku mali vyššie šance na opätovné uzavretie manželstva muži (pozri napr. Šprocha a Tišliar 2018). Najmä v kontexte s rastúcim a čoraz vyšším vekom ovdovenia platilo, že lepšie vyhliadky na sobáš má rozvedená ako ovdovená osoba, pričom čím je mladšia, tým jej šance sa ešte viac zvyšujú. Tento jav zostáva v platnosti až do súčasnosti. Pomerne dôležitou zmenou je skutočnosť, že v reprodukčnom veku sa celková úroveň opakovanej sobášnosti mužov i žien viac menej vyrovnala. Platí to nielen pre rozvedených, ale aj ovdovených.

Z hľadiska samotného vývoja môžeme sobášnosť ovdovených mužov hodnotiť ako stabilizovanú, kým u žien došlo k miernemu nárastu. U rozvedených posledné desaťročie prinieslo určité oživenie bez ohľadu na pohlavie. Výnimkou boli len posledné dva roky, keď aj opakované sobáše negatívne zasiahli špecifické pandemické podmienky (tab. 2.2).

Znižovanie sobášnosti a proces odkladania indikujú aj generačné ukazovatele

Model sobášneho správania vyskytujúci sa v populácii Slovenska pred nástupom transformačných zmien bol charakteristický predovšetkým vysokou intenzitou a skorým vstupom do manželstva (Fialová 1992, Rychtaříková 1995, Šprocha a Tišliar 2018). Od začiatku 90. rokov však prešiel rozsiahlou a dynamicky sa presadzujúcou premenou, keď hlavným motívom sa stalo odkladanie (a čiastočne pravdepodobne aj odmietanie) vstupov do manželstva. V súčasnosti už viac ako tri desaťročia trvajúca transformácia sa tak odzrkadľuje nielen v prierezových, ale aj generačných ukazovateľoch (podrobnejšie napr. Šprocha 2021). Z hľadiska identifikácie začiatku týchto zmien v generačnom pohľade sa ako iniciačné kohorty na Slovensku označujú skupiny mužov a žien narodených v polovici 60. rokov (pozri napr. Potančoková 2008, 2011, 2013, Šprocha 2014). Platí to aj v prípade sobášnosti. Práve u osôb narodených v druhej polovici 60. rokov môžeme vidieť, ako kontinuálne medzigeneračne došlo k zvyšovaniu hodnoty generačného priemerného veku mužov i žien pri prvom sobáši. Ide pritom o jednu z kľúčových zmien v sobášnom správaní, keďže dovtedajší vývoj sa vyznačoval dlhodobou stabilitou mechanizmov, čo napokon potvrdzujú aj minimálne posuny v hodnotách generačného priemerného veku pri prvom sobáši. V generáciách prvej polovice 60. rokov sa priemerný vek pri prvom sobáši v podstate stabilne pohyboval u mužov pod hranicou 25 rokov a u žien na úrovni 22 rokov. Až v spomínaných generáciách z druhej polovice 60. rokov došlo k postupnému rastu. Posledná známa definitívna hodnota (vo veku 50 rokov) z generácie 1971 hovorí o tom, že priemerný vek slobodných mužov pri vstupe do manželstva sa dostal na 26 rokov a u žien na 23 rokov. Aj keď mladšie generácie ešte neboli v čase písania tohto textu vo veku ukončenej reprodukcie, je zrejmé, že ich priemerné veky pri prvom sobáši sú a budú ešte výrazne vyššie. Tak napríklad muži narodení v roku 1980 už vstupovali do manželstva priemerne vo veku 29 rokov a ženy tesne nad 26 rokov. Rastový trend pritom pozorujeme aj v najmladších analyzovaných kohortách zo začiatku 80. rokov, kde došlo k prelomeniu 29 rokov na strane mužov a k priblíženiu sa k úrovni 26,5 roka na strane žien.

Graf 2.16 a 2.17: Generačná sobášnosť slobodných a generačný priemerný vek mužov a žien pri prvom sobáši na Slovensku

Pozn.: prázdnu značku sú vyznačené generácie vo veku do 50 rokov

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Konečná prvosobášnosť klesla u mužov pod 80 % a u žien pod 85 %

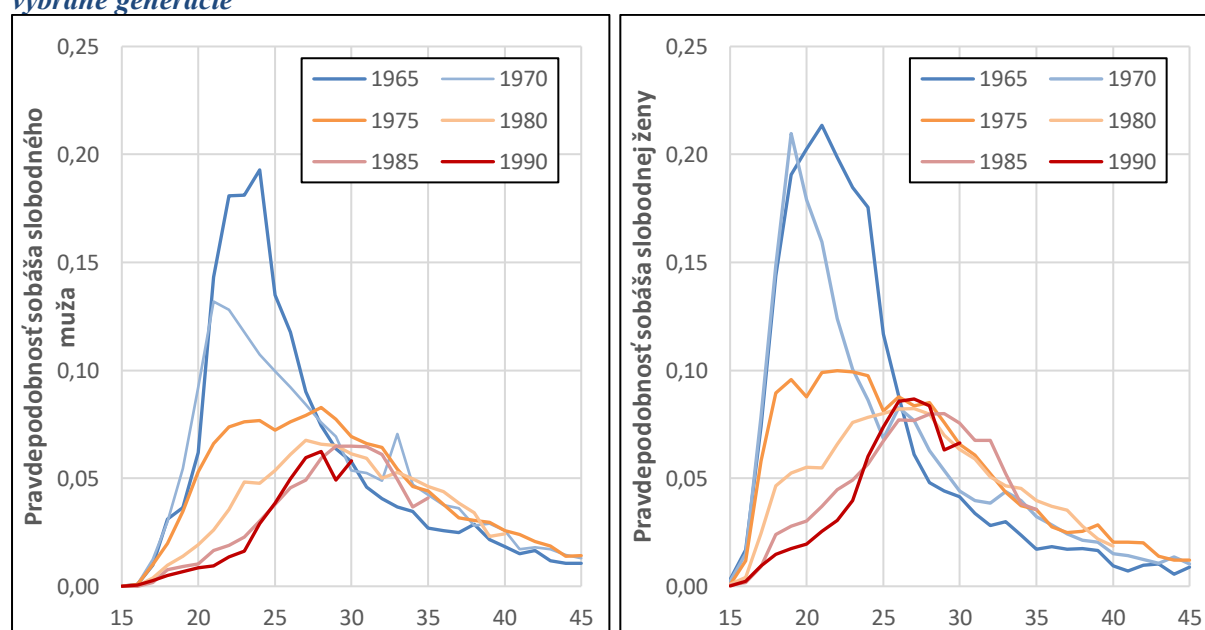
Vývoj generačnej sobášnosti slobodných tiež odzrkadľoval zmeny, ktoré bolo možné identifikovať v prierezovej podobe. Dlhodobý pokles a následne stabilizácia na nízkej úrovni pozorované od začiatku 90. rokov sa premietli do v podstate kontinuálneho znižovania generačnej sobášnosti. Kým muži narodení v prvej polovici 60. rokov svojou prvosobášnosťou ešte mierne prekračovali hranicu 85 %, u osôb zo začiatku 70. rokov jej úroveň klesla pod 80 %. V ženskej časti populácie sa v posledných pred transformačných generáciách sobášnosť slobodných držala nad 90 %, no u žien zo začiatku 70. rokov už klesla pod 85 %. Navyše ako predznamenávajú predbežné údaje za generácie vo veku 40 – 49 rokov (teda s neukončenou reprodukciou), smerom k mladším generáciám je potrebné očakávať ďalší pokles. V generáciách z polovice 70. rokov sa posledná známa úroveň dostala u mužov na 76 % a u žien na 82 %. U osôb narodených na začiatku 80. rokov by však do prvého manželstva vstúpili len asi dve tretiny mužov a necelé tri štvrtiny žien.

Vzhľadom na pomerne nízku úroveň sobášnosti slobodných osôb po dovŕšení 40. roku života je možné očakávať, že uvedená intenzita, ako aj hodnoty priemerného veku pri prvom sobáši sa budú meniť v najmladších analyzovaných generáciách len v obmedzenej miere.

Proti výrazným zmenám výslednej generačnej prvosobášnosti medzi poslednou známou hodnotou a možným vývojom do dovŕšenia 50. roku života hovorí aj známa a stále nízka úroveň sobášnosti slobodných mužov a žien v poslednej dekáde reprodukčného veku. Dôležitou je tiež identifikovaná skutočnosť, keď medzigeneračný pokles sobášnosti slobodných je práve v najmladších generáciách najdynamickejší. Z hľadiska časovania prvých sobášov pritom platí,

že najrýchlejšie hodnoty generačného priemerného veku rástli u osôb narodených v polovici 70. rokov (1973 – 1975) a smerom k najmladším analyzovaným kohortám dochádzalo k znižovaniu dynamiky. Ako potvrdzuje vývoj generačných pravdepodobností slobodných mužov a žien uzavrieť manželstvo (graf 2.18 a 2.19), do značnej miery je to výsledkom stabilizácie poklesu intenzity sobášnosti v mladšom veku a naopak stále len obmedzeného zvyšovania jej úrovne vo vyšších vekových skupinách. Každopádne je však zrejmé, že táto hlavná transformačná črta v rozložení sobášnosti slobodných s vekom sa naplno presadila aj v longitudinálnom pohľade. Navyše z grafov 2.18 a 2.19 je tiež zrejmé, že v mladšom veku približne do generácií z druhej polovice 70. rokov mala prehlbujúcu sa tendenciu. Až v najmladších kohortách identifikujeme spomenutú stabilizáciu modelu sobášnosti. Sme tak svedkami zániku modelu vysokej intenzity sobášnosti v mladom až veľmi mladom veku (generácia 1965) s ostrým maximom. V prvých transformáciou zasiahnutých generáciách pritom došlo v podstate len k poklesu úrovne sobášnosti bez výraznejšej kompenzácie v neskoršom reprodukčnom veku. Zaujímavosťou pritom je, že nešlo ani tak o najmladšie vekové skupiny (do 20 rokov), ale predmetný pokles sa dotkol najmä veku 21 – 27 rokov u mužov a 20 – 25 rokov u žien (porovnaj generáciu 1965 a 1970). To pravdepodobne súvisí s časovým aspektom, kedy tieto generácie prechádzali najhoršími fázami celkovej transformácie slovenskej spoločnosti v prvej polovici 90. rokov. Kým mladší muži a ženy (do veku 20 rokov), ktorí sa rozhodli uzavrieť manželstvo ešte neboli poznačení vo svojich rozhodovacích procesoch zhoršenými životnými podmienkami, u starších osôb už tieto faktory mohli významným spôsobom oddialiť manželský štart. Smerom k mladším generáciám však už vidíme, že dochádza postupne k znižovaniu sobášnosti aj v týchto najmladších vekových skupinách, čo prispieva následne k celkovému starnutiu vekového profilu.

Graf 2.18 a 2.19: Generačné pravdepodobnosti sobáša slobodných mužov a žien na Slovensku, vybrané generácie

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

3. Rozvodovosť

Tab. 3.1: Základné charakteristiky rozvodovosti na Slovensku

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Počet rozvodov	9273	11553	12015	9786	9466	8295	8131
Realizované návrhy (%)	77,1	80,5	94,4	94,8	94,6	94,3	94,5
Úhrnná rozvodovosť	0,269	0,361	0,399	0,341	0,336	0,298	0,294
Priemerný vek pri rozvode - muži	38,1	39,6	41,1	43,1	43,7	44,1	44,4
Priemerný vek pri rozvode - ženy	35,6	37,0	38,4	40,2	40,9	41,1	41,3
Priemerné trvanie manželstva (roky)	12,7	14,4	15,1	15,9	15,7	15,6	15,4
Rozvody s maloletými deťmi (%)	70,2	65,9	63,5	60,0	59,4	59,5	60,2

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

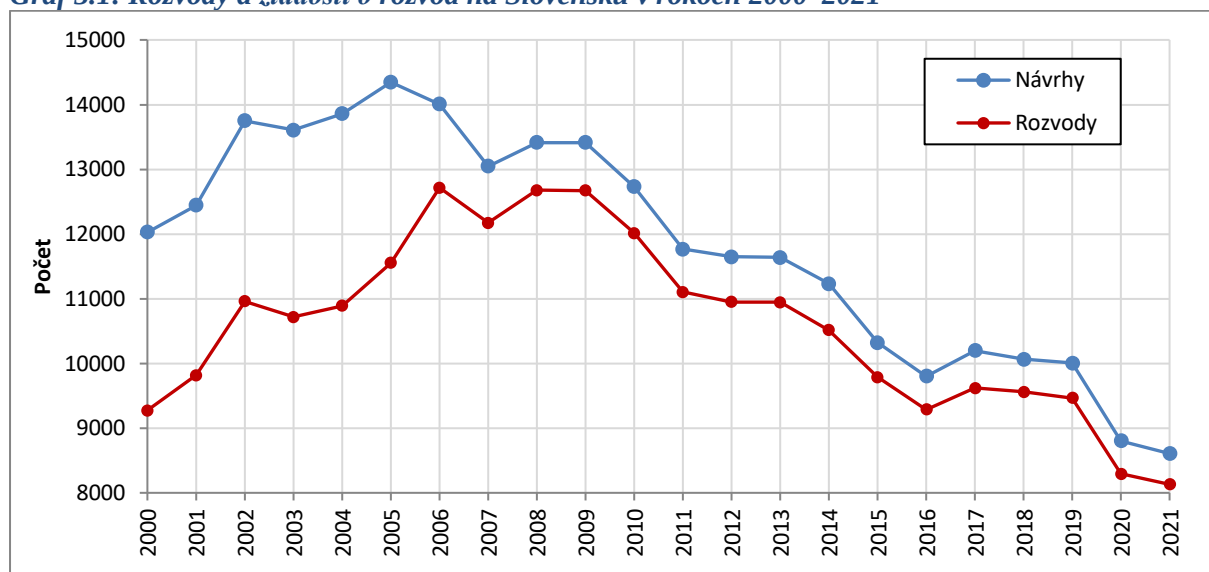
Rozvodovosť na Slovensku sa počas druhej polovice 20. storočia výrazne zvýšila. Úroveň rozvodovosti sa postupne zvyšovala z veľmi nízkych hodnôt po skončení 2. svetovej vojny až na vysoké hodnoty na prelome tisícročí. Napriek výraznému rastu patrí Slovensko ku krajinám s nižšou rozvodovosťou v rámci EÚ.

Rast rozvodovosti na Slovensku pokračoval aj v prvých rokoch po roku 2000. Vyvrcholil v roku 2008, keď počet rozvodov prekonal hranicu 12,6 tisíc rozvodov a rozvodovosť dosiahla hodnotu 41,7 %. To znamená, že ak by sa takáto úroveň rozvodovosti zachovala aj v ďalších rokoch, rozvodom by sa skončilo zhruba 41 % uzavretých manželstiev.

Rozvodovosť po roku 2008 klesla a výrazné zníženie priniesla aj roky pandémie COVID-19

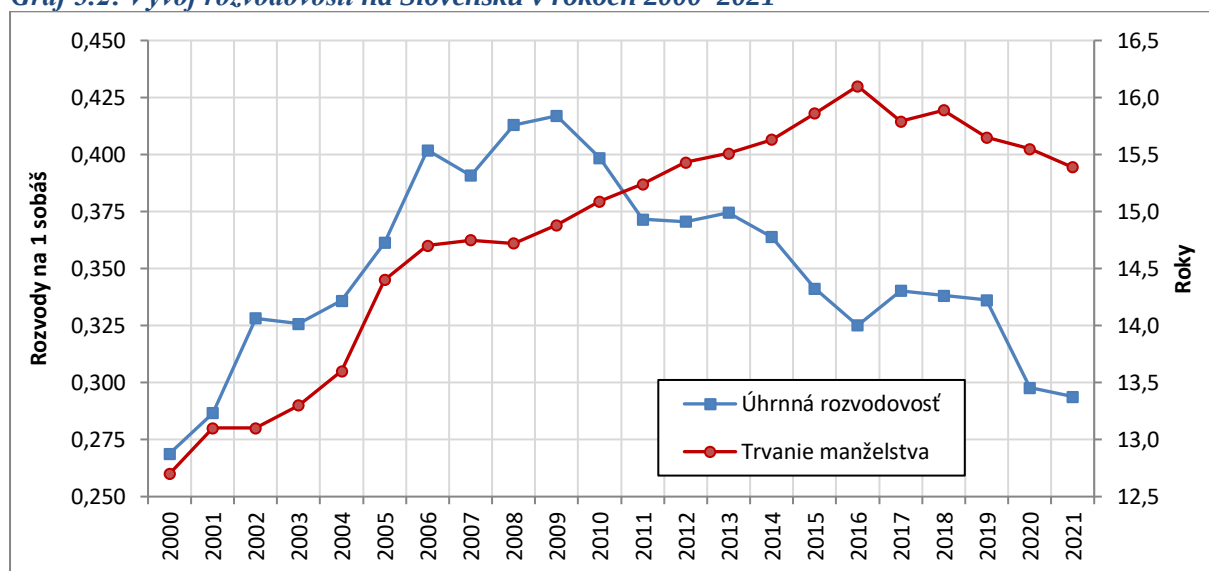
Po roku 2008 sa rozvodovosť začala znižovať a takýto trend sa zachoval až do roku 2016. Za obdobie rokov 2008 – 2016 sa ročný počet rozvodov znížil pod hranicu 10 tisíc, čo znamenalo zníženie o viac ako 25 %. Úhrnná rozvodovosť sa znížila zhruba o 9 percentuálnych bodov a dosiahla hodnotu 32,5 %. Nasledujúce obdobie (roky 2017 – 2019) priniesli po dlhom období do vývoja rozvodovosti náznaky stagnácie a uvažovalo sa, že hodnoty z tohto obdobia by mohli tvoriť základ pre dlhodobejší stabilný trend vývoja rozvodovosti. Následná pandémia COVID-19 však tieto úvahy prevrátila hore nohami. Počet rozvodov aj úroveň rozvodovosti sa v priebehu dvoch pandemických rokov ďalej výrazne znížila (tab. 3.1, grafy 3.1 a 3.2). Nakoľko išlo o priamu reakciu na protipandemické opatrenia, možno sa domnievať, že po skončení pandémie sa rozvodovosť vráti na predpandemické hodnoty a úvahy o stabilnom vývoji by mohli znovu nadobudnúť reálnejšie kontúry. Určite však bude potrebné počkať, či pandémia predsa len nezanechá na rozvodovom správaní obyvateľstva určité stopy, ktoré by sa prejavili ako nové trendy vo vývoji počtu rozvodov a rozvodovosti.

Graf 3.1: Rozvody a žiadosti o rozvod na Slovensku v rokoch 2000–2021

Zdroj dát: ŠÚ SR

Graf 3.2: Vývoj rozvodovosti na Slovensku v rokoch 2000–2021

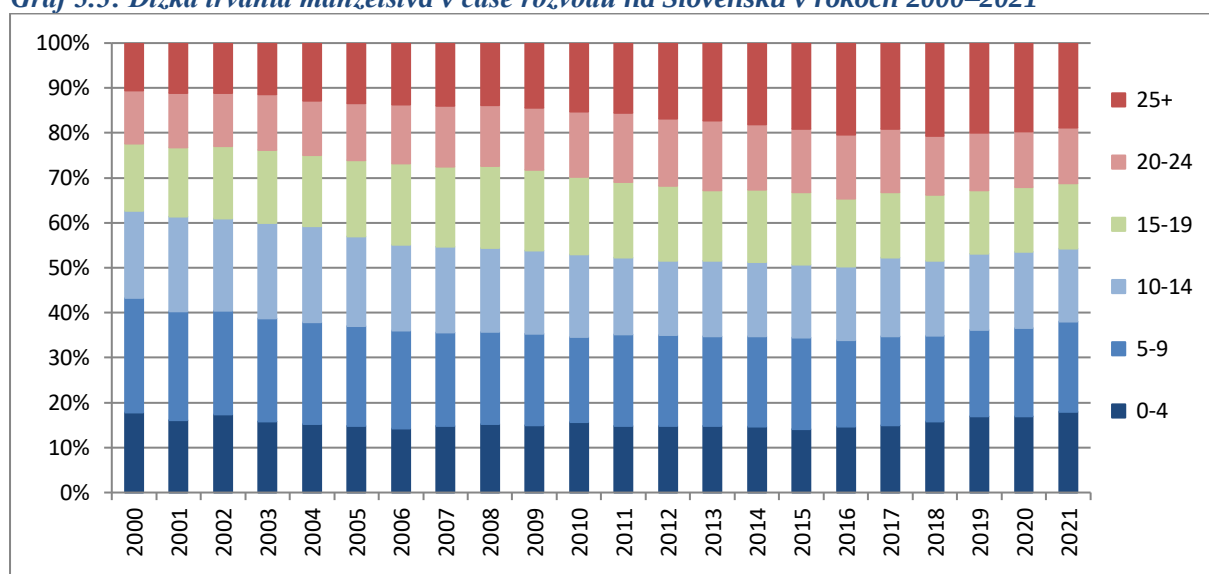
Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

S obdobím poklesu rozvodovosti je paradoxne spojené obdobie vysokého podielu kladne vybavených žiadostí o rozvod. V roku 2006 sa podiel kladne vybavených žiadostí o rozvod prvýkrát v histórii vyšplhal nad hranicu 90 % a v nasledujúcom období až po súčasnosť len počas troch rokov (2007, 2012, 2014) nepresiahol hranicu 94 %. Vysoký podiel kladne vybavených žiadostí však nemal očakávaný vplyv na vývoj počtu rozvodov, nakoľko počet žiadostí sa po roku 2006 výrazne znížil. V rokoch 2005 a 2006 súdy zaevidovali viac ako 14 tisíc návrhov na rozvod. Do roku 2013 sa počet návrhov znížil až tesne pod hranicu 10 tisíc, čo predstavuje pokles o 32 % v porovnaní s rokom 2006. Počas pandémie evidujeme ďalší pokles až pod hranicu 9000 návrhov na rozvod (graf 3.1).

Priemerná dĺžka trvania rozvedeného manželstva sa nad'alej zvyšuje

Priemerná dĺžka manželstva v čase rozvodu sa po roku 2000 nad'alej výrazne zvyšovala a rast trval až do roku 2016. V období 2005 – 2016 bol rast o niečo miernejší. V roku 2000 trvalo manželstvo v čase rozvodu v priemere 12,7 roka, v roku 2016 to bolo už viac ako 16 rokov. Za obdobie 2000-2016 sa priemerné trvanie manželstva v čase rozvodu predĺžilo o 3,4 roka, resp. 37 %. Zvrat vo vývoji tohto ukazovateľa prišiel po roku 2016, keď sa priemerná dĺžka manželstva v čase rozvodu začala znižovať, pričom pandémie COVID-19 tento klesajúci trend ešte viac prehĺbila. Za období 2016-2021 sa priemerná dĺžka manželstva v čase rozvodu znížila o 0,7 roka (tab. 3.1).

Graf 3.3: Dĺžka trvania manželstva v čase rozvodu na Slovensku v rokoch 2000–2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

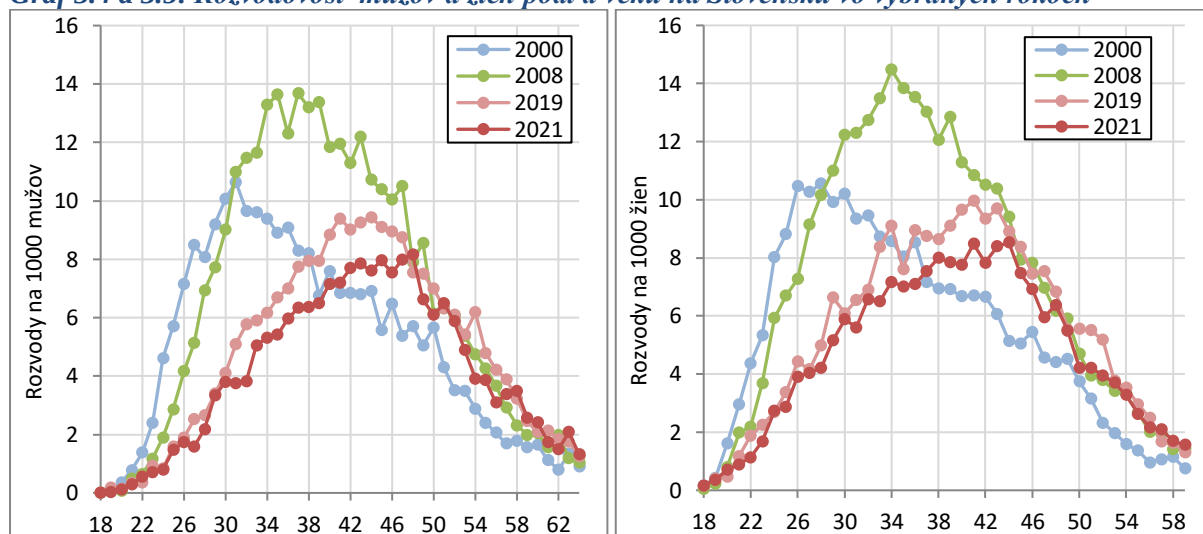
Na zvyšovaní priemerného trvania manželstva v čase rozvodu sa podieľajú hlavne rozvody dlhotrvajúcich manželstiev. Zatiaľ čo podiel rozvodov krátko po sobáší sa počas sledovaného obdobia nezmenil a podiel rozvodov manželstiev trvajúcich od 5 do 19 rokov sa znížil, podiel rozvodov manželstiev trvajúcich viac ako 20 rokov sa zvýšil. V prípade rozvodov manželstiev trvajúcich od 20 do 24 rokov išlo len o zvýšenie o 0,6 percentuálneho bodu, avšak podiel rozvodov manželstiev trvajúcich 25 rokov a viac sa zvýšil až o viac ako 8 percentuálnych bodov (graf 3.3).

Rozvod manželstva podstupujú v priemere čoraz starší muži a ženy

Počas sledovaného obdobia sa zvýšil priemerný vek pri rozvode pre obidve pohlavia. Trend z minulosti (po roku 1990) tak zostal zachovaný a zachovaný zostal aj rozdiel medzi priemerným vekom pri rozvode mužov a žien (tab. 3.1). V roku 2000 bol priemerný vek mužov pri rozvode 38,1 roka, do roku 2021 sa zvýšil na 44,3 roka (nárast o 6,2 roka, 16,4 %). U žien

sa za rovnaké obdobie zvýšil priemerný vek pri rozvode z 35,6 roka na 41,3 roka (5,7 roka, necelých 16 %). Rozdiel medzi priemerným vekom pri rozvode mužov a žien sa postupne mierne zvyšoval z hodnoty 2,5 roka na začiatku hodnoteného obdobia až na 3 roky v roku 2021. Tento trend nezodpovedá celkom trendu, ktorý vykazuje priemerný vek pri sobáši, ktorý významne determinuje vývoj priemerného veku pri rozvode. Rozdiely v obidvoch trendoch naznačujú, že rozvody sa týkajú vo väčšej miere manželstiev, u ktorých je vekový rozdiel medzi manželmi väčší.

Graf 3.4 a 3.5: Rozvodovosť mužov a žien podľa veku na Slovensku vo vybraných rokoch

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Na posúdenie vekového zloženia rozvádžajúcich sa osôb sme vybrali údaje za roky 2000 (začiatok hodnoteného obdobia), rok 2008 (zlom vo vývoji rozvodovosti), rok 2019 hodnoty pred vypuknutím pandémie a rok 2021 koniec hodnoteného obdobia a zároveň hodnoty po skončení pandémie (graf 3.4 a 3.5). Pri pohľade na vekovú štruktúru rozvádžajúcich sa osôb zistíme, že vekové krivky vo vybraných rokoch majú u obidvoch pohlaví podobný priebeh. Najvyššie hodnoty vo veku najvyššej rozvodovosti (31 až 48 rokov u mužov a 30 až 44 rokov u žien) nadobúdajú miery rozvodovosti za rok 2008. V nižšom veku dosahujú vyššie hodnoty miery rozvodovosti za rok 2000, vo vyššom veku sú miery rozvodovosti za všetky vybrané roky s výnimkou roku 2000 zhruba rovnaké. Hodnoty najvyššej rozvodovosti za rok 2008 dosahujú u obidvoch pohlaví úroveň 14 rozvodov na 1000 mužov v príslušnom veku, pričom u mužov sa tieto maximálne hodnoty týkajú širšieho vekového intervalu ako u žien.

Miery rozvodovosti za rok 2000 a 2019 dosahujú zhruba rovnaké maximálne hodnoty. Vekové zloženie rozvádžajúcich sa osôb je však viditeľne rozdielne. Kým v roku 2000 bol vrchol rozvodovosti u obidvoch pohlaví posunutý do nižšieho veku (u mužov 31 rokov, u žien 28 rokov), v roku 2019 bola najvyššia rozvodovosť v podstatne vyššom veku (u mužov 42 – 44 rokov, u žien 41 rokov). Rozvodovosť v roku 2021 mala podobné vekové zloženie ako v roku

2019, avšak počas pandémie sa úroveň rozvodovosti výrazne znížila. Najvyššie miery rozvodovosti dosahujú u obidvoch pohlaví hodnoty v blízkosti 8 promile.

Pokles podielu rozvodov s maloletými deťmi sa zastavil

Pokles podielu rozvodov s maloletými deťmi, ktorý začal koncom 90. rokov minulého storočia, sa zastavil v roku 2014 tesne pod hranicou 60 %. Za obdobie 1997 – 2014 podiel rozvodov s maloletými deťmi znížil o 13 percentuálnych bodov (tab. 3.2). Po znížení dosiahol podiel rozvodov s maloletými deťmi najnižšie hodnoty od roku 1963, kedy sa po extrémnom náraste v druhej polovici 50. rokov začal niekoľko desaťročí trvajúci postupný nárast. Po roku 2014 podiel stagnoval tesne pod hranicou 60 %, v roku 2021 sa dostal tesne nad 60 %. Priemerný počet maloletých detí v rozvádžajúcom sa manželstve mal menej priaznivý trend ako podiel rozvodov s maloletými deťmi. Dôvodom bol zvyšujúci sa podiel rozvodov s 3 a viac deťmi. Priemerný počet detí v rozvádžajúcich sa manželstvách sa síce znížil pod hranicu a jedna a okolo roku 2015 dosahoval hodnoty na úrovni 0,9. Následne však evidujeme zvýšenie na úroveň 0,94 (tab. 3.2).

Tab. 3.2: Rozvody s maloletými deťmi na Slovensku (v %)

Počet detí	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
0	29,75	34,14	36,52	40,04	40,61	40,47	39,79
1	40,67	38,68	37,09	35,25	32,06	32,14	32,52
2	24,10	22,95	21,46	20,74	22,88	22,63	23,23
3	4,43	3,31	3,93	3,05	3,41	3,47	3,38
4+	1,05	0,93	1,01	0,92	1,04	1,29	1,08
Priemerný počet	1,07	0,98	0,96	0,90	0,93	0,94	0,94

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Medzi príčinami rozvodu dominuje rozdielnosť pováh, názorov a záujmov

Rozvody kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov sa na Slovensku stali najčastejšou príčinou rozvodu v druhej polovici 80. rokov minulého storočia a ich podiel na celkovom počte rozvodov sa postupne zväčšoval. Tesne pred rokom 2000 sa už viac ako polovica rozvodov uskutočnila kvôli tejto príčine. Podiel rozvodov kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov naďalej rástol. V roku 2006 prekročil hranicu 60 % a od roku 2016 dosahuje hodnoty nad hranicou 65 %. Za roky 2000 – 2021 sa zvýšil podiel rozvodov kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov zhruba o 14 percentuálnych bodov. Je logické, že pri tak výraznej dominancii jednej príčiny rozvodu, musí podiel zvyšných príčin stagnovať alebo klesať. Podiel väčšiny zo zvyšných príčin rozvodu nepresahoval v období 2000 až 2021 hranicu 10 %, výnimkou boli len ostatné príčiny u mužov aj žien a nezistené zavinenie u žien, ktoré sa pohybovali tesne nad hranicou 10 % (tab. 3.3).

Tab. 3.3: Rozvody podľa príčiny na Slovensku

Príčina	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Príčina na strane muža (%)</i>							
Alkoholizmus	11,86	10,39	8,88	6,09	5,33	6,09	5,37
Nevera	10,20	11,88	10,99	10,01	10,05	9,81	9,01
Nezáujem o rodinu	9,63	5,44	4,23	3,41	2,97	3,64	3,55
Rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	52,66	59,24	59,68	64,82	66,24	65,36	66,47
Ostatné príčiny	12,16	10,68	13,42	12,23	12,63	12,20	12,25
Nezistené zavinenie	3,48	2,37	2,80	3,43	2,78	2,89	3,33
<i>Príčina na strane ženy (%)</i>							
Alkoholizmus	1,21	1,11	0,93	0,80	1,28	1,52	1,22
Nevera	6,74	6,23	6,71	7,06	7,90	8,32	7,79
Nezáujem o rodinu	4,67	2,17	2,04	2,12	2,25	2,70	2,68
Rozdielnosť pováh, názorov, záujmov	52,66	59,24	59,68	64,82	66,24	65,36	66,47
Ostatné príčiny	12,13	13,88	16,43	13,81	14,01	13,90	14,11
Nezistené zavinenie	22,59	17,36	14,21	11,40	8,32	8,20	7,74

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Pri hodnotení rozvodov podľa príčiny rozvodu evidujeme rozdiely medzi jednotlivými príčinami a to čo sa týka priemernej dĺžky manželstva v čase rozvodu, priemerného počtu maloletých detí aj vzdelania.

V súčasnosti sa v najkratšom čase od sobáša rozvádžajú manželstvá, ktoré ako príčinu rozvodu uvádzajú neuvážené uzavretie manželstva a takýto stav pretrváva už dlhodobo. Priemerná dĺžka manželstva v čase rozvodu bola v roku 2021 pri tejto príčine 5,5 roka. Išlo s odstupom o najnižšiu hodnotu zo všetkých príčin rozvodu. Priemerná dĺžka manželstva sa pri zvyšných príčinách na strane muža pohybovala v roku 2021 od 13,4 roka do 18,8 roka a na strane ženy od 12,2 do 18,4 roka. Medzi príčiny na strane muža, kvôli ktorým sa manželstvá rozvádžali najneskôr od uzavretia manželstva, patrili v roku 2021 alkoholizmus (17,8 roka) a nezáujem o rodinu (18,8 roka). Pri príčinách na strane ženy boli rozvody v priemere najviac vzdialené od sobáša ak súd nezistil zavinenie (17,4 roka) a pri nezáujme o rodinu (18,4 roka). V prípade najčastejšej príčiny rozvodu rozdielnosti pováh, názorov a záujmov bola v roku 2021 priemerná dĺžka manželstva v čase rozvodu 14,9 roka (tab. 3.4).

Priemerný počet maloletých detí, ktoré žili v rozvádžajúcich sa manželstvách sa pri príčinách rozvodu na strane muža pohyboval v roku 2021 od 0,44 detí pri zdravotných dôvodoch až po 1,34 detí pri zlom zaobchádzaní. Nízky priemerný počet maloletých detí bol aj pri neuváženom uzavretí manželstva (0,52 detí). Naopak k príčinám s najvyšším priemerným počtom maloletých detí patrili sexuálne nehody (1,21 detí). Nadpriemerné hodnoty, viac ako 1 dieťa na rozvádžajúce sa manželstvo, evidujeme pri nevere, ostatných príčinách a nezistenom zavinení (tab. 3.4).

Tab. 3.4: Rozvody na Slovensku podľa príčiny, trvania manželstva a počtu maloletých detí v roku 2021

Dĺžka manželstva, maloleté deti	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
<i>Príčina na strane muža</i>										
Priemerná dĺžka manželstva (roky)	5,48	17,77	16,95	18,79	14,06	14,89	13,44	15,29	15,76	14,80
Priemerný počet maloletých detí	0,52	0,96	1,07	0,93	1,34	0,89	0,44	1,21	1,08	1,06
<i>Príčina na strane ženy</i>										
Priemerná dĺžka manželstva (roky)	5,48	16,60	14,93	18,44	13,81	14,89	12,23	15,29	16,85	17,40
Priemerný počet maloletých detí	0,52	1,12	1,08	0,83	1,23	0,89	0,41	1,21	1,06	1,04

Zdroj dát: ŠÚ SR

1 – neuvážené uzavretie manželstva, 2- alkoholizmus, 3- nevera, 4- nezáujem o rodinu (vr. ukončenia spolužitia), 5- zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin, 6- rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, 7- zdravotné dôvody, 8- sexuálne nezhody, 9- ostatné príčiny, 0 – súd nezistil zavinenie

U žien sa priemerný počet maloletých detí v rozvádžajúcich sa manželstvách pohyboval v roku 2021 od 0,41 detí v prípade zdravotných dôvodov po 1,23 detí pri zlom zaobchádzaní. Medzi príčiny rozvodu s najnižším priemerným počtom detí patrilo neuvážené uzavretie manželstva (0,52 detí), medzi príčiny s najväčším priemerným počtom detí zas sexuálne nezhody (1,21 detí). V priemere viac ako 1 dieťa na rozvádžajúce sa manželstvo pripadlo na rozvody kvôli alkoholizmu, nevere, ostatným príčinám a nezistenom zavinení na strane ženy (tab. 3.4).

Pri rozdielnosti pováh, názorov a záujmov pripadá na jedno rozvádžajúce sa manželstvo v priemere 0,89 detí, čo je v porovnaní s ostatnými príčinami rozvodu nízky počet (tab. 3.4).

Rozvody kvôli patologickým príčinám sú častejšie u osôb s nižším vzdelaním

Aj v období po roku 2000 sa potvrdilo, že rozvody kvôli patologickým príčinám sú častejšie u osôb s nižším vzdelaním. Naopak, u osôb s vyšším vzdelaním, sa zvyšuje pravdepodobnosť, že rozvod sa uskutoční konsenzuálnym spôsobom (tab. 3.5).

Muži so základným vzdelaním sa výraznejšie podieľajú na rozvodoch kvôli alkoholizmu, nevere, nezájmu o rodinu, zlému zaobchádzaniu a zdravotným príčinám. U mužov so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa častejšie vyskytujú rozvody kvôli alkoholizmu, nevere a ostatným príčinám. Muži s vysokoškolským vzdelaním a stredoškolským vzdelaním s maturitou majú nadpriemerné zastúpenie pri rozvodoch kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov. Stredoškolsky vzdelaní muži sa navyše výraznejšie podieľajú na rozvodoch kvôli ostatným príčinám (tab. 3.5).

U žien so základným vzdelaním sa častejšie vyskytujú rozvody kvôli alkoholizmu, nevere, nezájmu o rodinu a tiež v prípadoch, keď súd nezistil zavinenie na strane ženy. Ženy so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa nadpriemerne často podieľajú na rozvodoch s rovnakou príčinou ako ženy so základným vzdelaním ale navyše ešte aj pri neuváženom uzavretí manželstva, zlom zaobchádzaní, sexuálnych nezhodách a ostatných príčinách. Ženy so stredoškolským vzdelaním s maturitou a vysokoškolským vzdelaním sa výrazne častejšie

rozvádajú kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov. U všetkých ostatných príčin rozvodu je ich podiel na rozvodoch nižší ako u žien s nižším vzdelaním (tab. 3.5).

Tab. 3.5: Rozvody podľa príčiny a vzdelania na Slovensku v roku 2021

Vzdelanie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
<i>Príčina na strane muža (%)</i>										
Základné	5,6	0,5	7,9	12,4	5,4	55,2	2,5	0,5	0,2	9,9
Stredné bez maturity	4,2	0,8	8,9	10,1	3,9	58,2	1,3	0,2	0,1	12,5
Stredné s maturitou	3,2	0,5	4,8	8,2	3,7	68,6	0,6	0,1	0,3	10,0
Vysokoškolské	2,1	0,3	1,3	8,7	2,3	75,9	0,4	0,3	0,3	8,4
<i>Príčina na strane ženy (%)</i>										
Základné	11,0	0,4	2,4	14,5	4,8	54,4	0,0	0,4	0,0	12,1
Stredné bez maturity	9,5	0,9	2,0	10,7	4,0	57,0	0,3	0,3	0,4	15,0
Stredné s maturitou	7,7	0,4	1,2	7,7	2,4	67,1	0,1	0,3	0,2	13,0
Vysokoškolské	6,1	0,6	0,6	4,7	2,0	74,0	0,2	0,2	0,3	11,3

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

1 – neuvážené uzavretie manželstva, 2 – alkoholizmus, 3 – nevera, 4 – nezáujem o rodinu (vr. ukončenia spolužitia), 5 – zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin, 6 – rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, 7 – zdravotné dôvody, 8 – sexuálne nezhody, 9 – ostatné príčiny, 0 – súd nezistil zavinenie

4. Plodnosť

Tab. 4.1: Základné charakteristiky plodnosti na Slovensku

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Narodení spolu	55366	54625	60599	55786	57216	56830	56754
Živonarodení	55151	54430	60410	55602	57054	56650	56565
Mŕtvonarodení	215	195	189	184	162	180	189
Narodení mimo manželstva	10132	14218	20009	21869	22963	23148	23296
Narodení mimo manželstva (%)	18,3	26,0	33,0	39,2	40,1	40,7	41,0
Úhrnná plodnosť	1,29	1,25	1,40	1,40	1,57	1,59	1,64
Čistá miera reprodukcie	0,62	0,60	0,68	0,67	0,76	0,77	0,80
Počet žien vo veku 15 – 49 rokov (tis.)	1451,4	1432,8	1403,9	1323,6	1280,4	1270,2	1249,4
Priemerný vek matky pri pôrode	26,6	27,7	28,6	28,8	28,8	28,9	28,9
Priemerný vek matky pri 1. pôrode	24,1	25,7	27,0	27,1	27,2	27,2	27,3

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Začiatok 21. storočia sa niesol v znamení vyvrcholenia viac ako desaťrošie trvajúcich prudkých a dynamicky sa presadzujúcich zmien v procese plodnosti. Ich výsledkom bol predovšetkým výrazný prepád intenzity rodenia detí, odkladanie materských štartov a s tým spojené posúvanie aj ďalších reprodukčných zámerov do neskoršieho veku a v neposlednej rade pokles počtu narodených detí. Pomyselným dnom sa stal rok 2002, keď sa na Slovensku narodilo menej ako 51 tis. živých detí. Išlo pritom o pomerne paradoxnú situáciu, ktorá len potvrdzovala prudkosť a rozsah celkových zmien. Práve na začiatku nového milénia sa v reprodukčnom veku nachádzal početne najväčší kontingent žien, teda reprodukčná základňa bola v tomto období najširšia. Uvedený potenciál, ako sme už deklarovali, sa však nepodarilo využiť, pretože rovnako v týchto rokoch dosahovala historicky najnižšiu úroveň aj samotná intenzita rodenia detí. Napríklad v spomínanom roku 2002 úhrnná plodnosť klesla pod hranicu 1,2 dieťaťa. Pod úrovňou extrémne nízkej plodnosti (1,3 dieťaťa na ženu, pozri Kohler a kol. 2002) sa pritom Slovensko nachádzalo od začiatku 21. storočia a pod hranicou veľmi nízkej plodnosti (1,5 dieťaťa, pozri Billari 2005, Billari a Kohler 2004) bolo už od roku 1996.

Nasledujúce roky síce priniesli veľmi mierny nárast, no významnejšie oživenie je spojené až s obdobím po roku 2007. Počet živonarodených detí sa od roku 2009 udržiaval nad úrovňou 60 tis. ročne. Z pohľadu intenzity plodnosti sa Slovensko v roku 2008 vymanilo z pásma extrémne nízkej plodnosti a v rokoch 2009 – 2011 už hodnota úhrnnej plodnosti prekračovala hranicu 1,4 dieťaťa na ženu. V tomto období síce vrcholili nepriaznivé dopady globálnej hospodárskej krízy (bližšie v spojitosti s plodnosťou pozri napr. Sobotka a kol. 2011), no ako ukázali viaceré predchádzajúce analýzy (napr. Potančoková 2012, Šprocha a Vaňo a kol. 2015), jej negatívne dopady sa plodnosti žien na Slovensku dotkli len v obmedzenej miere. Medzi

rokmi 2009 a 2010 došlo k miernemu poklesu úhrnnej plodnosti, ako aj počtu narodených detí, no už rok 2011 opätovne priniesol pomerne rýchle oživenie. Nasledujúce obdobie potvrdilo tento trend. Hodnoty prierezových ukazovateľov intenzity a časovania plodnosti však boli do určitej miery ovplyvnené metodickou zmenou vo vykazovaní detí narodených v zahraničí matkám s trvalým pobytom na Slovensku. Tieto udalosti totižto od roku 2012 (vrátane) už neboli započítavané medzi narodené deti.

Aj napriek tejto skutočnosti je z grafu 4.1 zrejmé, že počet živonarodených detí v podstate rástol až do roku 2017, kedy dosiahol takmer hranicu 58 tis. Posledné obdobie je však poznačené určitým poklesom na približne 56,7 tis. Ten však nebude ani tak výsledkom samotnej intenzity rodenia detí, ako výrazným zúžením reprodukčného potenciálu populácie Slovenska. Ako sme spomenuli vyššie, na začiatku milénia dosahoval počet žien v reprodukčnom veku svoje maximum. Konkrétne v roku 2000 bolo vo veku 15 – 49 rokov celkovo 1,45 mil. žien, no už v roku 2011 to bolo necelých 1,37 mil. a podľa posledných údajov z konca roku 2021 dokonca menej ako 1,25 mil. Za približne dve desaťročia sa tak reprodukčná základňa žien zmenšila o viac ako 200 tis. osôb.

Rast plodnosti na Slovensku nezastavil ani COVID-19

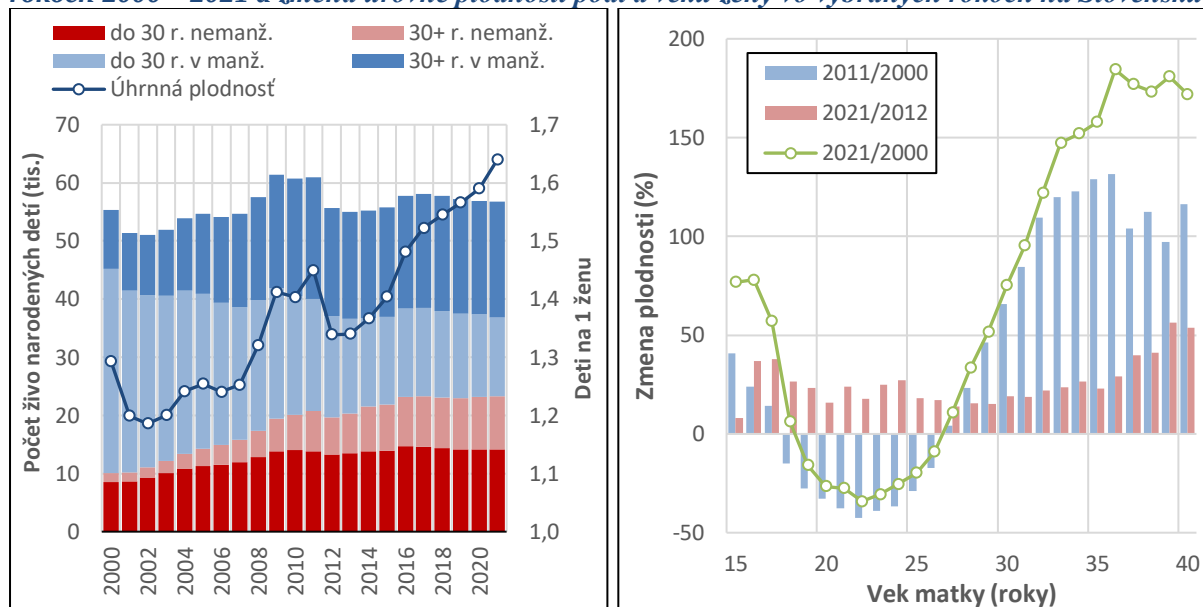
Z pohľadu samotnej intenzity plodnosti však od roku 2014 identifikujeme kontinuálny rast, ktorý nezvrátili ani posledné dva roky poznačené nepriaznivou situáciou spojenou s pandémiou ochorenia COVID-19. V roku 2017 tak hodnota úhrnnej plodnosti prekročila hranicu veľmi nízkej úrovne a v roku 2021 dokonca sa priemerný počet detí narodených jednej žene dostal na hodnotu 1,64 dieťaťa.

Ku kľúčovým transformačným procesom v zmene plodnosti na Slovensku od začiatku 90. rokov minulého storočia patrí odkladanie rodenia detí do vyššieho veku. Vo svojej primárnej fáze sa prejavilo predovšetkým prudkým poklesom intenzity rodenia detí v mladších vekových skupinách (približne do veku 27 rokov). Ako ukazuje graf 4.2 tento jav môžeme v určitej obmedzenej miere identifikovať aj v prvej dekáde nového milénia. Išlo o vekové spektrum 19 – 26 rokov. Maximálny pokles (-30 % až -43 %) dosahovali ženy pritom len vo veku 20 – 25 rokov. Proces odkladania plodnosti v mladom veku sa tak už výrazne obmedzil a na prvý pohľad by sa dalo povedať, že model reprodukcie sa v prvej polovici reprodukčného veku postupne stabilizoval.

Na druhej strane sa už v tomto období však ukazovalo, že v najmladších vekoch naopak dochádza k miernemu oživeniu reprodukcie. To sa potvrdilo aj v poslednom desaťročí. Svedčí to o stálej prítomnosti nezanedbateľnej skupiny žien, ktorých začiatok reprodukčných dráh je posunutý do mladého až veľmi mladého veku. V zmysle viacerých prác (napr. Pukačová a Mládek 2014, Šprocha 2014, Šprocha a kol. 2020) sa môžeme domnievať, že ide predovšetkým o osoby z marginalizovaných rómskych komunít, ženy s nízkym vzdelaním,

pripadne silne veriace osoby. Ich vplyv na celkovú reprodukciu v tomto vekovom spektre sa zdá byť čoraz významnejší, keďže medzi rokmi 2012 a 2021 došlo k rýchlejšiemu rastu.

Graf 4.1 a 4.2: Vývoj počtu živonarodených detí podľa veku matky, legitimacy, úhrnnej plodnosti v rokoch 2000 – 2021 a zmena úrovne plodnosti podľa veku ženy vo vybraných rokoch na Slovensku

Pozn.: v grafe 4.2 boli roky 2011 a 2012 zvolené s úmyslom identifikácie zmien v obdobiach s rovnakou metodikou vykazovania detí narodených v zahraničí matkám s trvalým pobytom na Slovensku

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

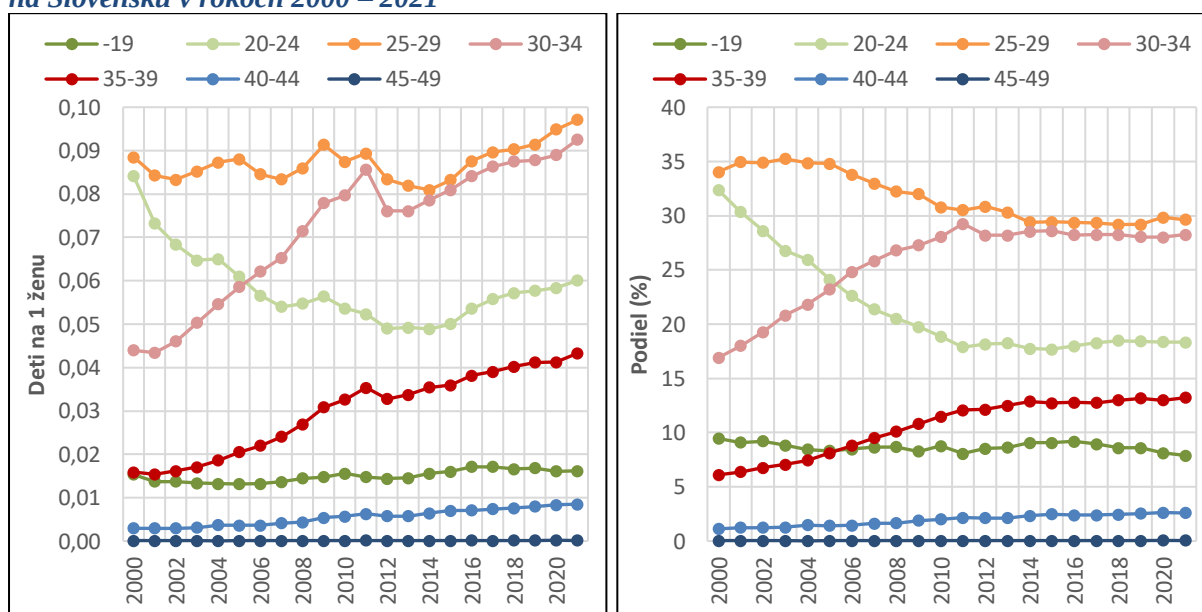
Oživenie plodnosti sa v posledných rokoch dotýka nielen starších vekových skupín

Navyše ako ukazuje graf 4.2, oživenie reprodukcie sa týkalo aj ďalších vekových skupín vo veku do 27 rokov. Vzhľadom na uvedené tak môžeme povedať, že celkový rast plodnosti na Slovensku sa netýkal len starších vekových skupín, ale k oživeniu dochádza v podstate v celom vekovom spektre reprodukčného obdobia. V najväčšej miere sa však na tom podieľa rast plodnosti vo veku nad 30 rokov. Potvrdzuje to aj úroveň zmien plodnosti podľa veku prezentovaná na grafe 4.2, ako aj nasledujúce empirické zistenia. Kým vo veku do 25 rokov sa oživenie plodnosti podieľalo na celkovom náraste hodnôt úhrnnej plodnosti medzi rokom 2012 a 2021 necelými 29 % vo veku 30 – 39 rokov tvorili príspevky k tejto zmene takmer 47 %. Ďalších niečo viac ako 22 % pripadalo na zvýšenie plodnosti vo veku 25 – 29 rokov.

S procesom odkladania rodenia detí je úzko spojená aj transformácia vekového profilu plodnosti žien na Slovensku. Jednoznačne v posledných dvoch desaťročiach môžeme identifikovať pomerne významný rast intenzity plodnosti žien vo veku 30 – 34 a 35 – 39 rokov. Približne od roku 2014 však nezanedbateľne sa zvyšuje aj intenzita rodenia detí vo veku 25 – 29 a 20 – 24 rokov (graf 4.3). Práve vo veku 25 – 29 zostáva maximum plodnosti, no len s miernym odstupom nasleduje veková skupina 30 – 34 ročných žien. Aj keď určitý nárast môžeme identifikovať aj v najmladšej vekovej skupine a u žien vo veku 40 – 44 rokov, ich vplyv na celkovú plodnosť zostáva veľmi nízky. Jednoznačne najvyššie príspevky k hodnote

úhrnnej plodnosti registrujeme dlhodobu vo veku 25 – 29 rokov, aj keď jej vplyv mierne klesol z približne 35 % na 30 %. Opačný trend však zaznamenala veková skupina 30 – 34 ročných, ktorej váha sa od začiatku milénia zvýšila z necelých 17 % na viac ako 28 %. Pokles príspevkov zaznamenala aj veková skupina 20 – 24 ročných, a to z približne jednej tretiny na menej ako jednu pätinu. Ako už bolo spomenuté, aj napriek určitému miernemu oživeniu plodnosti v najstarších vekoch reprodukčného obdobia, zostáva vplyv týchto reprodukčne exponovaných skupín len zanedbateľný. Podľa posledných dostupných údajov ich podiel dosahoval len niečo viac ako 2,5 %. Na druhej strane aj z hľadiska váhy ich príspevkov je zrejmý postupný veľmi mierne rastúci trend.

Graf 4.3 a 4.4: Plodnosť žien podľa veku a príspevky vekových skupín k celkovej úhrnnej plodnosti na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

V prípade, že budeme vnímať vek do 25 rokov ako plodnosť v mladom až veľmi mladom veku (v kontexte nedávnych a súčasných hlavných vývojových zmien), potom je z uvedeného zrejmé, že jej intenzita od začiatku 90. rokov kontinuálne klesala až na úroveň 0,35 dieťaťa na ženu. Ešte v roku 2000 pritom úhrnná plodnosť v tomto veku predstavovala takmer 0,54 dieťaťa. Ako už bolo uvedené, v poslednom desaťročí dochádza k nárastu plodnosti u mladších žien, a preto priemerný počet detí, ktoré by sa pri zachovaní jej úrovne narodil jednej žene vzrástol na súčasných (rok 2021) viac ako 0,43 dieťaťa.

V neskorom a najmä veľmi neskorom veku sa stále realizuje len obmedzená časť plodnosti

Ďaleko väčšia pozornosť je však venovaná plodnosti v neskorom a veľmi neskorom reprodukčnom veku (bližšie napr. Billari a kol. 2007, Beaujouan a Sobotka 2019, Šprocha a Bačík 2020, Šprocha a Fitalová 2022). Ten môžeme v zmysle niektorých prác (Billari a kol.

2007; Beaujoan a Sobotka 2017) vyčleniť vekom 35 resp. 40 a viac rokov. Kým na začiatku 21. storočia vo veku 35 a viac rokov pripadalo na jednu ženu v priemere menej ako 0,1 dieťaťa, od roku 2014 intenzita plodnosti v tomto pokročilom reprodukčnom veku presiahla hranicu 0,2 dieťaťa a podľa posledného dostupného údaju už ide o viac ako 0,26 dieťaťa na ženu. Z hľadiska príspevkov na celej úhrnnej plodnosti sa v roku 2000 koncentrovalo v tomto vekovom spektre len niečo viac ako 7 %, no v súčasnosti je to už približne 16 %. K rastu intenzity plodnosti dochádza aj v poslednej dekáde reprodukčného veku, no jej celková úroveň zostáva stále pomerne nízka. Na začiatku 21. storočia by pri zachovaní intenzity plodnosti v tomto vekovom intervale pripadalo na jednu ženu menej ako 0,02 dieťaťa (čo bolo 1,2 % z úhrnnej plodnosti) a v súčasnosti ide o necelých 0,05 dieťaťa (teda približne 2,7 %). Z uvedeného je zrejmé, že vo veľmi pokročilom reprodukčnom veku zatiaľ na Slovensku stále výraznejšie zmeny nezaznamenávame a jej príspevky k celkovej plodnosti sú naďalej marginálne. V kontexte historického vývoja (pozri napr. Šprocha a Tišliar 2016, Šprocha a Fitalová 2022), tak posledné desaťročie reprodukčného obdobia je stále využívané na realizáciu reprodukčných zámerov len okrajovo. To však nie je len doménou Slovenska. Aj napriek všeobecnému vekovému starnutiu plodnosti a čoraz častejšiemu rodeniu detí v pokročilom reprodukčnom veku v európskom priestore (pozri napr. Beaujoan a Sobotka, 2017, 2019), tento proces zatiaľ stále pomerne významne zaostáva za stavom známym z obdobia pred druhou svetovou vojnou a pred dovŕšením demografickej revolúcie. V tomto kontexte je potrebné však tiež upozorniť na jeden veľmi dôležitý aspekt týkajúci sa vnútorného nastavenia neskorej plodnosti. Kým v minulosti bola v tomto vekovom intervale v prevažnej miere kompletizovaná veľkosť rodiny a dominovali deti vyššieho poradia, v súčasnosti čoraz väčšie zastúpenie majú prvé deti. Jednoznačne to potvrdzujú aj empirické údaje posledných dvoch desaťročí. Kým v roku 2000 predstavovali prvé deti narodené matkám vo veku 35 a viac rokov len niečo viac ako 14 % celkového počtu živonarodených v pokročilom reprodukčnom veku, v roku 2021 to už je viac ako štvrtina. Výrazne tiež vzrástla váha druhých detí. Z pôvodných 20 % na súčasných takmer 41 %. Znamená to, že kým na začiatku 21. storočia takmer dve tretiny všetkých detí narodených ženám vo veku 35 a viac rokov boli deti tretieho a vyššieho poradia, podľa posledných dostupných údajov tieto paritné skupiny tvoria už len niečo viac ako tretinu všetkých udalostí v pokročilom reprodukčnom veku.

Rast hodnôt priemerného veku žien pri narodení dieťaťa a prvého dieťaťa sa zastavil

Na celkové starnutie vekového profilu plodnosti vo všeobecnosti poukazujú aj vybrané charakteristiky časovania rodenia detí. V podstate od začiatku 90. rokov sledujeme kontinuálny rast hodnôt priemerného veku matiek pri narodení prvého dieťaťa (pozri Potančoková 2012, Potančoková a kol. 2008, Šprocha a Tišliar 2016, 2018, Vaňo a kol. 2001). Vyššie spomínaný pokles plodnosti v mladšom veku a najmä oživenie rodenia detí vo veku nad 26 rokov prispeli k pokračovaniu tohto trendu aj po roku 2000. Kým na začiatku milénia sa v priemere stávala

žena prvýkrát matkou vo veku niečo viac ako 24 rokov, od roku 2004 už prekročila hranicu 25 rokov a od roku 2007 hodnotu 26 rokov. Práve v 90. rokoch a prvej dekáde nového milénia hodnoty priemerného veku matky pri prvom pôrode rástli najdynamickejšie. Nasledujúce obdobie sa síce nieslo ešte v znamení určitého zvyšovania, no to už nebolo tak výrazné. Navyše približne od roku 2014 identifikujeme stagnáciu a aj preto sa hodnota priemerného veku žien pri narodení prvého dieťaťa dostala podľa posledných údajov len na niečo viac ako 27,3 roka. Keďže proces rodenia detí jednotlivých poradií je do značnej miery reťazovo previazaný, zmeny v načasovaní materských štartov sa odzrkadľujú aj na časovaní realizácie ďalších reprodukčných zámerov. Priemerný vek matiek pri narodení druhého dieťaťa vzrástol medzi rokmi 2000 a 2021 z 27 rokov na približne 30 rokov. Súčasne s tým je však potrební podotknúť, že v posledných rokoch došlo k stagnácii až k miernemu poklesu. Pri tretích deťoch to bol nárast z necelých 29,6 roka na 30,7 roka. Je zrejmé, že najdynamickejšie sa proces odkladania dotkol materských štartov a s ďalšou paritou bola dynamika tohto procesu menšia. Navyše ako ukazuje vývoj v posledných rokoch, v prípade tretích a ďalších detí dochádza dokonca k určitému poklesu hodnôt priemerného veku matiek (graf 4.5).

Tab. 4.2: Vybrané ukazovatele časovania plodnosti na Slovensku

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Priemerný vek matky pri 1. pôrode	24,1	25,7	27,0	27,1	27,2	27,2	27,3
Priemerný vek matky pri pôrode	26,6	27,7	28,6	28,8	28,8	28,9	28,9
Dolný decil celkovej plodnosti	19,2	19,6	19,6	19,4	19,4	19,5	19,6
Medián celkovej plodnosti	25,1	26,6	27,8	28,1	28,1	28,1	28,1
Horný decil celkovej plodnosti	32,9	33,9	35,0	35,5	35,6	35,6	35,7
Interdecilové rozpätie celkovej plodnosti	13,7	14,3	15,4	16,0	16,2	16,1	16,1
% realizovanej plodnosti vo veku do 25 rokov	41,7	32,2	27,0	26,4	27,0	26,6	26,4
% realizovanej plodnosti vo veku 30+ rokov	24,4	32,7	41,9	44,1	44,0	43,9	44,2
% realizovanej plodnosti vo veku 35+ rokov	7,4	9,7	13,5	15,3	15,8	15,8	16,0
% realizovanej plodnosti vo veku 40+ rokov	1,2	1,5	2,1	2,5	2,6	2,8	2,7

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

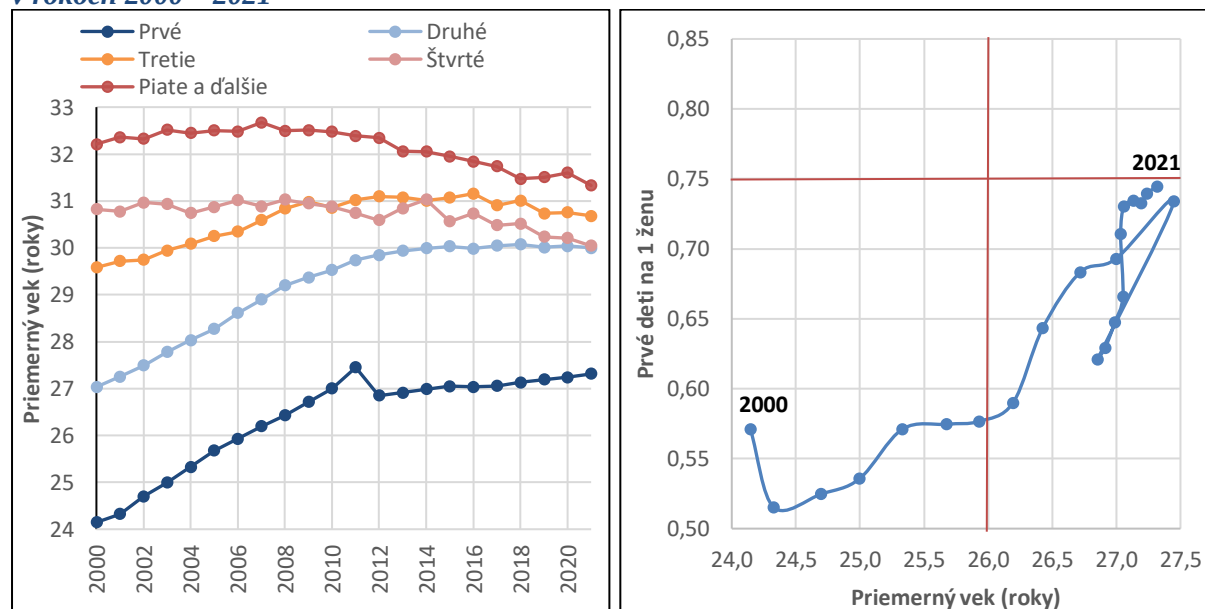
Na jednej strane to môže byť výsledkom snáh žien o skoršiu kompletizáciu veľkosti rodiny z dôvodu uvedomenia si neskoršieho začiatku materských štartov (čo by sa malo odzrkadliť aj na skrátení medzipôrodných intervalov najmä medzi druhým a tretím, resp. tretím a ďalším pôrodom), ale aj populačnou selekciou špecifickej skupiny osôb, ktoré častejšie volia väčšie rodiny. V ich prípade by išlo o opačný model, keď skorý začiatok reprodukčných dráh by mohol podporovať aj skoršie rodenie detí tretích a vyšších poradií. Navyše, ak sa ich zastúpenie v populácii Slovenska a najmä v reprodukčnom veku zvyšuje (najmä v spojitosti s osobami z rómskych komunít, pozri napr. Šprocha 2014a), potom by aj hodnoty ukazovateľov časovania mohli byť týmto ovplyvnené.

Každopádne je z vývoja hodnôt priemerných vekov matiek pri narodení dieťaťa jednotlivých biologických poradí zrejmé, že na Slovensku sme postupne svedkami zmenšovania dynamiky zmien časovania rodenia detí. Medziročné priemerné rozdiely sú v podstate len v prípade parity jedna kladné a u ďalších poradí dosahujú záporné hodnoty. Navyše rozsah týchto diferencií je v porovnaní s prvým desaťročím nového milénia u prvých detí len zhruba päťnásobný.

Začiatok reprodukčných dráh sa určitej skupine žien orientuje stále do veľmi mladého veku

Zaujímavým javom v kontexte vekového nastavenia procesu rodenia detí na Slovensku sú len minimálne posuny v hodnotách dolného decilu celkovej plodnosti. Kým v roku 2000 sa prvých desať percent z úhrnnej plodnosti realizovalo do veku 19,2 rokov, v súčasnosti to nie je ani o 0,5 roka viac. Znamená to, že pre určitú podskupinu žien je začiatok reprodukčných dráh stále spojený s vekom do 20 rokov, pričom tento model sa zatiaľ dynamickejšie nemení. Celkom opačná situácia nastala v prípade horného decilu. Posledná desatina z celkovej plodnosti bola na začiatku 21. storočia realizovaná ženami po dovŕšení necelých 33 rokov, no v súčasnosti sa hodnota horného decilu už pohybuje na 35,7 rokoch. Poukazuje to tiež na pokračujúcu vekovú heterogenizáciu realizácie reprodukčných zámerov žien na Slovensku, keď 80 % z celkovej plodnosti sa odohráva v intervale so šírkou viac ako 16 rokov, kým na začiatku milénia to bolo v rozmedzí približne 13,7 rokov. Ako je pritom zrejmé, hlavnú úlohu v tomto procese zohráva predovšetkým posun plodnosti do neskoršieho reprodukčného veku.

Graf 4.5 a 4.6: Priemerný vek matiek pri narodení detí prvého až piateho a ďalšieho poradia a vzťah medzi úhrnnou plodnosťou prvého poradia a priemerným vekom pri prvom pôrode na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Časovanie a dynamiku procesu odkladania materských štartov a intenzity rodenia prvých detí je možné v prierezovom pohľade sledovať prostredníctvom vzťahu priemerného veku matiek

pri prvom pôrode a úrovne úhrnnej plodnosti prvého poradia (graf 4.6). V zmysle práce Sobotku (2003) je možné hovoriť o štyroch fázach. V prvej iniciačnej sa hodnota priemerného veku stabilne drží pod hranicou 26 rokov a úhrnná plodnosť prekračuje úroveň 0,75 prvého dieťaťa na ženu. Slovensko tieto hodnoty dosahovalo v podstate až do začiatku 90. rokov (pozri napr. Šprocha a Tišliar 2016). V druhej fáze došlo k prudkému poklesu plodnosti rodenia prvých detí, ktorý vrcholil práve na začiatku nového milénia. Priemerný vek žien pri prvom pôrode sa však ešte významnejšie nemenil. Hlavným mechanizmom týchto zmien bol predovšetkým pokles intenzity rodenia prvých detí v mladšom a najmladšom veku a teda odsúvanie materských štartov. V ďalšej fáze sa postupne zvyšoval priemerný vek, ako jednak výsledok pokračujúceho odkladania začiatku rodičovských dráh, ale aj postupného zvyšovania celkovej úrovne rodenia prvých detí v čoraz väčšej miere saturovanej práve realizáciou odložených reprodukčných zámerov vo vyššom veku. Tento proces následne sa ešte viac zdynamizoval a s pokračujúcim oživením sa zvyšovali aj hodnoty priemerného veku. V poslednej fáze postupne dochádza k určitej stabilizácii oboch ukazovateľov stabilne nad hranicou 26 rokov (na Slovensku súčasne nad 27 rokov), pričom hodnota úhrnnej plodnosti prvého poradia sa priblížila k hranici 0,75 dieťaťa na ženu (graf 4.6.).

Keďže efekt zmien časovania rodenia detí jednotlivých poradií v posledných rokoch takmer vyprchal, výraznejšie diferencie nenachádzame ani medzi hodnotami úhrnnej plodnosti a očistenej úhrnnej plodnosti od zmien časovania (metodika Bongaarts a Feeney 1998). Pritom v prvom desaťročí sledovaného obdobia uvedené posuny v hodnotách priemerných vekov matiek pri narodení detí jednotlivých biologických poradií znižovali hodnotu prierezovej úhrnnej plodnosti o približne 0,4 dieťaťa. V súčasnosti je rozsah tempo efektu nižší ako 0,05 dieťaťa na ženu.

Druhým aspektom, ktorý je spojený s transformáciou procesu plodnosti je zmena štruktúry žien podľa počtu narodených detí (parity). Efekt jej vplyvu na prierezové ukazovatele intenzity rodenia detí môžeme odstrániť prostredníctvom využitia tabuliek plodnosti.

Podľa nich sa priemerný počet detí na jednu bezdetnú ženu od roku 2001 postupne z úrovne 0,68 detí stabilne zvyšoval až na hodnotu 0,79 dieťaťa v roku 2011. Spomínaná zmena metodiky vykazovania detí narodených v zahraničí síce reálne hodnoty následne znížila pod hranicu 0,70 prvého dieťaťa, no nasledujúci vývoj sa naďalej niesol v znamení mierneho rastu až na súčasných takmer 0,73 prvého dieťaťa. V prípade dlhodobého zachovania tejto intenzity rodenia prvých detí bezdetným ženám, by na Slovensku zostala bez skúseností s materstvom približne štvrtina žien.

U druhých a tretích detí však takú dynamiku rastu neidentifikujeme. Medzi rokmi 2001 a 2021 sa index plodnosti druhého poradia zvýšil z menej ako 0,4 druhého dieťaťa na viac ako 0,53 dieťaťa a u tretích detí to bolo z necelých 0,1 na takmer 0,2 tretieho dieťaťa. Ako potvrdzujú aj viaceré generačné analýzy procesu odkladania a rekuperácie podľa parity (napr. Potančoková 2011, Šprocha 2014b), kým v prípade prvých detí sa zdá, že by značná časť z odložených materských štartov mohla byť vo vyššom veku realizovaná, väčšie problémy s dobiehaním sú

spojené s druhými a ďalšími deťmi. S tým je následne spojený pomerne reálny predpoklad, že celková transformácia plodnosti pravdepodobne prinesie významný odklon od dvojdetného modelu rodiny a tiež zníženie zastúpenia žien s tromi a viac deťmi v prospech jednotnosti a čiastočne tiež bezdetnosti (bližšie napr. Potančoková 2011, Sobotka 2005, Sobotka a kol. 2011, Šprocha 2014b, 2022b).

Rast podielu detí narodených mimo manželstva sa zastavil

Okrem zmien v intenzite a časovaní prešiel proces plodnosti na Slovensku dôležitými posunmi aj z hľadiska legitimacy narodených detí. Počet narodených detí nevydatým ženám sa zvýšil od začiatku 21. storočia z niečo viac ako 10 tis. na viac ako 23 tis. V relatívnom vyjadrení to znamená, že v súčasnosti zo 100 detí sa viac ako 40 rodí ženám mimo manželský zväzok, kým v roku 2000 to bolo len niečo viac ako 18 detí (graf 4.7).

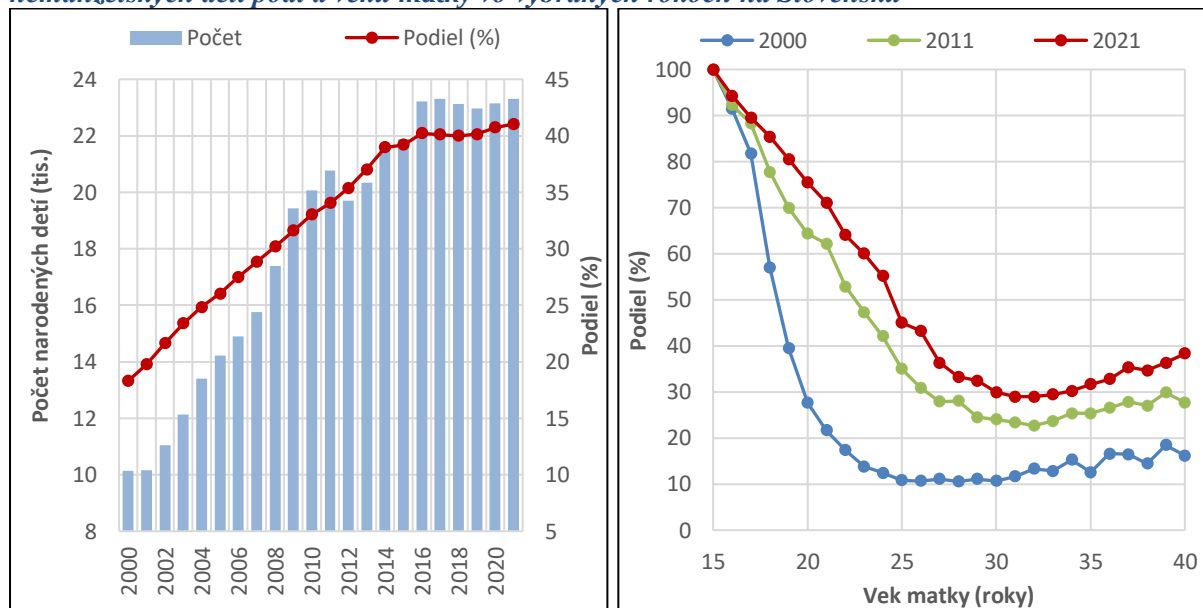
Jedným z dôležitých aspektov podmieňujúcich rast podielu detí narodených mimo manželstva na Slovensku je rozdiel vo vývoji plodnosti žien žijúcich v manželstve a mimo neho. Kým nemanželská plodnosť pomerne dynamicky rastie už dlhodobo (pozri napr. Šprocha a Tišliar 2021), v prípade plodnosti vydatých žien došlo najprv k pomerne výraznej redukcii a až v poslednom období môžeme identifikovať určité pomalé oživenie. Ešte výraznejšie však na rastúce zastúpenie detí narodených nevydatým ženám vplývali zmeny v štruktúre podľa rodinného stavu. Išlo najmä o prudko rastúce počty slobodných a čiastočne rozvedených žien v reprodukčnom veku, ktoré rozširovali exponovanú populáciu, ktorej sa mohli tieto deti narodiť (bližšie pozri tiež Šprocha a Tišliar 2021).

Ako je zrejme z grafu 4.8, dôležitým javom je tiež celkové zvyšovanie podielu nemanželských detí v podstate vo všetkých vekových skupinách naprieč reprodukčným obdobím. Ak vynecháme najmladšie veku, v ktorých vstup do manželstva nie je možný z legislatívnych dôvodov, alebo ide skutočne len o okrajovú záležitosť, potom môžeme vidieť, že prevaha detí narodených mimo manželský zväzok sa rozšírila v podstate až do veku 24 rokov, kým na začiatku milénia existovala len u dievčat do 18 rokov (vrátane). S vekom následne klesá podiel nemanželských detí vo všeobecnosti s minimom okolo 30. roku života. Práve vo vekových skupinách, v ktorých je v súčasnosti na Slovensku koncentrovaná maximálna úroveň plodnosti, je váha detí nevydatých žien najnižšia. Dá sa predpokladať, že v tomto veku sa snažia cielene zakladať alebo rozširovať rodinu vydaté ženy, ktoré majú stabilné zázemie a manželskú situáciu a tieto koncepcie sú chcené a plánované.

Súčasne je však z grafu 4.8 zrejme, že aj v tomto vekovom spektre sa už rodí nezanedbateľná (okolo 30 %) časť detí mimo manželský zväzok. Dá sa predpokladať, že určitá skupina žien sa buď opakovane a programovo stáva matkou dieťaťa bez toho, aby predtým vstúpila do manželstva, alebo ide o skupinu žien, ktoré nechcú viac odkladať svoju materskú dráhu a to aj za cenu narodenia dieťaťa mimo manželstva. Sem môžeme prípadne začleniť aj prípadne druhé a ďalšie koncepcie rozvedených žien, ktoré po negatívnej skúsenosti so životom v manželstve

s novým partnerom neplánovali uzavrieť nové manželstvo pred narodením dieťaťa. Uvedené predpoklady do určitej miery podporuje aj rastúci počet a podiel tzv. faktických manželstiev (t.j. kohabitácií, čiže neformálnych partnerských zväzkov medzi osobami opačného pohlavia) u mladých ľudí na Slovensku (pozri napr. Džambazovič a Šprocha 2017, Mládek a Širočková 2004, Pilinská a kol. 2005, Tydlitátová 2015ab) a v nich vyrastajúci počet detí (Džambazovič a Šprocha 2017, Šprocha a kol. 2014).

Graf 4.7 a 4.8: Vývoj počtu, podielu detí narodených mimo manželstva v rokoch 2000 – 2021 a podiel nemanželských detí podľa veku matky vo vybraných rokoch na Slovensku

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

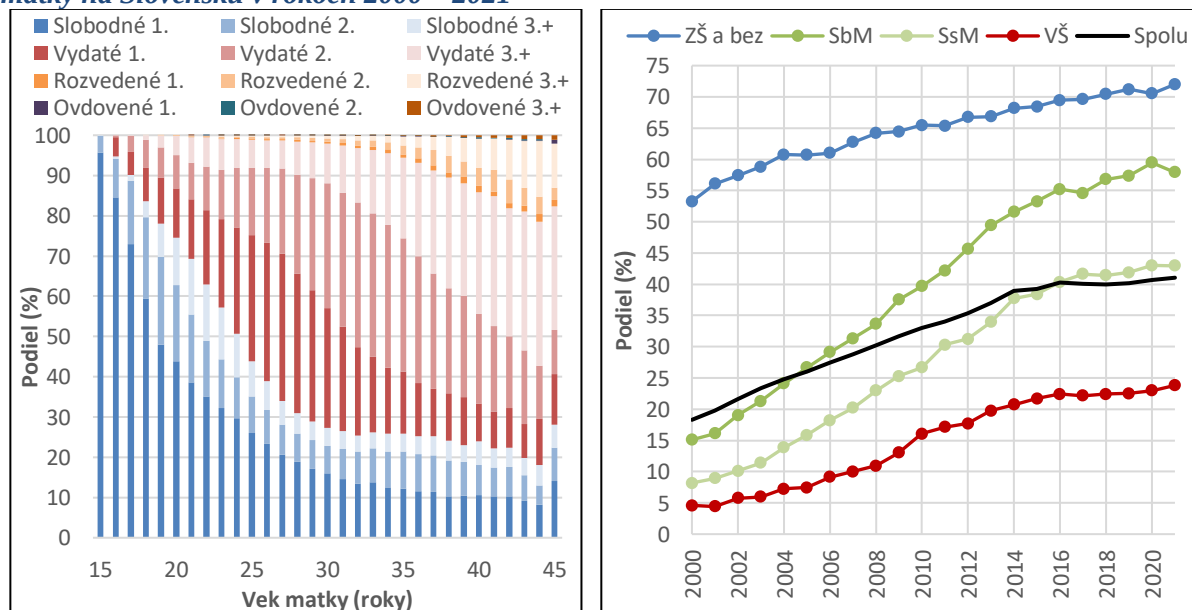
Vyššie zastúpenie detí nevydatých žien je tiež spojené s pokročilým reprodukčným vekom. V podstate už od 33. roku života podľa posledných dostupných údajov rastie ich váha a vo veku 40 rokov dosahuje takmer 40 %. V starších vekových skupinách je ich zastúpenie ešte vyššie, no celkovo početnosť týchto udalostí je pomerne malá, preto dochádza aj ku značným fluktuáciám medzi rokmi. Dá sa predpokladať, že vo všeobecnosti vo veku 35 a viac rokov je narodenie dieťaťa mimo manželský zväzok predovšetkým záležitosťou snahy stať sa matkou aspoň raz aj za cenu, že sa dieťa nenarodí v manželstve, prípadne ide o koncepcie žien s predchádzajúcimi negatívnymi skúsenosťami so životom v manželstve.

Deti mimo manželstva sa rodia najmä slobodným a menej vzdelaným ženám

Deti mimo manželský zväzok sa na Slovensku rodia predovšetkým slobodným ženám. Navyše ich zastúpenie má rastúcu tendenciu. V posledných rokoch tvoria viac ako deväť z desiatich detí narodených nevydatým ženám. Zastúpenie rozvedených žien kleslo na 7 % a ovdovené ženy tak tvoria marginálnu skupinu pre nemanželskú plodnosť a deti narodené mimo manželstva.

Viaceré analýzy (napr. Potančoková 2012, Rychtaříková 2007, Šalamounová a Nývlt 2006, Šalamounová a Šamanová 2005, Šprocha a Vaňo a kol. 2014, Šprocha a Tišliar 2021, Zeman 2007) v českom i slovenskom prostredí poukazujú na jeden dôležitý aspekt, ktorým sa rodenie detí mimo manželstva odlišuje od predpokladaných trendov šírenia individualizmu, hodnotových a normatívnych zmien. Tým je dlhodobá platná a v čase sa prehĺbujúca vzdelanostná diferenciácia vyznačujúca sa negatívnym vzdelanostným gradientom. Znamená to, že rodenie detí mimo manželský zväzok je predovšetkým doménou žien s nízkym a najnižším vzdelaním, kým ženy najmä s terciárnym vzdelaním sa vyznačujú v ďaleko väčšej miere „tradičnejšou“ formou realizácie svojich reprodukčných zámerov. Potvrdzujú to aj údaje z posledných viac ako dvoch desaťročí. Kým u žien s vysokoškolským vzdelaním sa podiel detí narodených mimo manželstva pohyboval v roku 2000 pod úrovňou 5 %, u žien bez vzdelania a so základným vzdelaním to už bola viac ako polovica (graf 4.10). Podľa posledných dostupných hodnôt z roku 2021 sa podiel nemanželských detí zvýšil v skupine najmenej vzdelaných žien na približne 72 % a u najvzdelanejších osôb dosahuje takmer 24 %. Z uvedeného je zrejmé, že dynamika nárastu bola v oboch vzdelanostných skupinách podobná. U žien so stredoškolským vzdelaním však došlo k ešte výraznejším zmenám. Jednoznačne najrýchlejšie rástlo zastúpenie nemanželských detí u žien so stredoškolským vzdelaním bez maturity. V roku 2000 ich podiel len mierne prekročoval 15 %, kým v súčasnosti už dosahuje takmer 60 %. Druhou najdynamickejšie rastúcou vzdelanostnou skupinou boli ženy s úplným stredoškolským vzdelaním. Podiel detí narodených nevydatým osobám v ich prípade vzrástol z približne 8 % na 43 %.

Graf 4.9 a 4.10: Štruktúra detí narodených mimo manželstva podľa veku, poradia a rodinného stavu matky v rokoch 2017 – 2021 a podiel nemanželských detí podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania matky na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Rastúci trend tak môžeme pozorovať vo všetkých vzdelanostných skupinách, čo poukazuje na univerzálnosť tohto fenoménu. Proces uvoľňovania vzťahov medzi manželstvom a rodičovstvom, normatívne oslabovanie inštitúcie manželstva, ako aj jeho nahrádzanie reprodukčne funkčnými alternatívnymi párovými zväzkami spolu s možným šírením slobodného materstva, sa presadzujú vo všetkých vzdelanostných skupinách žien. Rozdiely medzi nimi sú tak výsledkom odlišnej dynamiky presadzovania a rozsahu prijímania uvedených zmien v reprodukčných vzorcoch.

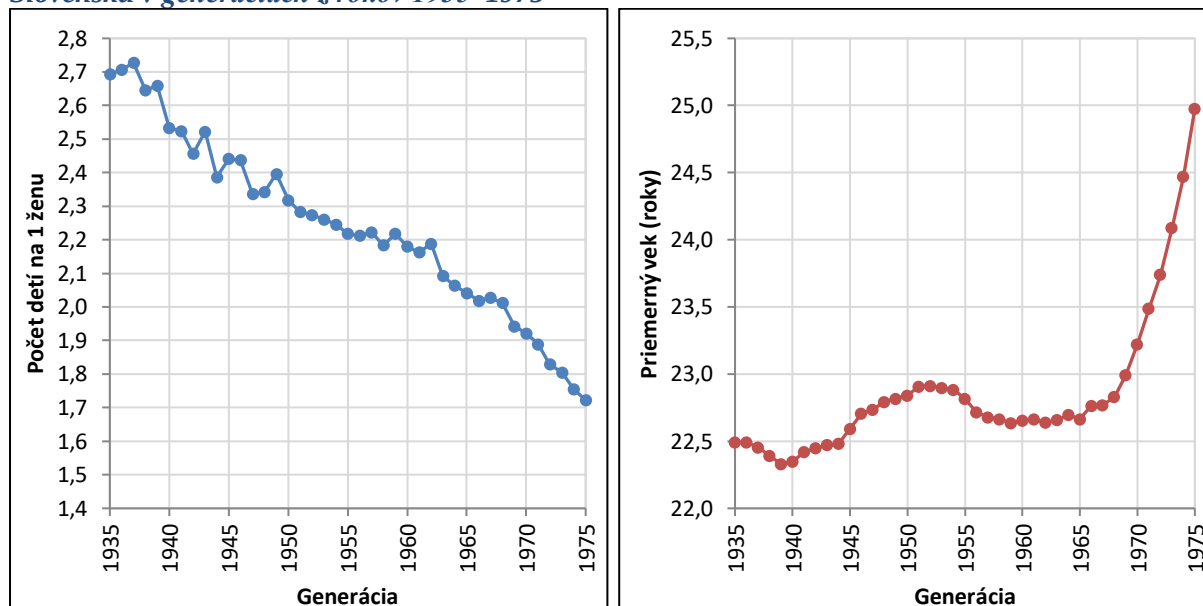
Generačná plodnosť žien narodených v 70. rokoch sa dostáva hlbšie pod hranicu 2 detí

Celková intenzita plodnosti žien na Slovensku meraná ukazovateľom kohortnej plodnosti sa dlhodobo vo všeobecnosti vyznačuje klesajúcim trendom (pozri napr. Potančoková 2008, Šprocha a Tišliar 2016, 2018). Podľa dostupných údajov prezentovaných na grafe 4.11, ženy narodené v polovici 30. rokov 20. storočia mali v priemere 2,7 dieťaťa. U žien zo začiatku 40. rokov konečná plodnosť klesla na 2,5 dieťaťa. Ďalší medzigeneračný pokles znamenal, že ženy z druhej polovice 60. rokov sú poslednými, ktoré mali v priemere viac ako dve deti. Ako je zrejmé z grafu 4.12, práve tieto skupiny sa vyznačovali aj nástupom nového trendu znamenajúceho postupný medzigeneračne sa prehĺbujúci proces odkladania rodenia detí a najmä prvých detí do vyššieho veku. Ide tak o iniciačné kohorty, ktoré boli ako prvé nositeľkami nových transformačných znakov v procese plodnosti. Dovtedy sa hodnota generačného priemerného veku matky pri narodení prvého dieťaťa výraznejšie nemenila a pohybovala sa v rozmedzí 22,5 – 23,0 rokov (graf 4.12). Práve od generácie 1965 začína kontinuálny medzigeneračný rast, ktorý bude pokračovať aj smerom k mladším generáciám, ako sú prezentované na grafe 4.12. Podľa neho u žien narodených v polovici 70. rokov hodnota priemerného veku pri narodení prvého dieťaťa vzrástla už na 25 rokov. Treba však podotknúť, že aj v ich prípade ešte môže dôjsť k miernemu nárastu, keďže tieto ženy neboli v roku 2021 (za ktorý máme posledné dostupné údaje) ešte na konci svojho reprodukčného obdobia. Každopádne však predbežné hodnoty generačného priemerného veku pre mladšie kohorty jednoznačne poukazujú na pokračovanie tohto procesu. Napríklad v generáciách zo začiatku 80. rokov, teda u žien vo veku 38 – 40 rokov sa generačný priemerný vek dostal už nad hranicu 26,5 roka a vzhľadom na vek je zjavné, že ešte mierne vzrastie.

V spojitosti s vývojom intenzity plodnosti v generáciách z prvej polovice 70. rokov je zjavné pokračovanie trendu poklesu rodenia detí. Priemerný počet narodených detí sa tak v ich prípade dostal pod hranicu dvoch detí na ženu a v generácii 1975 dokonca dosahuje len niečo viac ako 1,7 dieťaťa na ženu. Pritom vzhľadom na vek týchto žien a veľmi nízku plodnosť vo veku nad 45 rokov môžeme v podstate skutočne hovoriť o konečnej úrovni. Smerom k mladším generáciám sa však pravdepodobne situácia výraznejšie nezmení. Ako ukazuje tab. 4.3, v generácii 1980 priemerný počet detí na jednu ženu klesol na úroveň 1,53 dieťaťa na ženu. Pri zachovaní plodnosti o rok starších generácií by sa jej úroveň do konca reprodukčného veku

mohla zvýšiť len na približne 1,56 dieťaťa. V ešte mladších generáciách je situácia komplikovanejšia, pretože tieto sa nachádzajú ešte vo veku, v ktorom je možné očakávať intenzívnejšiu rekuperáciu, ako je tomu v generáciách, nachádzajúcich sa v poslednej dekáde reprodukčného obdobia.

Graf 4.11 a 4.12: Vývoj konečnej plodnosti a priemerného veku žien pri narodení 1. dieťaťa na Slovensku v generáciách z rokov 1935–1975

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Konečná bezdetnosť žien narodených v 70. rokoch sa zvyšuje

Práve s procesom dobiehania odložených reprodukčných zámerov je úzko spojený aj možný vývoj konečnej bezdetnosti. Podiel trvalo bezdetných žien na Slovensku sa pritom dlhodobo pohyboval na relatívne nízkej úrovni (bližšie Potančoková 2008, Šprocha a Tišliar 2016). S výnimkou najstarších generácií z konca 19. a začiatku 20. storočia (bližšie napr. Šprocha a Tišliar 2016), dosahovala bezdetnosť približne 8 – 11 %. To platilo až do generácií z druhej polovice 60. rokov. Od nich pozorujeme kontinuálny rast konečnej bezdetnosti. Podľa tab. 4.3 v generácii 1970 dosiahla konečná bezdetnosť takmer 12 %, no smerom k mladším generáciám sa však podiel bezdetných žien ďalej významne zvyšoval. U žien narodených v polovici 70. rokov ide o takmer 17 % žien a v generácii zo začiatku 80. rokov o takmer jednu štvrtinu žien. Aj keď podrobná analýza procesu odkladania a dobiehania plodnosti (napr. Potančoková 2011, Šprocha a Tišliar 2016) poukazuje na relatívne úspešnú rekuperáciu prvých reprodukčných zámerov, nezabráni to postupnému nárastu podielu bezdetných žien v populácii Slovenska. Významným faktorom plodnosti sa ukazuje byť najmä intenzita rodenia druhých a ďalších detí a s tým spojená realizácia týchto odložených zámerov vo vyššom veku. Práve v ich prípade je zrejmé, že úroveň rekuperácie je nepostačujúca. Podľa posledných dostupných údajov napríklad u žien narodených v polovici 70. rokov bola do veku 40 rokov realizovaná menej ako

polovica z odloženej generačnej plodnosti druhého poradia a dokonca len asi desatina v prípade tretích a ďalších detí. Na Slovensku sa naďalej prehĺbuje proces, ktorý už dávnejšie identifikovali vo svojich prácach Potančoková (2008, 2011) a Šprocha (2014b). Konkrétne ide o predpoklad mierne rastúcej bezdetnosti, výraznejšieho nárastu podielu žien s jedným dieťaťom a súčasne značný pokles dvojdetného modelu rodiny pri pokračujúcom znižovaní zastúpenia rodín s väčším počtom detí.

Tab. 4.3: Dosiahnutá plodnosť a bezdetnosť žien vo vybraných vekoch a generáciách na Slovensku

Vek	1965	1970	1975		1980	1985	1990	1995
<i>Dosiahnutá plodnosť (Deti na 1 ženu)</i>								
20	0,43	0,43	0,30		0,19	0,14	0,15	0,16
25	1,35	1,18	0,82		0,55	0,43	0,42	0,47
30	1,79	1,59	1,25		1,01	0,88	0,91	
35	1,96	1,80	1,57		1,37	1,27		
40	2,03	1,90	1,70		1,53			
45	2,04	1,92	1,72					
49	2,04	1,92						
<i>Bezdetnosť (%)</i>								
20	66,3	65,4	75,2		85,1	89,5	89,1	89,2
25	24,1	29,8	47,1		63,8	71,8	73,6	71,3
30	15,0	18,9	30,0		40,3	47,7	48,0	
35	12,4	14,4	20,1		28,1	34,0		
40	11,4	12,2	17,1		24,4			
45	11,2	11,8	16,6					
49	11,1	11,8						

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

5. Potratovosť

Tab. 5.1: Základné charakteristiky potratovosti na Slovensku

Ukazovateľ		2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Potraty celkom		23593	19332	17218	15637	13760	12737	11719
Samovoľné potraty		5125	4905	4636	5579	7078	6557	6167
Umelé potraty		18468	14427	12582	10058	6682	6180	5552
Umelé potraty (%)		78,28	74,63	73,07	64,32	48,56	48,52	47,38
Úhrnná potratovosť	celkom	0,571	0,462	0,408	0,393	0,372	0,351	0,332
	samovoľné	0,122	0,116	0,109	0,139	0,189	0,179	0,173
	umelé	0,449	0,346	0,299	0,253	0,183	0,172	0,160
Priemerný vek ženy pri potrate	celkom	29,22	29,90	30,09	30,27	30,03	30,06	30,07
	samovoľné	28,25	29,66	30,12	30,41	30,51	30,47	30,49
	umelé	29,48	29,97	30,08	30,19	29,54	29,65	29,63
Potraty na 100 ukončených tehotenstiev	celkom	29,88	26,14	22,13	21,89	19,39	18,31	17,11
	samovoľné	6,49	6,63	5,96	7,81	9,97	9,43	9,01
	umelé	23,39	19,51	16,17	14,08	9,41	8,88	8,11

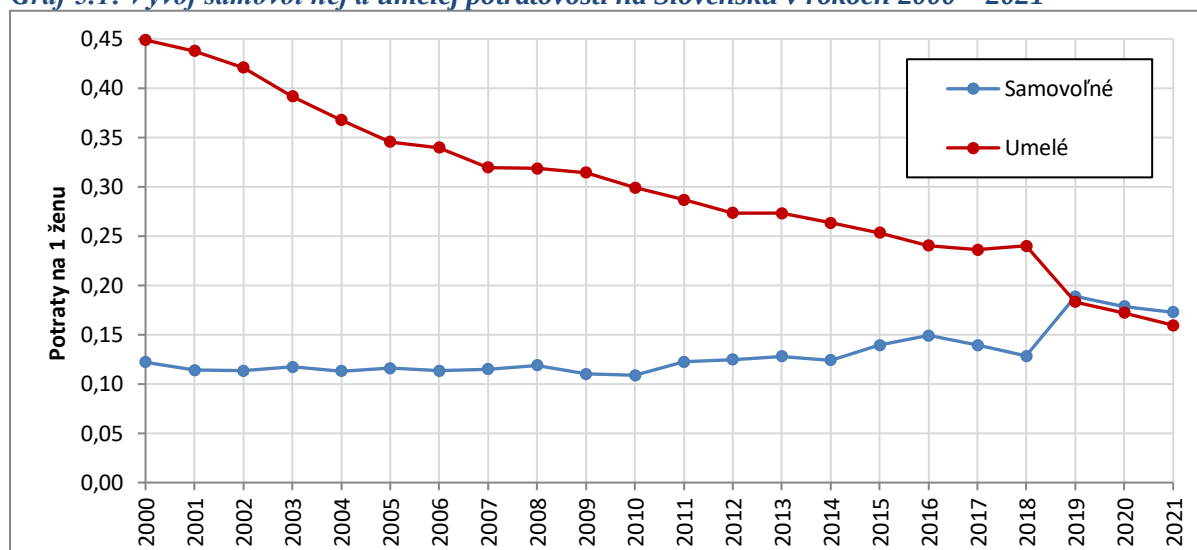
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Umelá potratovosť na Slovensku dlhodobo kontinuálne klesá

V roku 2021 evidujeme na Slovensku 11719 potratov, čo je historicky najnižší počet. Počas obdobia 2000 – 2021 sa počet potratov znížil skoro o 12 tisíc, resp. 50 %. Kým v roku 2000 pripadlo na 1 ženu v priemere 0,57 potratu, tak v roku 2021 to bolo už len 0,33 potratu. Na poklese celkovej potratovosti sa podieľali výlučne umelé potraty, ktorých počet klesol do roku 2021 na 5552, čo tiež znamená historické minimum. Za obdobie 2000 až 2021 sa počet interrupcií znížil o 12,9 tisíc, resp. 70 %. Umelá potratovosť sa znížila z 0,45 interrupcií na ženu v roku 2000 na 0,16 interrupcií na ženu v roku 2021. Pokles umelej potratovosti urýchlila zmena v evidencii potratov v roku 2019, keď sa časť potratov, ktoré sa dovtedy evidovali ako umelé, začali evidovať ako samovoľné (tab. 5. 1, graf 5.1).

Samovoľné potraty mali až do spomínanej zmeny v evidencii stagnujúci trend. V období 2000-2018 pripadalo na 1 ženu v priemere 0,10 až 0,15 samovoľných potratov. V roku 2019 sa však samovoľná potratovosť skokovo zvýšila na 0,19 samovoľných potratov na 1 ženu. V porovnaní so začiatkom sledovaného obdobia sa počet samovoľných potratov v roku 2021 zvýšil o viac ako tisíc, resp. 20 %. Samovoľná potratovosť sa zvýšila z 0,12 samovoľných potratov na ženu v roku 2000 na 0,17 samovoľných potratov na ženu v roku 2021. Na tomto zvýšení má rozhodujúci podiel spomínaná zmena v evidencii potratov z roku 2019 (tab. 5. 1, graf 5.1).

Graf 5.1: Vývoj samovoľnej a umelej potratovosti na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Počas pandémie COVID-19 sa samovoľná aj umelá potratovosť znížili. Medzi rokmi 2019 a 2021 sa samovoľná potratovosť znížila o 0,016 samovoľného potratu na ženu a umelá potratovosť o 0,023 umelých potratov na ženu (tab. 5. 1, graf 5.1). Nakoľko takýto vývoj nie je v rozpore s predpandemickým vývojom, je zrejmé, že pandémie nemala zásadnejší vplyv na vývoj potratovosti. Dá sa predpokladať, že určité obmedzenia mohli nastať v dostupnosti interrupcií.

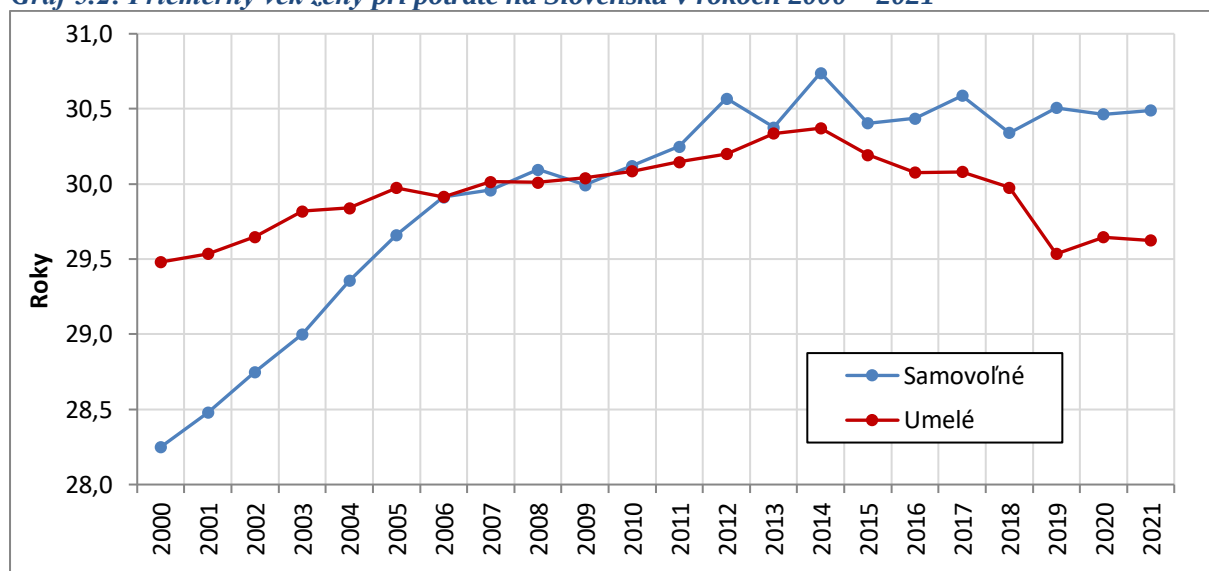
Počet samovoľných potratov prevýšil počet interrupcií

V roku 2019 sme zaevidovali na Slovensku viac samovoľných potratov ako interrupcií a samovoľná potratovosť dosiahla vyššie hodnoty ako umelá potratovosť. Stalo sa tak prvýkrát po roku 1958, kedy boli na Slovensku zlegalizované interrupcie. Prevalencia samovoľných potratov nad umelými pokračovala aj v roku 2020 a 2021, pričom rozdiel medzi samovoľnou a umelou potratovosťou sa mierne zvýšil. V roku 2021 pripadalo na 1 ženu v priemere 0,173 samovoľných potratov a 0,160 umelých potratov (Tabuľka 5.1, Graf 5.1). Nakoľko však išlo o dva pandemické roky, treba si na potvrdenie tohto trendu počkať až po skončení pandémie. Dá sa totiž predpokladať, že počas pandémie bol prístup k interrupciám do určitej miery obmedzený.

Rast priemerného veku pri samovoľných potratoch aj interrupciách sa spomalil v roku 2006. Do roku 2006 dosahoval vyššie hodnoty priemerný vek pri interrupciách. Priemerný vek pri samovoľných potratoch však v tomto období rástol rýchlejšie a v roku 2006 bol priemerný vek pri samovoľných aj umelých potratoch rovnaký, 29,9 roka. Aj po spomalení rastu priemerného veku rástol priemerný vek pri interrupciách pomalšie ako pri samovoľných potratoch, čo malo za následok, že od roku 2010 bol priemerný vek pri samovoľnom potrate vyšší ako pri priemerný vek pri interrupciách. Od roku 2012 priemerný vek pri samovoľných potratoch

stagnuje zhruba na úrovni 30,5 roka. V tom istom období sa priemerný vek pri interrupciách začal znižovať, pričom tento pokles sa zastavil až v roku 2019 tesne nad hranicou 29,5 roka. To znamená, že rozdiel medzi priemerným vekom pri interrupciách a samovoľných potratoch sa za posledné roky zväčšil. V roku 2021 dosahoval rozdiel v priemerných vekoch už skoro 1 rok, keď priemerný vek pri samovoľnom potrate bol 30,5 roka a pri interrupcii 29,6 roka (tab. 5.1, graf 5.2).

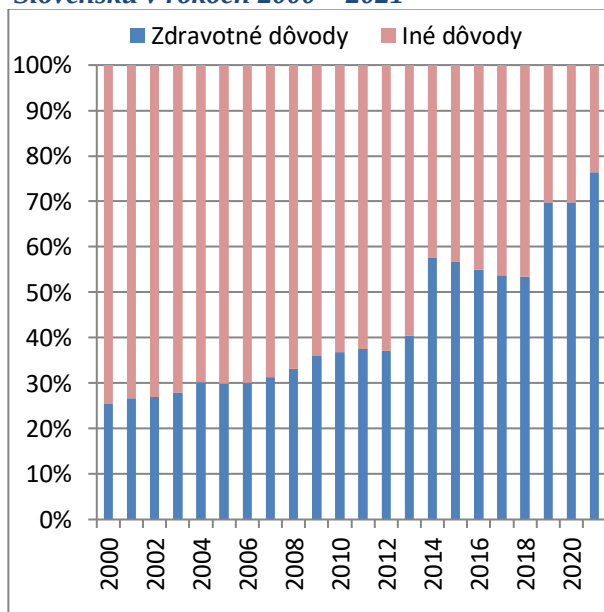
Graf 5.2: Priemerný vek ženy pri potrate na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Interrupcie zo zdravotných dôvodov už prevažujú

Graf 5.3: Interrupcie podľa dôvodu na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

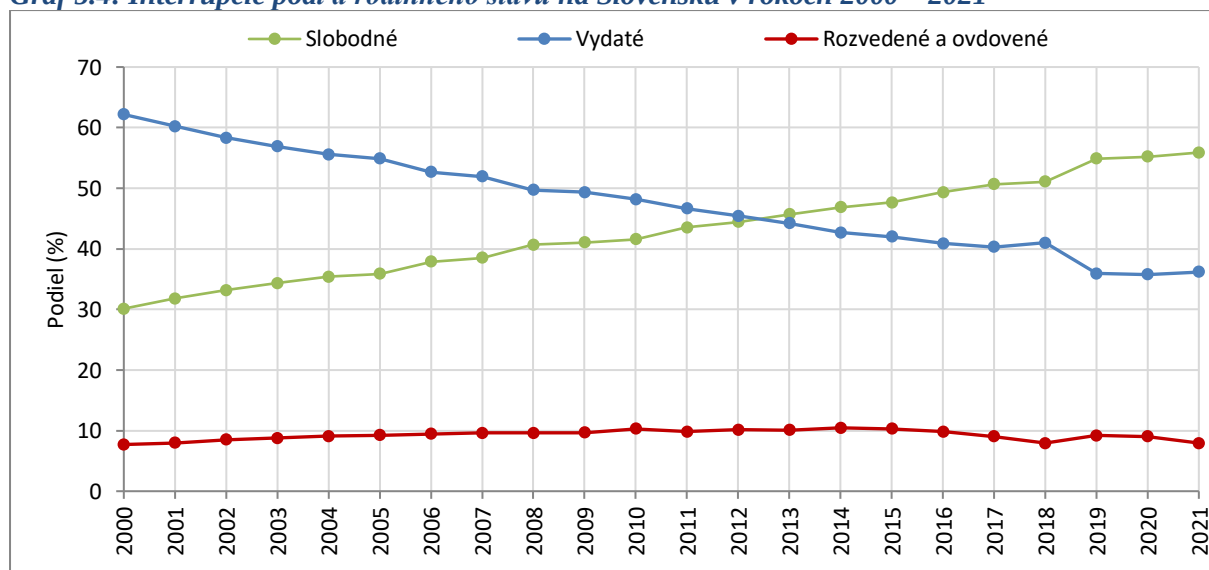
Pri interrupciách dlhodobo výrazne prevažovali iné ako zdravotné dôvody. V roku 2000 tvorili interrupcie zo zdravotných dôvodov menej ako 30 % zo všetkých interrupcií, do roku 2013 sa zvýšil na 40 %. Výrazný medziročný nárast interrupcií v roku 2014 znamenal, že interrupcie zo zdravotných dôvodov tvorili už nadpolovičnú väčšinu zo všetkých interrupcií. Zvyšovanie podielu interrupcií zo zdravotných dôvodov pokračovalo až do súčasnosti.

V roku 2021 tvorili interrupcie zo zdravotných dôvodov už 76 % všetkých interrupcií, čo je podiel, ktorý sme nikdy v minulosti zatiaľ nezaznamenali (graf 5.3).

Najčastejšie o interrupciu žiadajú na Slovensku slobodné ženy

Medzi žiadateľkami o interrupciu v podstate až do roku 2012 na Slovensku prevládali vydaté ženy. Obvykle išlo o ženy, ktoré dosiahli želaný počet detí a ďalšie deti už mať nechceli. V období lepšej informovanosti a dostupnej antikoncepcie sa podiel vydatých žien začal znižovať. V roku 2000 ešte prevládali medzi ženami, ktoré podstúpili interrupciu, vydaté ženy, ktoré tvorili viac ako 60 % zo všetkých žiadateliek o interrupciu. 30 % interrupcií pripadlo na slobodné ženy a rozvedených a ovdovených žien bolo spolu 10 %. Podiel rozvedených a ovdovených žien medzi žiadateľkami o interrupciu zostal nezmenený aj po roku 2000 a pohyboval sa na hranici 10 %. Výrazné zmeny však nastali v prípade slobodných a vydatých žiadateliek o interrupciu. V období 2000 – 2021 sa počet slobodných žien, ktoré podstúpili interrupciu, znížil podstatne menej ako počet vydatých žien. Zmena v evidencii v roku 2019 tento trend ešte posilnila. Interrupcie slobodných žien sa za posledných 21 rokov znížili o 2400, resp. 44 %, počet interrupcií vydatých žien sa však znížil za rovnaké obdobie až o 9400, čo znamenalo zníženie až o 82 %. Znamenalo to zároveň zmenu podielu slobodných a vydatých žien na celkovom počte interrupcií. Do roku 2012 prevládali medzi žiadateľkami o interrupciu vydaté ženy, od roku 2013 už bolo medzi žiadateľkami o interrupciu najviac slobodných žien a od roku 2017 tvorili slobodné ženy nadpolovičnú väčšinu zo všetkých žiadateliek. V roku 2021 pripadlo 55,9 % interrupcií na slobodné ženy, 36,2 % na vydaté ženy a 7,9 % na rozvedené a ovdovené ženy (graf 5.4). To môže byť nielen výsledok prípadných zmien v intenzite umelej potratovosti podľa rodinného stavu, ale najmä dôsledok výrazného nárastu počtu a podielu slobodných žien v reprodukčnom veku.

Graf 5.4: Interrupcie podľa rodinného stavu na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

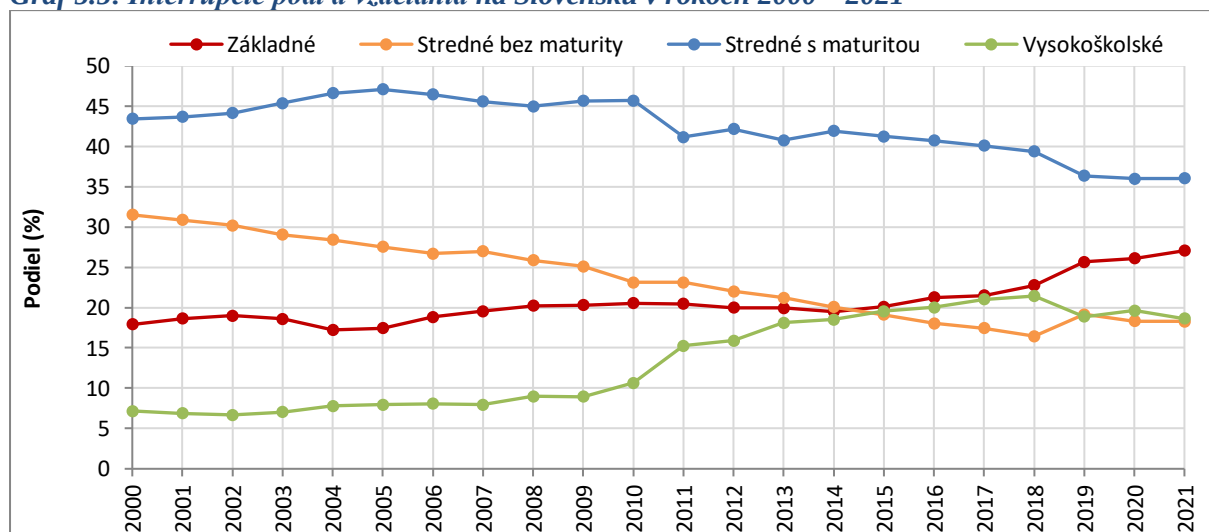

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Rastie podiel interrupcií realizovaných ženám so základným vzdelaním

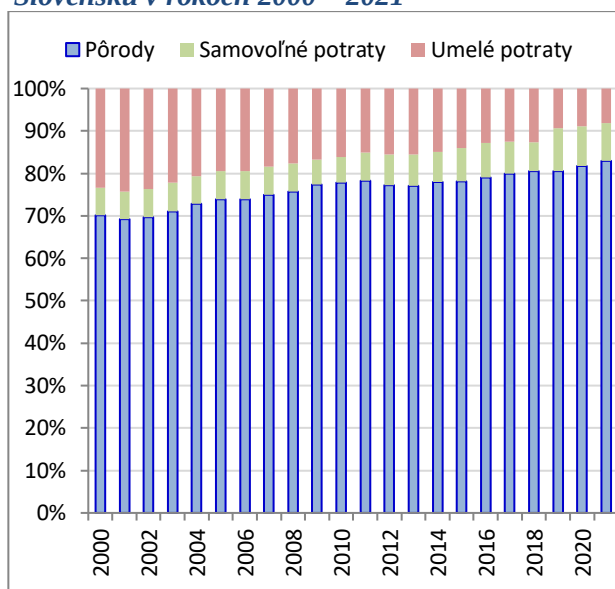
Podľa vývoja potratovosti po roku 2000 nie je možné spraviť jednoznačný záver o vzťahu medzi potratovosťou a vzdelaním. V roku 2000 prevládali medzi ženami, ktoré podstúpili interrupciu jednoznačne ženy so stredoškolským vzdelaním (spolu s maturitou a bez maturity až 75 % zo všetkých žiadateliek o interrupciu). Základné vzdelanie malo 18 % žiadateliek a najmenej boli medzi ženami, ktoré podstúpili interrupciu, zastúpené vysokoškolsky vzdelané ženy (7-percentný podiel). Do roku 2021 nastali vo vzdelanostnej štruktúre žiadateliek o interrupciu viaceré zmeny. Až 84 % z celkového poklesu potratovosti za obdobie 2000 – 2021 ide na vrub žien so stredoškolským vzdelaním. Počet interrupcií u žien so stredoškolským vzdelaním s maturitou sa znížil o 6017, resp. 75 %, u žien so stredoškolským vzdelaním bez maturity o 4803, resp. 82,6 %. U žien so základným a vysokoškolským vzdelaním bol pokles menší. U žien so základným vzdelaním o 1808 interrupcií, resp. 54,6 % a u žien s vysokoškolským vzdelaním o 288 interrupcií, resp. 21,8 %. Uvedené zmeny mali za následok výrazné zmeny vo vzdelanostnej štruktúre žiadateliek o interrupciu. Výrazne sa znížil podiel žiadateliek so stredoškolským vzdelaním bez maturity (-13,2 percentuálneho bodu), menší pokles evidujeme u žien so stredoškolským vzdelaním s maturitou (-7,4 percentuálneho bodu). Naopak u žien so základným vzdelaním sa podiel na celkovom počte interrupcií zvýšil o 9,1 percentuálneho bodu a u žien s vysokoškolským vzdelaním dokonca až o 11,5 percentuálneho bodu. Tieto zmeny mali za následok, že v roku 2021 pripadlo 36 % interrupcií na ženy so stredoškolským vzdelaním s maturitou a 27 % na ženy so základným vzdelaním. Približne rovnaký podiel (niečo viac ako 18 %) pripadal na ženy so stredoškolským vzdelaním bez maturity a na ženy s vysokoškolským vzdelaním (graf 5.5). Uvedené zmeny v štruktúre žiadateliek o interrupciu sú nielen výsledkom predpokladaných posunov v intenzite umelej potratovosti, ale dôležitú úlohu budú zohrávať aj zmeny v štruktúre žien podľa dosiahnutého vzdelania a najmä nárast počtu a podielu absolventiek vysokej školy.

Graf 5.5: Interrupcie podľa vzdelania na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Graf 5.6: Štruktúra ukončených tehotenstiev na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

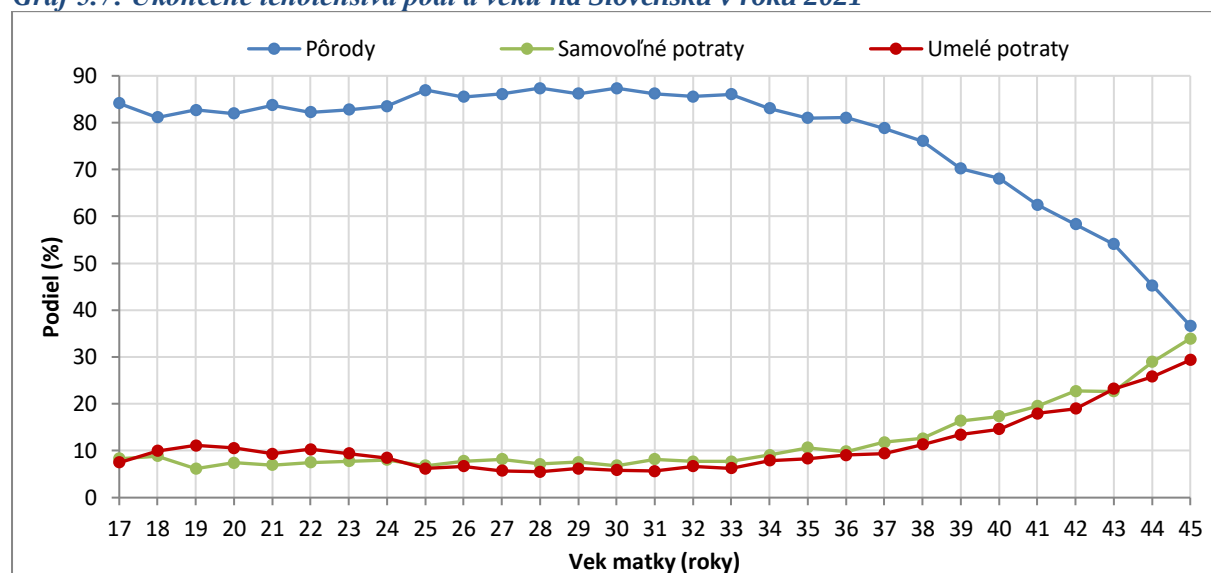
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Nakoľko podiel samovoľných potratov na ukončených tehotenstvách sa mierne zvýšil (zo 6,5 % v roku 2000 na 9 % v roku 2021), výrazný pokles podielu potratov na ukončených tehotenstvách bol spôsobený vývojom umelých potratov, ktorých podiel na ukončených tehotenstvách sa znížil z 23,4 % v roku 2000 na 8,1 % v roku 2021. Takýto nízky podiel interrupcií na ukončených tehotenstvách na Slovensku nebol na Slovensku od legalizácie interrupcií na konci 50. rokov 20. storočia (tab. 5.1, graf 5.6).

Dlhé roky boli pôrody najčastejším ukončením tehotenstva len do veku 40 rokov. Po 40-ke končilo tehotenstvo najčastejšie interrupciou a ukončenie tehotenstva pôrodom a samovoľným potratom bolo zhruba rovnako časté. Výrazné zníženie umelej potratovosti spôsobilo, že v súčasnosti zostávajú pôrody najčastejším ukončením tehotenstva počas celého reprodukčného veku ženy. V roku 2021 tvorili pôrody viac ako 80 % ukončených tehotenstiev až do veku 36 rokov. Od veku 37 rokov sa podiel pôrodov na ukončených tehotenstvách výrazne znižoval a naopak podiel potratov (umelých aj samovoľných) sa zvyšoval. Aj tak však zostali pôrody najčastejším ukončením tehotenstva až do konca reprodukčného veku žien. Vo veku 40 rokov končilo pôrodom ešte 70 % tehotenstiev a do veku 45 rokov klesol tento podiel na necelých 37 %. Počas celého reprodukčného veku bol podiel tehotenstiev ukončených samovoľným a umelým potratom veľmi podobný. Do veku 24 rokov prevyšovali umelé potraty nad samovoľnými, od veku 25 rokov bolo viac samovoľných potratov ako umelých. Rozdiel podielu samovoľných a umelých potratov na ukončených tehotenstvách bol vo väčšine vekov malý a nepresiahol 2 percentuálne body. Najväčšie rozdiely evidujeme vo veku 18-19 rokov v prospech umelých potratov a vo veku nad 40 rokov v prospech samovoľných potratov. Vo

veku 45 rokov sa podiel tehotenstiev ukončených potratom najviac priblížil k podielu tehotenstiev ukončených pôrodom. V prípade pôrodov bol podiel na ukončených tehotenstvách už spomínaných 36,7 %, u samovoľných potratov 33,9 % a u umelých potratov 29,4 % (graf 5.7).

Graf 5.7: Ukončené tehotenstvá podľa veku na Slovensku v roku 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

6. Úmrtnosť

Tab. 6.1: Základné charakteristiky úmrtnosti na Slovensku

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Počet zomretých - Spolu	52724	53475	53445	53826	53234	59089	73461
Počet zomretých - Muži	28157	28151	27645	27462	27405	30428	37898
Počet zomretých - Ženy	24567	25324	25800	26364	25829	28661	35563
Hrubá miera úmrtnosti	9,8	9,9	9,8	9,9	9,8	10,8	13,5
Stredná dĺžka života pri narodení - Muži	69,14	70,11	71,62	73,03	74,31	73,47	71,16
Stredná dĺžka života pri narodení - Ženy	77,22	77,90	78,84	79,73	80,84	80,17	78,13
Rozdiel strednej dĺžky života pri narodení	-8,08	-7,78	-7,22	-6,70	-6,53	-6,70	-6,97
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov - Muži	12,91	13,20	13,86	14,83	15,69	14,72	13,17
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov - Ženy	16,38	16,91	17,47	18,24	19,28	18,58	17,05
Rozdiel strednej dĺžky života vo veku 65 rokov	-3,47	-3,70	-3,61	-3,41	-3,59	-3,86	-3,88
Dojčenská úmrtnosť	8,6	7,2	5,7	5,1	5,1	5,1	4,9
Novorodenecká úmrtnosť	5,4	4,1	3,6	3,3	3,2	3,1	2,6

Zdroj dát: ŠÚ SR, výpočty autorov

Začiatok 90. rokov znamenal vo vývoji procesu úmrtnosti na Slovensku dôležitý predel, kedy došlo po dlhých rokoch stagnácie (u mužov) alebo len veľmi málo dynamického zlepšovania (u žien) (bližšie k tejto problematike napr. Kučera 1994, Šprocha a kol. 2015), čím sa Slovensko v európskom priestore zaraďovalo medzi krajiny s nízkou strednou dĺžkou života (bližšie napr. Meslé 2004, Meslé a Vallin 2002), k nastoleniu kontinuálneho a pomerne rýchlo sa prejavujúceho znižovania úmrtnosti (Mészáros 2008, Šprocha a Tišliar 2018, Vaňo a kol. 2001). Tento vývojový trend pokračoval aj v novom storočí (Mészáros 2009). Posledné dva pandémie ochorenia COVID-19 ovplyvnené roky 2020 a 2021 sa však z tohto smeru výrazne odchyľili (bližšie napr. Šprocha 2021a).

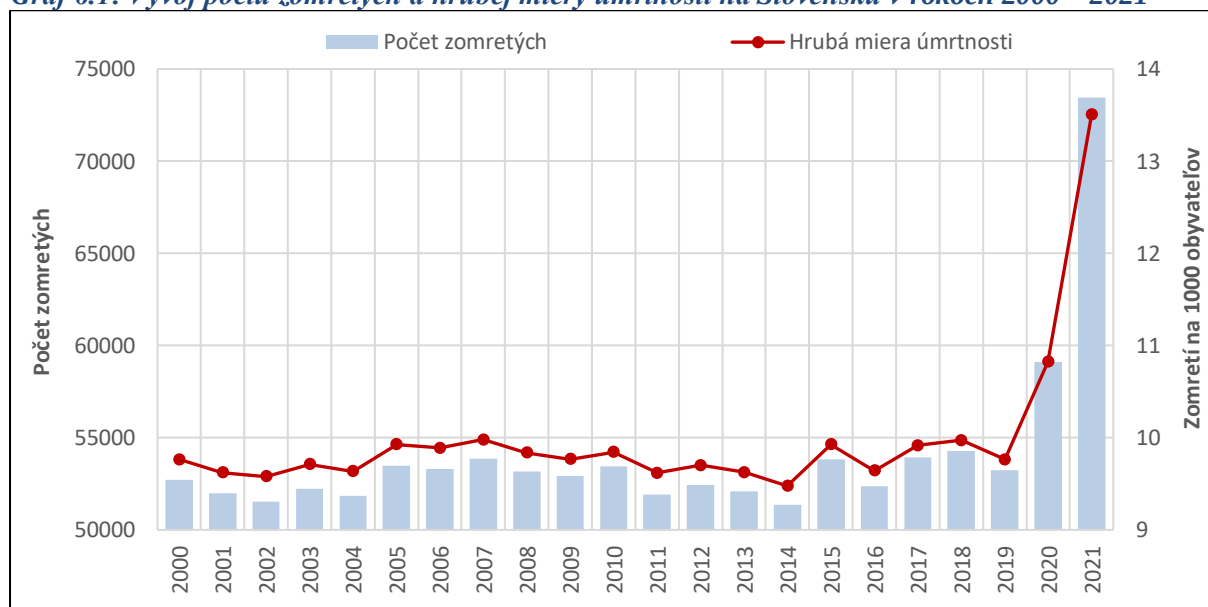
Počet zomretých osôb ako základný údaj spojený s úmrtnosťou sa na Slovensku po určitom poklese na začiatku 90. rokov viac menej stabilizoval v rozmedzí 51 – 54 tis. udalostí ročne. Ak sa pozrieme detailnejšie na vývoj v posledných dvoch desaťročiach, potom môžeme vidieť nasledujúce zmeny. Na začiatku milénia pritom počty zomretých skôr oscilovali okolo 51,5 – 52,7 tis. ročne, aby nasledujúce roky prelomili hranicu 53 tis. Po roku 2010 došlo k určitému poklesu na a pod 52 tis. udalostí ročne. Už v roku 2015 však opäť počet zomretých vzrástol na takmer 54 tis., pričom s výnimkou roku 2016 sa v rozpätí 53,2 – 54,3 tis. udalostí udržiaval až do posledných dvoch rokov. Ako už bolo naznačené tie negatívne zasiahlo zhoršenie epidemiologickej situácie v dôsledku ochorenia COVID-19 a počty zomretých medziročne pomerne prudko vzrástli. Keďže prvý rok pandémie bol krízový najmä vo svojich posledných 4 mesiacoch (Šprocha 2021a), nárast počtu zomretých nebol až tak dramatický. Aj napriek tomu však išlo o úroveň (takmer 59,1 tis.), ktorú Slovensko naposledy zaznamenalo v medzivojnovom období. Na druhej strane je potrebné doplniť, že išlo o výrazne početne

menšiu a mladšiu populáciu, a teda aj celková intenzita úmrtnosti bola výrazne vyššia, ako je tomu v súčasnosti.

Pandémia ochorenia COVID-19 negatívne ovplyvnila počet zomretých a intenzitu úmrtnosti

Aj keď už aj prvý pandemický rok priniesol významné zvýšenie počtu zomretých, naplno sa negatívne dopady zhoršenia úmrtnostných pomerov prejavili až v roku 2021. Počet zomretých sa dostal k takmer 73,5 tis. udalostiam. V relatívnom vyjadrení to znamenalo, že na 1000 obyvateľov v roku 2020 pripadalo približne 10,8 zomretých a v roku 2021 dokonca viac ako 13,5 zomretých, kým v predkrízovom období sa hodnoty hrubej miery úmrtnosti viac menej stabilne pohybovali v rozmedzí 9,5 – 10,0 ‰ (graf 6.1).

Graf 6.1: Vývoj počtu zomretých a hrubej miery úmrtnosti na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

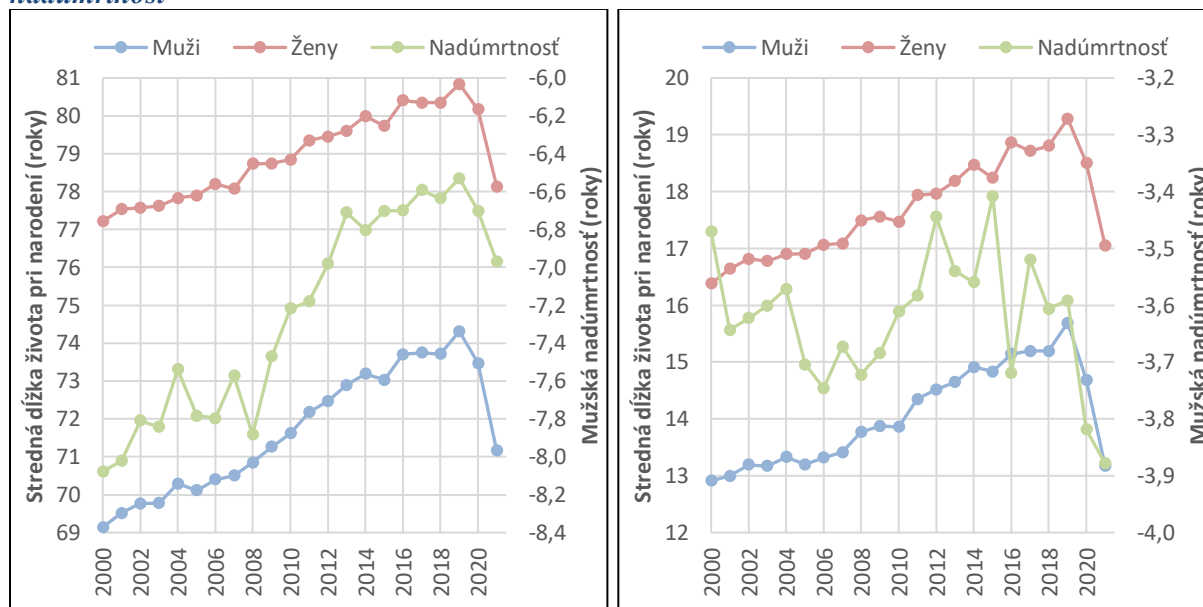

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V podstate od začiatku 21. storočia identifikujeme takmer bez prerušenia kontinuálne pokračovanie naštartovaného trendu predlžovania života z 90. rokov (graf 6.2). Ak vynecháme posledné dva krízové roky, potom od roku 2000 došlo u mužov i žien len v troch prípadoch k miernemu (v rozpätí -0,04 až -0,27 roka) medziročnému poklesu hodnôt strednej dĺžky života pri narodení. Ostatné roky sa jednoznačne niesli v znamení predlžovania života. Medzi rokom 2000 a 2019 vzrástol potenciálny počet rokov zostávajúcich práve narodeným chlapcom pri nezmenených úmrtnostných pomeroch o približne 5,2 roka, a to z pôvodných 69,1 na 74,3 roka. Priemerný medziročný rast tak predstavoval zhruba 0,27 roka. U žien tak dynamické zlepšovanie úmrtnostných pomerov neidentifikujeme. V predmetnom období sa hodnota strednej dĺžky života pri narodení zvýšila z približne 77,2 na 80,8 roka, čo v priemere znamenalo rast o 0,19 roka. Výsledkom rozdielnej dynamiky znižovania úmrtnosti medzi pohlaviami bol tiež pokles v mužskej nadúmrtnosti. Kým na začiatku milénia mali ženy

približne o 8 rokov vyššiu strednú dĺžku života pri narodení, v roku 2019 to bolo len približne o 6,5 roka (graf 6.2).

Graf 6.2 a 6.3: Stredná dĺžka života pri narodení, vo veku 65 rokov mužov a žien a mužská nadúmrtnosť

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

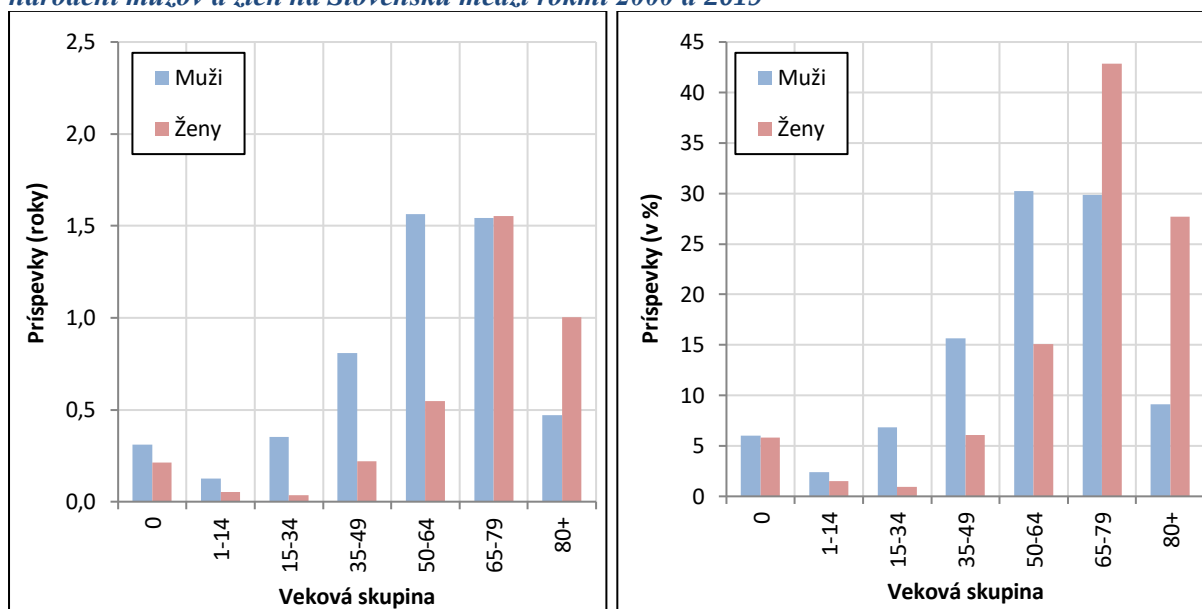
Do roku 2019 pokračovalo predlžovanie života a znižovanie mužskej nadúmrtnosti

K predlžovaniu života dochádzalo aj na prahu seniorského veku (graf 6.3). Stredná dĺžka života pri narodení v presnom veku 65 roka sa u mužov medzi rokmi 2000 a 2019 zvýšila z približne 13 rokov na 15,7 roka a u žien zo 16,4 na 19,3 roka. Vývoj zaostávania mužov však nemal tak jednoznačný trend (graf 6.3). V prvých rokoch nového milénia identifikujeme skôr mierne prehĺbenie diferencií a až po roku 2008 dochádzalo k určitému znižovaniu mužskej nadúmrtnosti. Posledné roky pred pandémiou ochorenia COVID-19 došlo opätovne k nárastu rozdielov. Na druhej strane je však potrebné doplniť, že mužská nadúmrtnosť sa v presnom veku 65 rokov pohybovala v úzkom rozmedzí približne -3,5 až -3,7 roka, čiže uvedené zmeny boli skutočne len minimálne.

Hlavnou zložkou nárastu počtu rokov života práve narodených chlapcov bolo medzi rokmi 2000 a 2019 zlepšenie úmrtnostných pomerov vo veku 50 – 64 rokov a následne 65 – 79 rokov (graf 6.4). V prvej skupine sa koncentrovalo približne 1,6 roka (viac ako 30 % z celkového zvýšenia hodnôt strednej dĺžky života pri narodení) v druhej to bolo niečo viac ako 1,5 roka (necelých 30 %). Príspevky v najmladších vekoch do 35 rokov spoločne predstavovali len zhruba 0,8 roka, čo znamenalo približne 15 % z nárastu. Rovnako v najvyššom veku 80 a viac rokov sa koncentrovala ani nie desatina. Z tohto hľadiska odlišnou bola situácia u žien, kde dominoval vek 65 – 79 rokov (1,6 roka; 43 %) nasledovaný najstaršou vekovou skupinou s príspevkom k nárastu strednej dĺžky života pri narodení v rozsahu 1 roka (28 %) (graf 6.5).

Približne 15 % (0,55 roka) prispievala ešte veková skupina 50 – 64 ročných žien. Z uvedeného je zrejmé, že vo veku do 50 rokov sa zlepšenie úmrtnostných pomerov podieľalo na predĺžení života práve narodených dievčat len asi 0,5 rokmi (14 %).

Graf 6.4 a 6.5: Absolútne a relatívne príspevky vekových skupín k zmene strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2000 a 2019

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Dojčenská úmrtnosť sa znižuje už len v obmedzenej miere

Úmrtnosť najmenších detí do 1 roka života sa v posledných dvoch desaťročiach zlepšuje už len minimálne (tab. 6.1). Z pôvodnej hodnoty necelých 9 % sa dojčenská úmrtnosť dostala na hranicu 5 %, na ktorej zotrvala až do súčasnosti. Keďže zhoršenie úmrtnostných pomerov počas posledných dvoch pandemických rokov sa dotklo predovšetkým starších osôb (pozri nižšie), na úmrtnostných pomeroch detí do jedného roka života sa neprejavilo.

Pozitívny trend identifikujeme aj v prípade novorodeneckej úmrtnosti. Z 1000 živonarodených detí do 28 dňa života zomieralo na začiatku 21. storočia niečo viac ako 5 novorodencov, kým v posledných rokoch sú to 3 resp. dokonca menej ako 3 deti. Aj z týchto údajov je zrejmé, že úroveň dojčenskej a novorodeneckej úmrtnosti dosahuje veľmi nízku úroveň a jej vplyv na celkové úmrtnostné pomery v populácii Slovenska je už pomerne zanedbateľný. Danú situáciu nezmenili ani posledné dva krízové roky. Na druhej strane v porovnaní s niektorými krajinami severnej a západnej Európy, kde dojčenská úmrtnosť klesla na a pod hranicu 2 %, je možné ešte predsa len hovoriť o určitom priestore na ďalšie zlepšovanie úmrtnosti najmenších detí na Slovensku. Aj keby však k tomu došlo, predmetné príspevky by len v minimálnej miere ovplyvnili celkovú hodnotu strednej dĺžky života pri narodení.

Aj napriek relatívne úspešnému zvládnutiu prvej vlny ochorenia COVID-19 na Slovensku, jeseň roku 2020 priniesla výrazné zhoršenie epidemiologickej situácie s čím bol spojený rýchly

nárast počtu hospitalizovaných, vážnych prípadov a následne aj počtu zomretých osôb. To sa odzrkadlilo aj na hodnote strednej dĺžky života pri narodení. Tá sa medzi rokmi 2019 a 2020 znížila u mužov o 0,84 roka a 0,67 roka u žien. Ešte horšiu situáciu priniesol druhý rok pandémie, keď stredná dĺžka života pri narodení mužov klesla o ďalších viac ako 2,3 roka a u žien o niečo viac ako 2 roky (graf 6.2). Celkovo tak medzi rokmi 2019 a 2021 sa potenciálny počet rokov života práve narodených chlapcov znížil zo 74,3 roka na 71,2 rokov (približne -3,1 roka). U žien dopad krízových rokov znamenal v predmetných dvoch medziročných obdobiach prepád strednej dĺžky života pri narodení z viac ako 80,8 roka na niečo viac ako 78,1 roka (-2,7 rokov). Keďže zhoršenie úmrtnostných pomerov sa v prvom pandemickom roku dotýkalo predovšetkým seniorskej časti populácie, nie je prekvapením, že aj vo veku 65 rokov došlo k významnému poklesu. U mužov to v prvom pandemickom roku bolo niečo viac ako 1 rok a v druhom dokonca 1,5 roka. V ženskej časti populácie Slovenska sa stredná dĺžka života vo veku 65 rokov najprv znížila o necelých 0,8 roka, aby v roku 2021 došlo k ďalšiemu prepádu o takmer 1,5 roka.

Pandémia ochorenia COVID-19 priniesla zhoršenie úmrtnostných pomerov predovšetkým v seniorskom veku

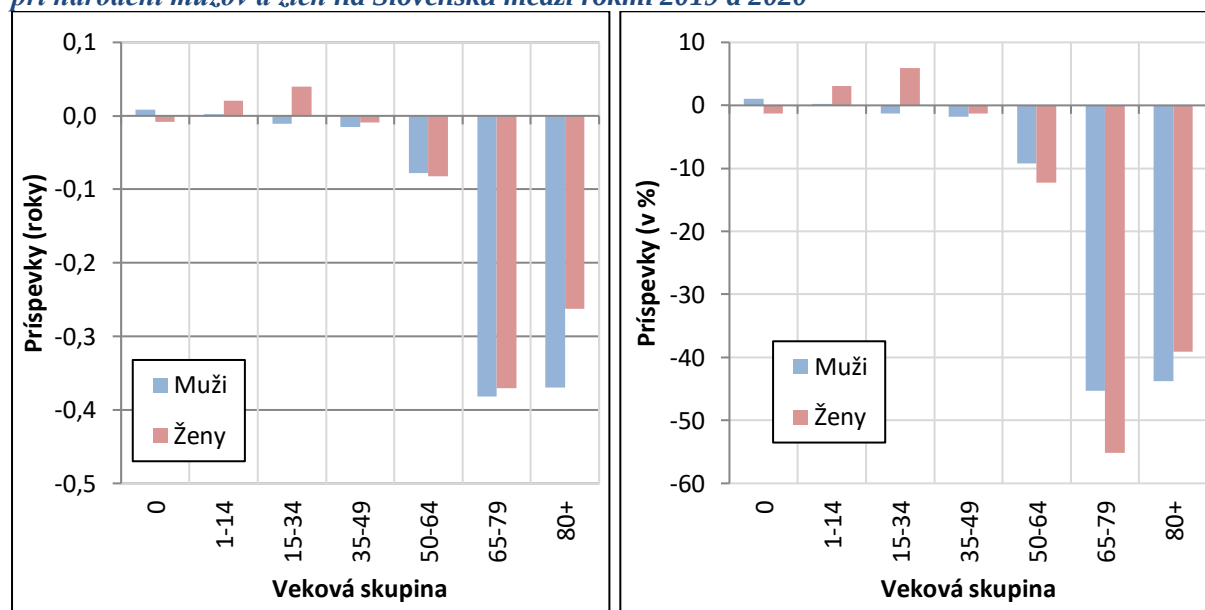
Ako ukazujú výsledky jednorozmernej dekompozície (metodika Pressat 1985), zhoršenie úmrtnostných pomerov sa však v prvom roku pandémie netýkalo všetkých vekových skupín (graf 6.6 a 6.7). Príspevky vo veku do 50 rokov boli u oboch pohlaví v podstate zanedbateľné, pričom u žien môžeme hovoriť dokonca o miernom predlžovaní života. Kľúčovým pre identifikovaný pokles tak bol nárast úmrtnosti vo veku nad 65 rokov. V mužskej časti populácie pritom platilo, že obe vekové skupiny 65 – 79 a 80 a viac rokov mali približne rovnaký vplyv. V prvej menovanej sa koncentroval pokles strednej dĺžky života pri narodení v rozsahu 0,38 roka (45 %). V druhej vekovej skupine to bolo približne 0,37 roka (39 %). U žien bola diferenciacia medzi predmetnými vekmi väčšia. Vo vekovom intervale 65 – 79 rokov sa nachádzalo 0,37 rokov (55 % z poklesu) a príspevky vo veku 80 a viac rokov sa podieľali ďalšími približne 0,26 rokmi (39 %).

Ako sme identifikovali vyššie, prudké zhoršenie úmrtnostných pomerov na Slovensku v roku 2021 prinieslo ďalší výrazný pokles hodnôt strednej dĺžky života pri narodení. Prispievali k tomu v podstate všetky vekové skupiny s výnimkou detí do 15 rokov (graf 6.8 a 6.9).¹ Len v ich prípade pozorujeme mierne zlepšenie úmrtnostných pomerov a teda kladné hodnoty príspevkov k zmene strednej dĺžky života pri narodení medzi rokmi 2020 a 2021. Ich objem však bol v podstate zanedbateľný. U mužov sa v tomto vekovom spektre koncentrovalo len približne 0,03 roka (niečo viac ako 1 % zo zmeny) a na strane žien to bolo ešte menej (0,02 roka; 0,9 %). Výraznejšie zhoršenie však nezasiahlo ani vek 15 – 34 rokov. Nárast úmrtnosti

¹ U dievčat dokonca došlo k veľmi miernemu nárastu úmrtnosti aj v dojčenskom veku. Keďže však jeho rozsah bol skutočne minimálny, vo veku do 15 rokov boli celkové príspevky medzi rokom 2020 a 2021 kladné.

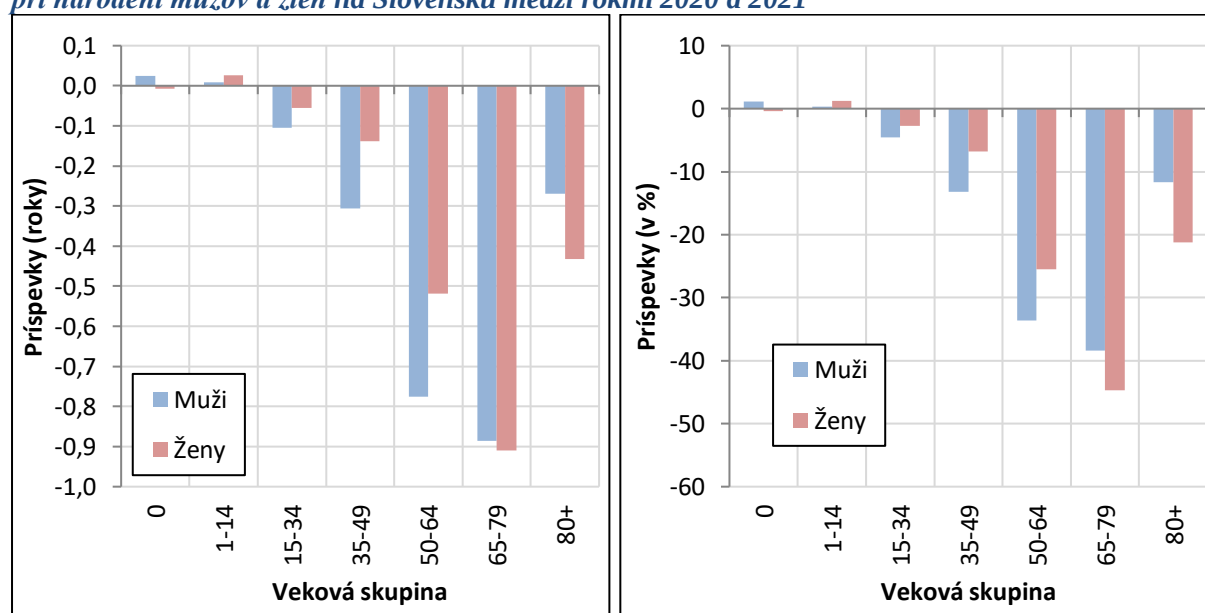
v tomto veku prispieval totižto len asi -0,1 rokom (približne -5 %) u mužov a -0,06 rokmi (takmer -7 %) u žien. Kľúčovým pre identifikovaný pokles strednej dĺžky života sa tak opäť stal vek 65 – 79 rokov, a to u oboch pohlaví. Na strane mužov sa tu koncentrovalo takmer -0,9 roka (-38 %) a u žien viac ako -0,9 roku (-45 %). Druhou najdôležitejšou skupinou sa stal však vek 50 – 64 rokov. Zhoršenie úmrtnostných pomerov v tomto vekovom spektre prispievalo k danému poklesu u mužov niečo viac ako tretinou (-0,8 roka) a štvrtinou na strane žien (-0,5 roka).

Graf 6.6 a 6.7: Absolútne a relatívne príspevky vekových skupín k zmene hodnôt strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2019 a 2020

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Graf 6.8 a 6.9: Absolútne a relatívne príspevky vekových skupín k zmene hodnôt strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2020 a 2021

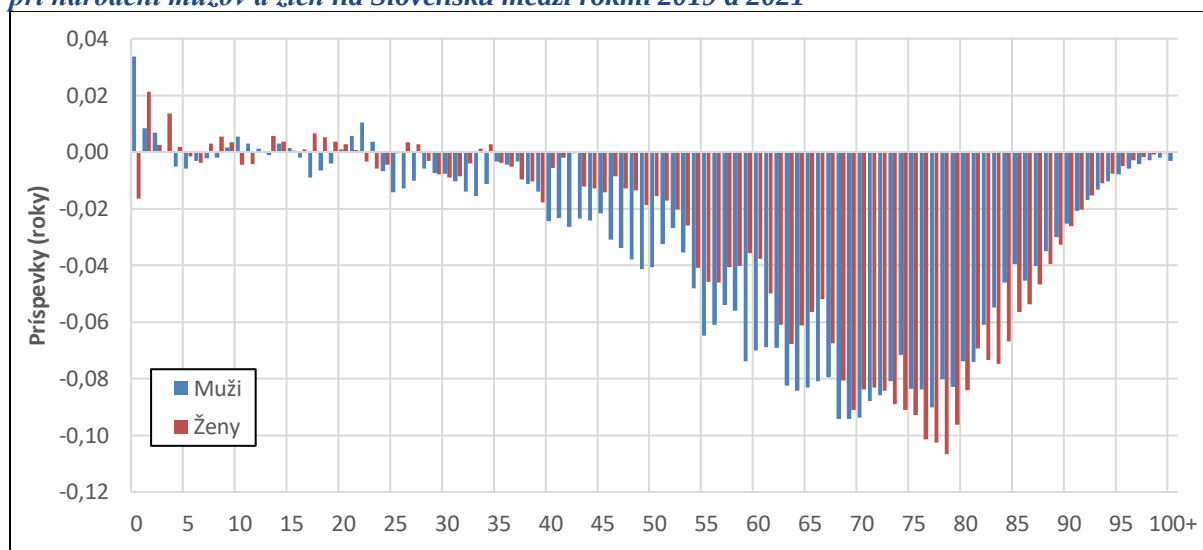
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Dva roky pandémie COVID-19 tak znamenali v populačnom vývoji Slovenska celkový pokles strednej dĺžky života pri narodení u mužov o takmer -3,2 roka a u žien o viac ako 3,7 roka. Detailne vplyv zmien v úmrtnostných pomeroch v jednotlivých vekových skupinách prezentuje graf 6.10. Potvrďuje, že s výnimkou najmladších vekov, došlo v podstate v celom vekovom spektre k zhoršeniu situácie.

Rozsah poklesu sa pritom postupne u oboch pohlaví s vekom zväčšoval s výnimkou najstarších vekových skupín. Maximálne príspevky u mužov identifikujeme vo veku 68 – 70 rokov, v ktorých spoločne bola takmer desatina z celkového poklesu. Viac ako dvomi percentami prispievala tiež každá jednoročná veková skupina od 59 do 81. roku života. Spoločne tak tento vekový interval pokrýval približne 60 % z celkového identifikovaného poklesu. To, že zhoršenie úmrtnostných pomerov sa dotklo pomerne širokého vekového spektra potvrdzuje aj skutočnosť, že hodnota príspevkov nad hranicou 1 % vznikala už od veku 46 rokov a bola pozorovaná až do veku 89 rokov.

V ženskej časti populácie boli vo všeobecnosti maximálne hodnoty príspevkov posunuté do vyššieho veku. Nad 3 % sa pohybovali vo vekovom intervale 68 – 80 rokov, pričom vo veku 76 – 79 rokov dokonca prekračovali hranicu 3,5 %. Nad 2 % išlo o skupiny v rozmedzí 62 – 86 rokov a nad 1 % hranicou sa pohybovali v širokom rozpätí 53 – 90 rokov.

Graf 6.10: Absolútne príspevky jednoročných vekových skupín k zmene hodnôt strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2019 a 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Štruktúra zomretých podľa príčin smrti sa do vzniku pandémie COVID-19 výraznejšie nemenila

Štruktúra zomretých osôb na Slovensku sa od začiatku 21. storočia výraznejšie nemenila. Viac ako 90 % všetkých úmrtí pripadalo na 5 hlavných skupín príčin smrti. Najväčšiu váhu majú dlhodobé ochorenie obehovej sústavy. Ich zastúpenie sa však mierne znižovalo. Kým v roku 2000 tvorili približne 55 % zo všetkých úmrtí, od roku 2014 sa ich váha stabilne pohybovala

pod hranicou 50 %. Na druhej strane postupne rástol podiel úmrtí na onkologické ochorenia. Z pôvodných necelých 23 % sa ich podiel v posledných predkrízových rokoch dostal nad hranicu jednej štvrtiny. Podobne mierne rástol aj podiel úmrtí na ochorenia dýchacej sústavy. Jej podiel sa však zvýšil z približne 5,5 % na 7,5 %. Stali sa tak treťou najpočetnejšou skupinou príčin smrti na Slovensku. V podstate nemenné zastúpenie nachádzame v prípade úmrtí na ochorenia tráviacej sústavy (5,0 – 5,7 %). Podiel vonkajších príčin smrti medzi rokmi 2000 a 2019 mierne klesol (z približne 6 % na 5 %). Z ostatných skupín príčin smrti rástlo tiež zastúpenie úmrtí na infekčné a parazitárne ochorenia (z 0,3 % na 1,7 %) a ochorenia nervovej sústavy (0,9 % na 1,9 %).

V roku 2000 a najmä 2021 došlo k výraznej zmene tohto obrazu. Zapríčinil to prudký nárast počtu zomretých na COVID-19. Kým v prvom pandemickom roku na toto ochorenie zomrelo niečo viac ako 4 tis. osôb, v roku 2021 to bolo takmer 15 tis. Z celkového počtu zomretých podiel úmrtí na COVID-19 predstavoval v roku 2020 necelých 7 % a v roku 2021 už viac ako 20 %. Výrazný pokles zaznamenali úmrtia na kardiovaskulárne ochorenia (na necelých 39 %), ako aj onkologické ochorenia (menej ako 18 %). V ostatných hlavných skupinách príčin smrti došlo tiež k miernemu poklesu, no s ďaleka menšou dynamikou. Výnimkou boli len ochorenia dýchacej sústavy, ktoré v roku 2021 tvorili necelých 9 %. Vďaka týmto zmenám sa v druhom pandemickom roku stal COVID-19 druhou najčastejšou príčinou smrti na Slovensku.

Tab. 6.2: Počet a podiel úmrtí na Slovensku podľa hlavných kapitol príčin smrti

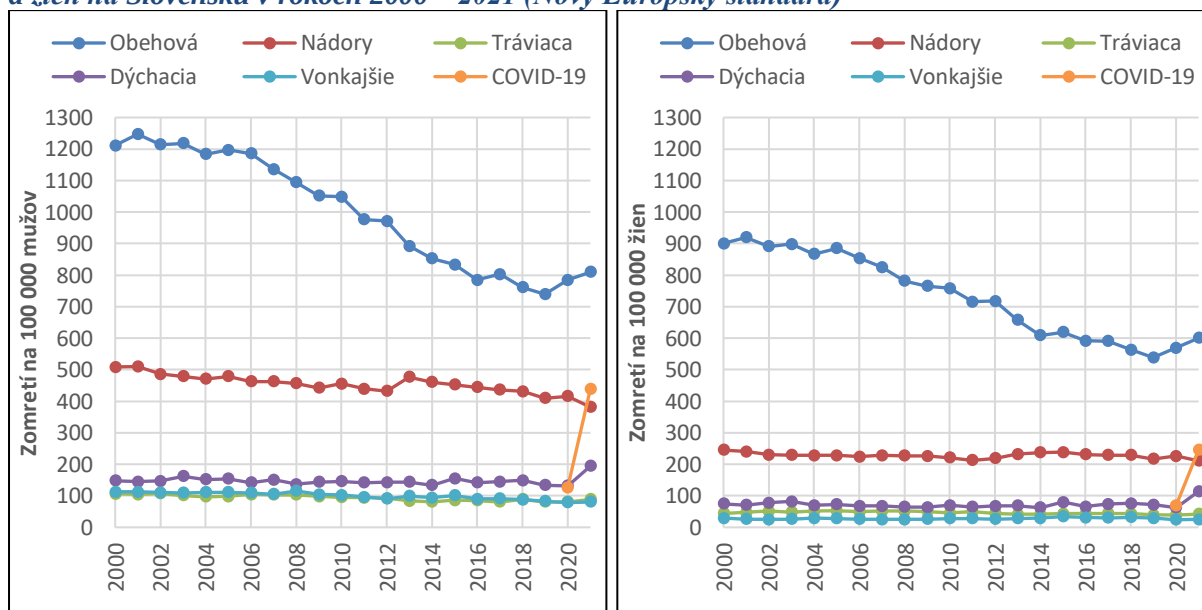
Kapitola príčin smrti	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Počet úmrtí</i>							
Choroby obehovej sústavy	28984	29131	28541	25906	25219	27190	28337
Nádory	11930	11874	12185	13657	13500	14027	13039
Choroby tráviacej sústavy	2630	2785	2845	2816	2821	2889	3195
Choroby dýchacej sústavy	2912	3114	3311	4051	4018	3789	6306
Vonkajšie príčiny	3115	3132	2947	3048	2640	2419	2476
Infekčné a parazitárne	168	231	373	545	927	867	1206
Choroby nervového systému	499	683	730	934	987	889	846
Choroby močovej a pohlavnej sústavy	671	696	761	825	1175	1154	1216
Choroby žliaz s vnútorným vylučovaním, výživy a premeny látok	800	768	725	859	703	697	773
COVID-19	0	0	0	0	0	4004	14927
Ostatné príčiny	1015	1061	1027	1185	1244	1164	1140
<i>Podiel z celkového počtu úmrtí (%)</i>							
Choroby obehovej sústavy	55,0	54,5	53,4	48,1	47,4	46,0	38,6
Nádory	22,6	22,2	22,8	25,4	25,4	23,7	17,7
Choroby tráviacej sústavy	5,0	5,2	5,3	5,2	5,3	4,9	4,3
Choroby dýchacej sústavy	5,5	5,8	6,2	7,5	7,5	6,4	8,6
Vonkajšie príčiny	5,9	5,9	5,5	5,7	5,0	4,1	3,4
Infekčné a parazitárne	0,3	0,4	0,7	1,0	1,7	1,5	1,6
Choroby nervového systému	0,9	1,3	1,4	1,7	1,9	1,5	1,2
Choroby močovej a pohlavnej sústavy	1,3	1,3	1,4	1,5	2,2	2,0	1,7
Choroby žliaz s vnútorným vylučovaním, výživy a premeny látok	1,5	1,4	1,4	1,6	1,3	1,2	1,1
COVID-19	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,8	20,3
Ostatné príčiny	1,9	2,0	1,9	2,2	2,3	2,0	1,6

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Znižovanie úmrtnosti prebiehalo predovšetkým na ochorenia obehovej sústavy

Z hľadiska samotnej intenzity úmrtnosti na hlavné skupiny príčin smrti je z grafov 6.11 a 6.12 zrejmé, že predovšetkým v prípade úmrtnosti na kardiovaskulárne ochorenia dochádzalo na Slovensku k dôležitému poklesu. Kým u mužov štandardizovaná miera úmrtnosti v roku 2000 dosahovala viac ako 1200 úmrtí na 100 000 mužov, v roku 2019 to bolo menej ako 740 zomretých. U žien sa štandardizovaná miera úmrtnosti pohybovala vo všeobecnosti na nižšej úrovni, no tiež mala klesajúcu tendenciu. V rovnakom období klesla z niečo viac ako 900 úmrtí na približne 540 zomretých na 100 000 žien. V ostatných skupinách k tak výraznému zlepšovaniu úmrtnostných pomerov nedochádzalo. Napríklad štandardizovaná úmrtnosť na onkologické ochorenia sa u mužov medzi rokmi 2000 a 2019 znížila o niečo viac ako 98 úmrtí na 100 000 mužov (z 508 na 410 zomretých). U žien tieto zmeny prebiehali ešte s nižšou dynamikou, keď u nádorov išlo o pokles o necelých 28 úmrtí na 100 000 žien. Ako je zrejmé z grafov 6.11 a 6.12, okrem úmrtnosti na ochorenie COVID-19 sa na náraste úmrtnosti podieľalo tiež zhoršenie situácie v prípade ochorení obehovej sústavy a tiež úmrtnosti na ochorenia dýchacej sústavy.

Graf 6.11 a 6.12: Vývoj štandardizovaných mier úmrtnosti na vybrané skupiny príčin smrti mužov a žien na Slovensku v rokoch 2000 – 2021 (Nový Európsky štandard)

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

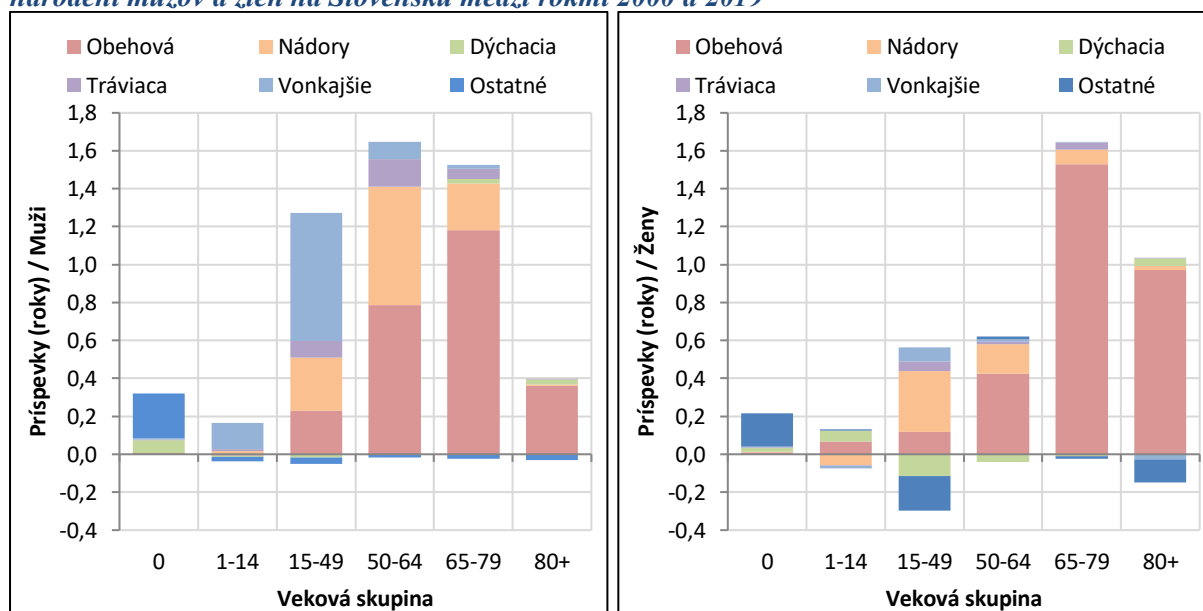
Vplyv jednotlivých skupín príčin smrti a zmien intenzity úmrtnosti medzi rokmi 2000 a 2019 na vývoj hodnôt strednej dĺžky života pri narodení umožňujú analyzovať grafy 6.13 a 6.14.² Ako je z nich zrejmé u oboch pohlaví hlavnú úlohu v procese predlžovania života jednoznačne zohrávalo zlepšovanie úmrtnostných pomerov na ochorenia kardiovaskulárnej sústavy.

² Dvojrozmerná dekompozícia príspevkov k zmene strednej dĺžky života pri narodení podľa veku a príčin smrti bola konštruovaná podľa metodiky Pollard (1982).

U mužov išlo o vek 50 – 64 a najmä 65 – 79 rokov, kde sa koncentrovalo spoločne takmer 38 % z celkového nárastu hodnôt strednej dĺžky života pri narodení. Spoločne pritom zníženie úmrtnosti na ochorenia obehovej sústavy prispievali u mužov takmer polovicou. U žien ich vplyv bolo dokonca ešte významnejší, keďže celkovo zlepšenie úmrtnosti na obehovú sústavu tvorilo viac ako 86 % z celkového nárastu strednej dĺžky života pri narodení. Kľúčovým v tomto procese pritom boli najstaršie vekové skupiny 65 – 79 rokov (42 % príspevkov) a 80 a viac rokov (27 %).

Druhou najdôležitejšou v procese celkového predlžovania práve narodených chlapcov a dievčat medzi rokmi 2000 a 2019 bolo zníženie úmrtnosti na nádorové ochorenia. Ich vplyv bol v prípade mužskej zložky o niečo výraznejší. Kým u žien podiel príspevkov v tejto skupine príčin smrti predstavoval len niečo viac ako 14 % z rozdielu dĺžok života v sledovanom období, u mužov tvorili necelých 23 %. Jednoznačne najdôležitejšie zmeny sme zaznamenali vo veku 50 – 64 rokov (12 %). U žien naopak najvyšší podiel pripadal na vek 15 – 49 rokov (necelých 9 %). V mužskej časti populácie bolo tiež dôležité zlepšenie úmrtnosti na vonkajšie príčiny. Týkalo sa to predovšetkým veku 15 – 49 rokov, pričom celkovo sa táto skupina príčin smrti podieľala na niečo viac ako 18 % zo zmeny strednej dĺžky života pri narodení. Ostatné hlavné skupiny príčin smrti už mali len obmedzený vplyv na vývoj úmrtnostných pomerov mužov a žien na Slovensku.

Graf 6.13 a 6.14: Príspevky vekových skupín podľa príčin smrti k zmene strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2000 a 2019

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Na poklese strednej dĺžky života pri narodení sa nepodieľalo len ochorenie COVID-19

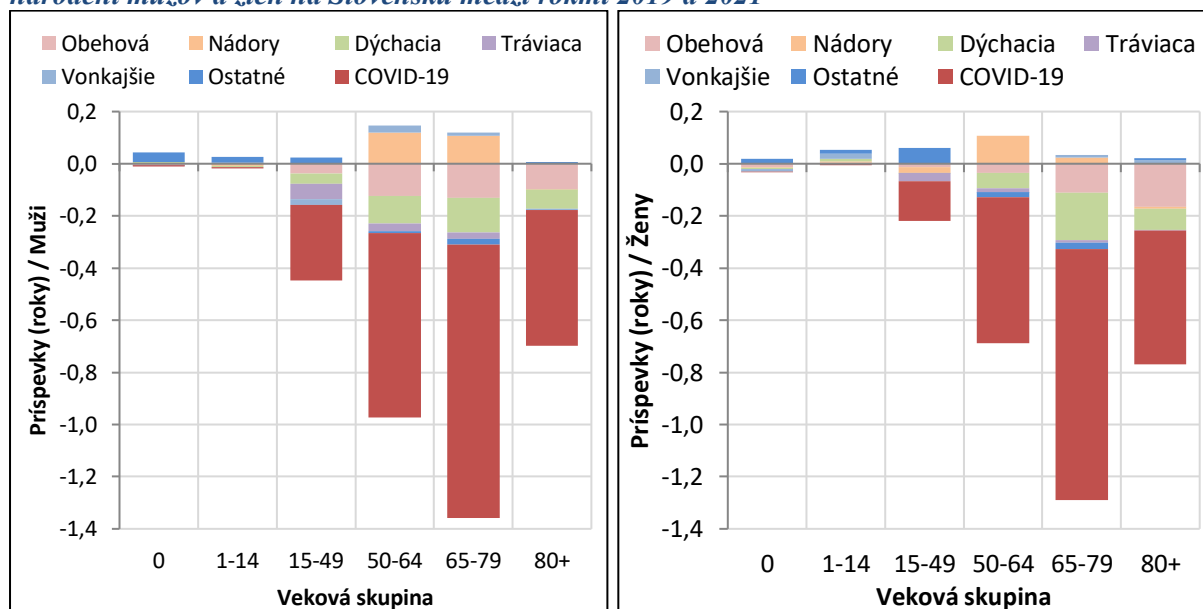
Nasledujúce dva pandemické roky výraznou mierou zasiahli do procesu úmrtnosti. No už štandardizované miery naznačili, že na výraznom skrátení strednej dĺžky života sa nepodieľalo

len ochorenie COVID-19. Celkovo jeho vplyv u oboch pohlaví sa pohyboval medzi rokmi 2019 a 2021 na úrovni 80 %. Zvyšok predstavovalo zhoršenie úmrtnostných pomerov na ochorenia obehovej sústavy (13 % muži, 12 % ženy) a dýchacej sústavy (11 % muži, 12 % ženy). Ostatné hlavné skupiny príčin smrti naopak prispievali k predlžovaniu života, no rozsah týchto zmien bol značne obmedzený. U mužov predstavoval v absolútnom vyjadrení necelých 0,3 roka a u žien menej ako 0,2 roka.

Ako je zrejmé z grafov 6.15 a 6.16, najviac zasiahnutými zhoršením úmrtnostných pomerov v dôsledku ochorenia COVID-19 boli u mužov i žien vekové skupiny 65 – 79 ročných (viac ako 1 rok muži, necelý 1 rok ženy; relatívne 34 % resp. 35 % z poklesu). U žien pritom približne rovnaké príspevky dosahovali aj skupiny 50 – 64 a 80 a viac ročných (21 resp. 19 %). V prípade mužov však mali miernu prevahu príspevky v mladšej skupine, keď vo veku 50 – 64 rokov sa koncentrovalo približne 23 % z poklesu, kým v najstaršom veku to bolo necelých 17 %. Vyšší negatívny vplyv na proces úmrtnosti v spojitosti s ochorením COVID-19 sa prejavil u mužov dokonca aj veku do 50 rokov. Išlo však len o približne 0,3 roka (menej ako 10 %).

Z hľadiska ďalších skupín príčin smrti, ktoré skracovali dĺžku života bola dôležitou opätovne skupina 50 – 64 a 65 – 79 ročných u mužov a 65 – 79 a 80 a viac ročných u žien. Práve v týchto vekoch sa najvýraznejšie zhoršili úmrtnostné pomery na ochorenia obehovej a dýchacej sústavy. Rovnako pozitívny vplyv zníženia úmrtnosti na nádorové ochorenia identifikujeme u mužov najmä v predmetných dvoch vekových skupinách. V ženskej časti populácie išlo predovšetkým o úmrtnosť vo veku 50 – 64 rokov.

Graf 6.15 a 6.16: Príspevky vekových skupín podľa príčin smrti k zmene strednej dĺžky života pri narodení mužov a žien na Slovensku medzi rokmi 2019 a 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

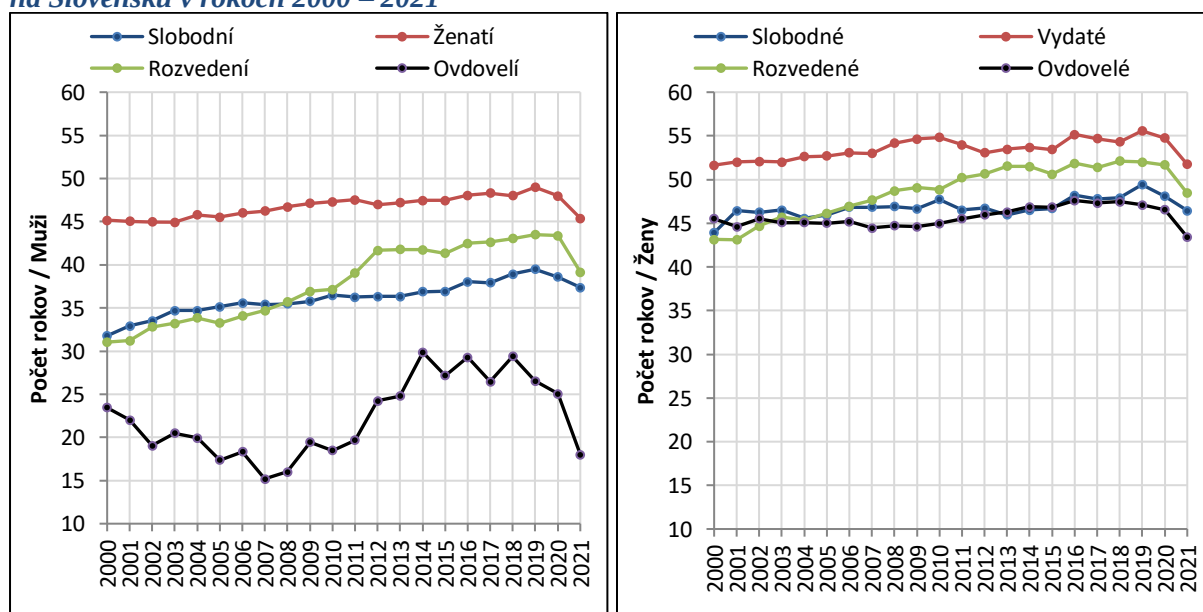
Osoby žijúce v manželskom zväzku majú najväčšie šance na dlhší život

Rodinný stav je dlhodobou dôležitým diferenčným znakom, ktorý podmieňuje zdravotný stav osôb a tým aj samotné riziko úmrtnosti. Vo všeobecnosti sa potvrdzuje, že na Slovensku najväčšie šance na dlhší život majú osoby žijúce v manželskom zväzku. U mužov sa stredná dĺžka života vo veku 30 rokov zvýšila od začiatku 21. storočia do roku 2019 zo 45 na takmer 50 rokov. V ženskej časti populácie došlo tiež k nárastu a v súčasnosti tak potenciálny počet rokov života dosahuje takmer 55 rokov. Práve u osôb žijúcich v manželskom stave platí, že rozdiely v úmrtnostných pomeroch sú medzi pohlaviami najmenšie.

Zo získaných výsledkov je tiež zrejmé, že výraznejšie sa vplyv rodinného stavu na proces úmrtnosti presadzuje u mužov, kde najmä v prípade ovdovenia dochádza k významnému prepadu hodnôt strednej dĺžky života v porovnaní nielen so ženatými, ale aj slobodnými či rozvedenými (graf 6.17). Práve u ovdovených vidíme, že medzi mužmi a ženami existujú najväčšie rozdiely v strednej dĺžke života. Znamená to, že ovdovenie u mužov má ďaleko väčší dopad na potenciálnu dĺžku života ako v prípade žien (porovnaj grafy 6.17 a 6.18). V prípade rozvedených a slobodných platí, že u oboch pohlaví došlo postupne k rýchlejšiemu predĺženiu života u prvej menovanej skupiny. Opätovne pritom platilo, že väčšie rozdiely identifikujeme v mužskej časti populácie. Znamená to, že v poslednom predkrízovom roku dosahovala stredná dĺžka života rozvedených mužov a žien vyššie hodnoty, ako tomu bolo u slobodných.

Nepriaznivé epidemiologické pomery v rokoch 2020 a 2021 sa podpísali pod vývoj strednej dĺžky života vo veku 30 rokov u všetkých kategórií rodinného stavu a u oboch pohlaví. Jednoznačne pritom najviac zasiahnutým bola skupina ovdovených a rozvedených mužov. Naopak najmenší pokles sme zaznamenali u osôb žijúcich v manželstve a slobodných.

Graf 6.17 a 6.18: Vývoj strednej dĺžky života mužov a žien vo veku 30 rokov podľa rodinného stavu na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

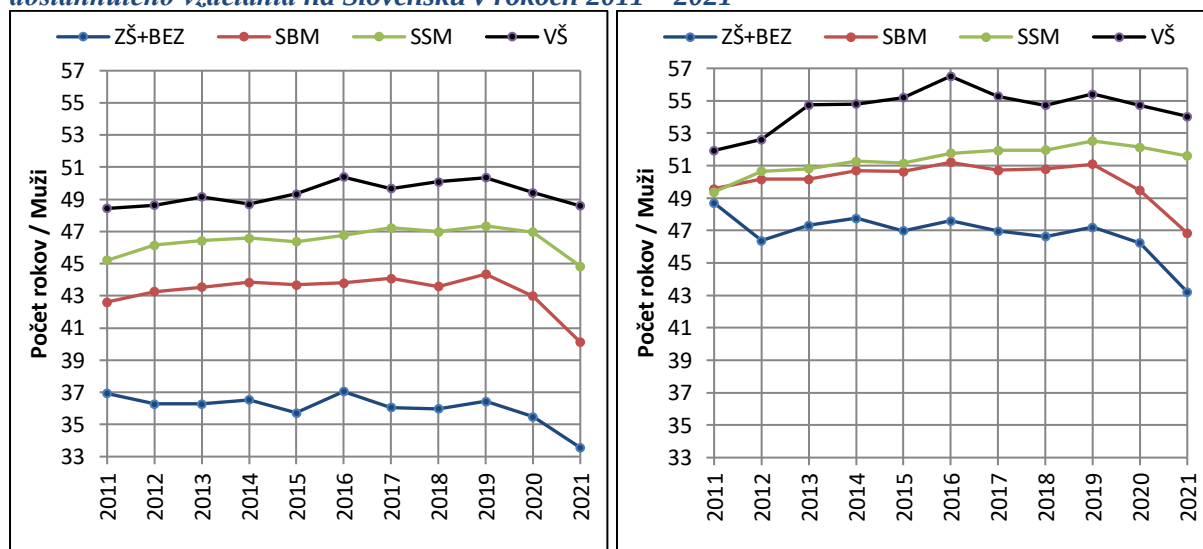
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

S rastúcim vzdelaním sa zvyšuje aj hodnota strednej dĺžky života

Dôležitým diferenciačným faktorom v procese úmrtnosti na Slovensku je aj najvyššie dosiahnuté vzdelanie. Platí pritom existencia pozitívneho vzdelanostného gradientu, keď s rastúcim vzdelaním sa zvyšuje aj hodnota strednej dĺžky života mužov a žien v presnom veku 30 rokov (grafy 6.19 a 6.20). Napríklad podľa údajov z roku 2019 u mužov s vysokoškolským vzdelaním stredná dĺžka života vo veku 30 rokov dosahovala približne 50 rokov a u žien 55 rokov. Na druhej strane osoby so základným vzdelaním majú u mužov len niečo viac ako 35 rokov a u žien 45 rokov. Znamená to tiež, že aj v tomto prípade bolo možné nájsť väčšiu diferenciu medzi vzdelanostnými skupinami v mužskej časti populácie.

Posledné dva pandémie ochorenia COVID-19 zasiahnuté roky priniesli vo všetkých vzdelanostných skupinách a u oboch pohlaviach pokles strednej dĺžky života. Najvýraznejšie sa jej hodnoty medzi rokmi 2019 a 2021 znížili pritom u menej vzdelaných osôb, a to predovšetkým so stredoškolským vzdelaním bez maturity. Opačná situácia bola u mužov s terciárnym vzdelaním a u žien so stredoškolským vzdelaním s maturitou. Vo všeobecnosti pritom tiež platilo, že zhoršenie úmrtnostných pomerov v tomto období bolo výraznejšie v mužskej časti populácie, a to vo všetkých vzdelanostných skupinách.

Graf 6.19 a 6.20: Vývoj strednej dĺžky života mužov a žien vo veku 30 rokov podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku v rokoch 2011 – 2021

Pozn.: ZŠ+BEZ – základné a bez vzdelania; SBM – stredoškolské bez maturity; SSM – stredoškolské s maturitou; VŠ – vysokoškolské.

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

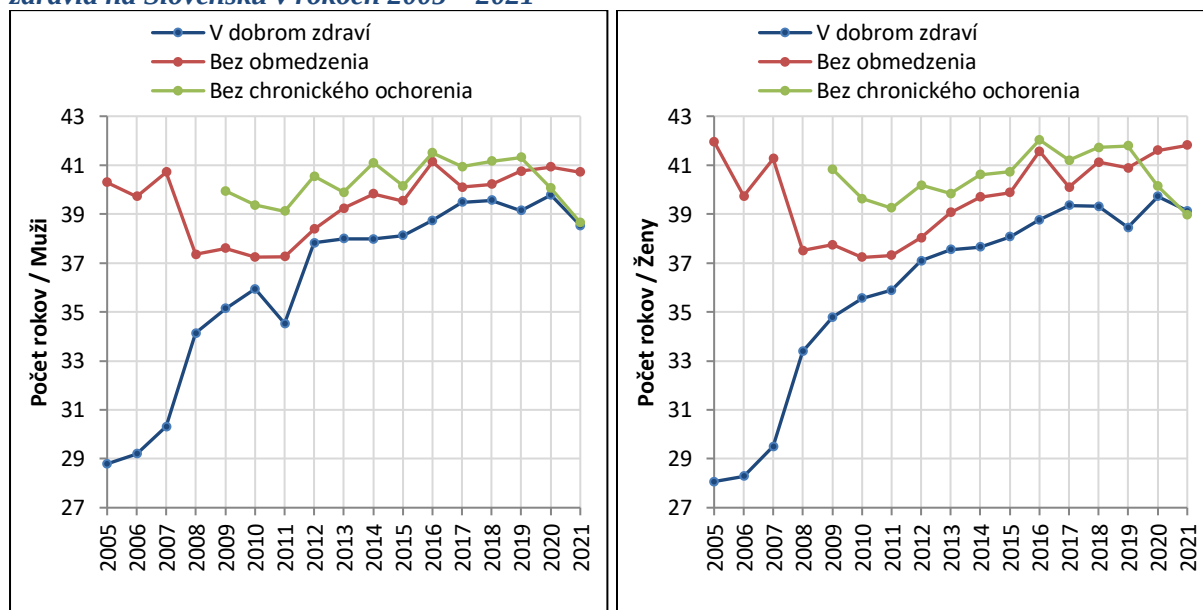
Hodnotenie zdravotného stavu populácie môžeme okrem incidencie a prevalencie ochorení oprieť o subjektívne výpovede respondentov na špecifické otázky o svojom zdravotnom stave. Na Slovensku na tento účel využívame výsledky výberových zisťovaní EU-SILC (prípadne EHIS). V rámci nich sú respondentom kladené tri základné otázky z Minimum European Health Module (ďalej MEHM), ktoré sa snažia získať informácie o subjektívnom hodnotení

kvality vlastného zdravia, prítomnosti dlhotrvajúcich ochorenia alebo dlhotrvajúcich zdravotných problémoch a miery obmedzenia v bežných činnostiach v poslednom polroku kvôli zdravotnému problému (bližšie k tejto problematike napr. Mészáros 2009b, 2010).

Ako je možné vidieť z grafov 6.21 a 6.22, hodnoty stredných dĺžok života v presnom veku 16 rokov podľa jednotlivých sledovaných kvalitatívnych znakov zdravotného stavu vo všeobecnosti ukazujú na postupne zlepšujúcu sa situáciu, a to v podstate u oboch pohlaví a vo všetkých troch kvalitatívnych konceptoch až do roku 2019. Vo všeobecnosti pritom u oboch pohlaví platí, že najvyšší počet potenciálnych rokov života majú osoby bez prítomnosti nejakého chronického ochorenia alebo dlhodobého zdravotného problému. Nasledujú roky bez obmedzenia bežných denných aktivít a najmenší počet rokov majú potenciálne pred sebou za predpokladu nezmenených úmrtnostných pomerov a štruktúre odpovedí na otázky o kvalite vlastného zdravia osoby v dobrom a veľmi dobrom zdraví.

Získané výsledky tiež poukazujú na skutočnosť, že aj napriek známemu faktu o signifikantne lepších úmrtnostných pomeroch žien a teda vyšších hodnotách strednej dĺžky života v porovnaní s mužmi, pri zohľadnení štruktúry odpovedí na predmetné otázky o kvalite vlastného zdravia sa ukazuje, že ženy častejšie reflektujú odpovede predznamenantujúce horšie zdravie. To sa odráža aj na malých rozdieloch v stredných dĺžkach života v jednotlivých konceptoch, pričom dokonca v niektorých prípadoch dochádza k situácii, keď dosahované počty rokov sú vyššie v mužskej populácii. Ženy tak subjektívne hodnotia svoje zdravie horšie a roky života navyše v porovnaní s mužmi by pri takomto stave prežívali s nižšou kvalitou zdravotného stavu. Keďže však ide o subjektívne hodnotenie, je potrebné tieto výsledky interpretovať so značnou dávkou opatrnosti.

Graf 6.21 a 6.22: Stredná dĺžka života vo veku 16 rokov mužov a žien podľa jednotlivých konceptov zdravia na Slovensku v rokoch 2005 – 2021

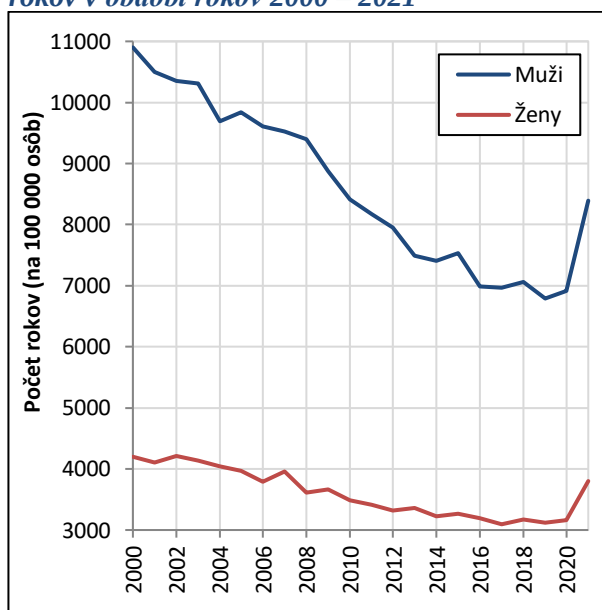

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Krízové obdobie rokov 2020 a 2021 nepriaznivo zasiahlo do vývojových trendov predovšetkým v spojitosti s prítomnosťou chronických ochorení. Práve v tomto prípade klesla stredná dĺžka života mužov a žien vo veku 16 rokov bez chronických ochorení najvýraznejšie. Okrem tejto kategórie mierny pokles registrujeme aj u strednej dĺžky života v dobrom zdraví. Zaujímavosťou pritom, ale je, že sa to netýkalo prvého medziročného obdobia (2019 a 2020), ale k poklesu došlo až medzi rokmi 2020 a 2021 (grafy 6.21 a 6.22). Roky života poznačené obmedzeniami bežných denných aktivít v podstate neboli zasiahnuté pandemiou COVID-19 takmer vôbec. U mužov síce došlo k veľmi miernemu poklesu, no u žien naďalej registrujeme rastúci trend (pozri graf 6.22).

S úmrtím osôb v mladom veku je spojená strata ľudského potenciálu, ktorý je možné nepriamo empiricky vyjadriť prostredníctvom stratených rokov života. Môžeme tiež povedať, že ide o odhad objemu rokov, ktoré by tieto osoby ešte v populácii prežili, ak by predčasne nezomreli. Vďaka tomu stratené roky života umožňujú empiricky vyčíslieť rozsah sociálnych a ekonomických strát v dôsledku predčasnej smrti a predstavujú tak dôležitý indikátor verejného zdravia. (bližšie napríklad Gardner a Sandborn 1990, Krzyzak a kol. 2015, Maniecka-Bryła a kol. 2015, Mészáros 2000, Vahlomen a kol. 2007).

Graf 6.23: Štandardizovaný počet stratených rokov života mužov a žien Slovenska vo veku do 70 rokov v období rokov 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Vývoj štandardizovaného počtu stratených rokov života (do veku 70 rokov) mal u oboch pohlaví od začiatku 21. storočia klesajúcu tendenciu. Kým v roku 2000 pripadalo na 100 000 mužov necelých 11 tis. stratených rokov, v roku 2019 to už bolo menej ako 7 tis. U žien vzhľadom na lepšie úmrtnostné pomery bol objem stratených rokov života menší už na začiatku milénia. Z pôvodných niečo viac ako 4 tis. rokov na 100 000 žien sa ich počet navyše ešte znížil do roku 2019 na niečo viac ako 3 tis. (graf 6.23). V roku 2020 došlo k zastaveniu poklesu a druhý pandemický rok dokonca priniesol pomerne významný medziročný nárast.

Ako sme ukázali vyššie, ten je spojený do značnej miery práve s rozšírením dopadov pandémie COVID-19 do širšieho vekového spektra a najmä mladších mužov a žien ako je arbitrárne stanovená hranica predčasného úmrtia (70 rokov).

7. Migrácia

Migrácia je demografický proces, ktorý zažíva v posledných dvoch dekádach pomerne turbulentný vývoj. Inak tomu však nebolo ani v predchádzajúcich obdobiach. Dá sa skonštatovať, že v ére čoraz viac globalizovaného sveta je rast významu migrácie úplne logický. Stabilita alebo naopak dynamika zmien vo vývoji zahraničnej migrácie závisí predovšetkým na ekonomických, sociálnych a geopolitických faktoroch. Aj na Slovensku ovplyvňovali v rôznych obdobiach intenzitu a charakter migrácie v rôznej miere, a podieľali sa na vývojových trajektóriách, pričom ich váha v čase varírovala.

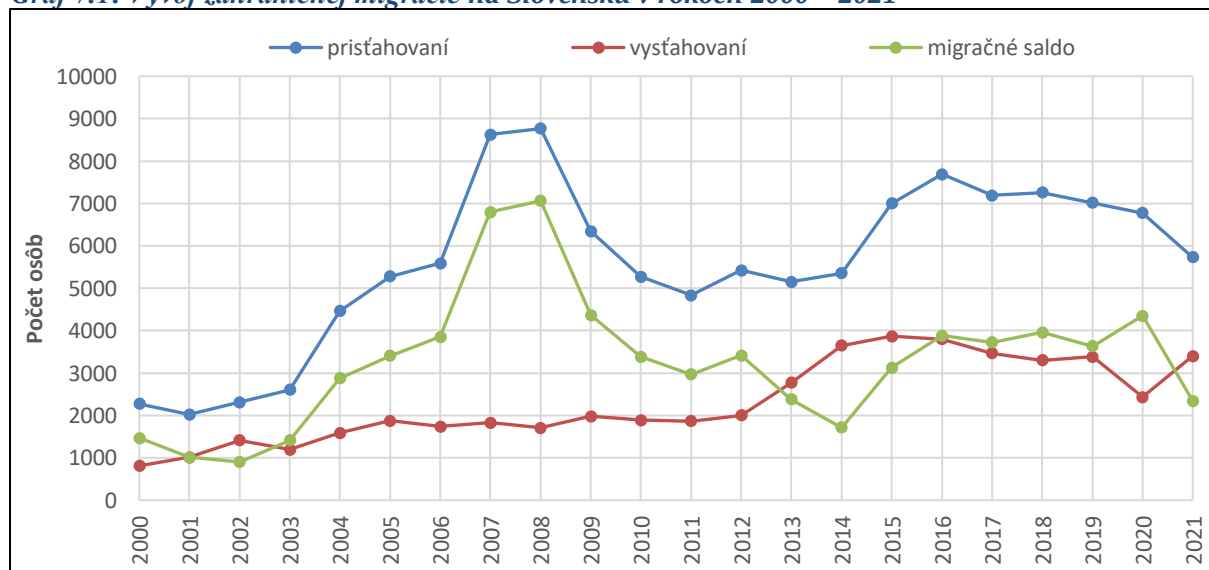
Základným spôsobom merania migrácie zostáva evidencia zmien na základe trvalého pobytu obyvateľov. Tento spôsob má niektoré úskalia, ktoré treba zohľadňovať pri interpretácii údajov a vysvetľovaní vývojových trendov. Dobré známe sú problémy spojené s podhodnoteným počtom vystaňovaných zo Slovenska, ktorým sa venovalo niekoľko odborných štúdií. Ich zistenia je nevyhnutné mať na zreteli pri hodnotení vývoja dlhodobu kladného migračného salda na základe oficiálnych údajov. Divinský (2005) i štúdia autorov Haluš a kol. (2017) dokladujú, že v skutočnosti Slovensko migráciou obyvateľstvo stráca. Podobne Jurčová a Pilinská (2014) odhadujú vo svojej štúdiu podstatne vyššie hodnoty emigrácie pre obdobie 2001 – 2010, ktoré by znamenali záporné hodnoty migračného salda, na rozdiel od oficiálnej bilancie. Podobne, metodická zmena evidencie detí narodených matkám v zahraničí, prihlásených na trvalý pobyt od roku 2012, ktoré sú od tohto roku započítavané do sťahovania, ovplyvňuje jednak počet ale aj vekovú štruktúru prisťahovaných. Od tohto roka sa počet a podiel prisťahovaných detí v najnižších vekoch výrazne zvýšil. Podiel prvých prihlásení na celkovom počte prisťahovaných tak presahoval v niektorých rokoch hranicu 40 % (Bleha a kol. 2019).

Migračnú bilanciu Slovenska ovplyvňuje predovšetkým vývoj počtu prisťahovaných

Obdobie po roku 2000 z pohľadu migrácie je turbulentné, a inak tomu nie je ani v posledných niekoľkých rokoch, k čomu prispeli najmä geopolitické faktory. Niektoré predchádzajúce štúdie (Bleha a kol. 2013; Divinský 2009) pomerne podrobne hodnotili vývoj migrácie a príčin vývoja, preto v súvislosti s grafom 7.1 a niektorými ďalšími grafmi a tabuľkami v tejto kapitole budú zhrnuté iba niektoré skutočnosti a väčšia pozornosť bude venovaná obdobiu posledných približne siedmich rokov. Graf 7.2 poukazuje na dobre známu skutočnosť, že zmeny v migračnej bilancii ovplyvňuje podstatnou mierou vývoj počtu prisťahovaných, zatiaľ čo počet vystaňovaných bol relatívne stabilný. Od roku 2013 sa oficiálne počty vystaňovaných začali zvyšovať, a priblížili sa až k hranici 4 tisíc osôb ročne. Hoci údaje je podhodnotený, čo treba

mat' na zreteli, ide o signifikantný, dvojnásobný nárast. Od roku 2013 sa počet vyst'ahovaných drží nad hodnotou 3000 osôb ročne, s výnimkou roku 2020, kedy rozhodovanie obyvateľov bolo najviac ovplyvňované pandémiou korona-vírusu, a mobilita bola limitovaná. Otázne je, do akej miery je tento nárast odrazom potenciálne vyššej miery hlásenia zmeny trvalého pobytu, a do akej miery ide o reálne zvýšený odliv obyvateľov zo Slovenskej republiky. Niečo môžu nepriamo indikovať štrukturálne a teritoriálne charakteristiky, analyzované nižšie v tomto texte, ale neposkytujú presvedčivé dôkazy o tom, čo je reálne za týmto zvýšením. V analyzovanom období možno identifikovať tri význačné obdobia s výraznejším nárastom či poklesom počtu prisťahovaných a čistej migrácie. Prvým je rastové obdobie po vstupe do Európskej únie a predkrízového boomu, nasledované výrazným poklesom počtu prisťahovaných. Posledným tretím je obdobie od roku 2013, v ktorom síce stúpa počet vyst'ahovaných, zároveň však dochádza k opätovnému výraznému nárastu počtu prisťahovaných, ktorý však už nedosahuje úroveň z rokov 2007 a 2008. Zisk zo zahraničného sťahovania sa v posledných siedmych rokoch pohybuje v intervale 3 až 4 000 osôb ročne, s výnimkou posledných dvoch pandemických rokov 2020 a 2021. Okrem geopolitických a ekonomických faktorov tak do stability migrácie vstupuje nový, predtým nepoznaný „zdravotný“ faktor. Celkovo je kopírovanie trendu čistej migrácie a počtu prisťahovaných spred 15 rokov v posledných rokoch menej zreteľné.

Graf 7.1: Vývoj zahraničnej migrácie na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

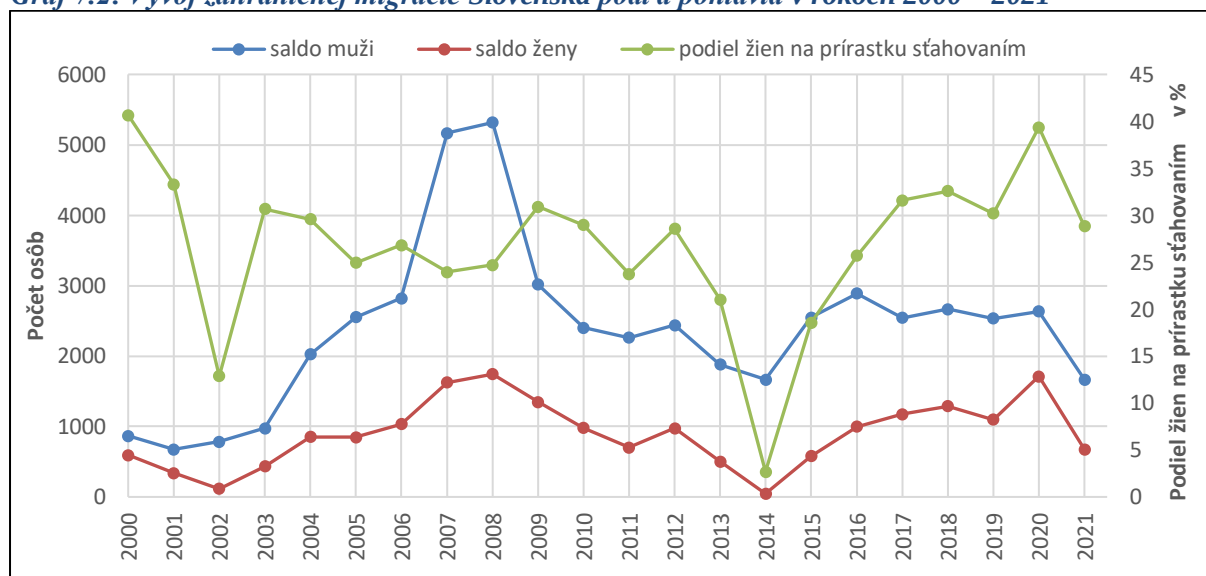
Zdroj údajov: ŠÚ SR

Pohlavná selektivita zahraničnej migrácie stále pretrváva

Graf 7.2 poukazuje na skutočnosť, že migrácia je proces stále výrazne pohlavne selektívny (Donato a Gabaccia 2015). Predovšetkým v období predkrízového boomu sa nožnice medzi čistou migráciou mužov a žien výrazne roztvorili. Podiel žien na prírastku zo zahraničného sťahovania je celkovo nestabilný, dlhé obdobie od roku 2002 sa pohyboval v pásme 25 až

30 %. Nasledoval výrazný jednoročný pokles v roku 2014 a od roku 2017 je podiel žien na migračnom prírastku nad hranicou 30 %, pričom v pandemickom roku 2020 dokonca atakoval hranicu 40 %, následne sa hodnota vrátila k 30 %. Zastúpenie prisťahovaných mužov a žien vo veľkej miere súvisí s faktormi spojenými s trhom práce a štruktúrou ekonomiky. To sa výrazne prejavilo v období rokov 2007 a 2008, a dokladuje to aj teritoriálna štruktúra prisťahovaných, ktorá je analyzovaná nižšie v texte kapitoly.

Graf 7.2: Vývoj zahraničnej migrácie Slovenska podľa pohlavia v rokoch 2000 – 2021

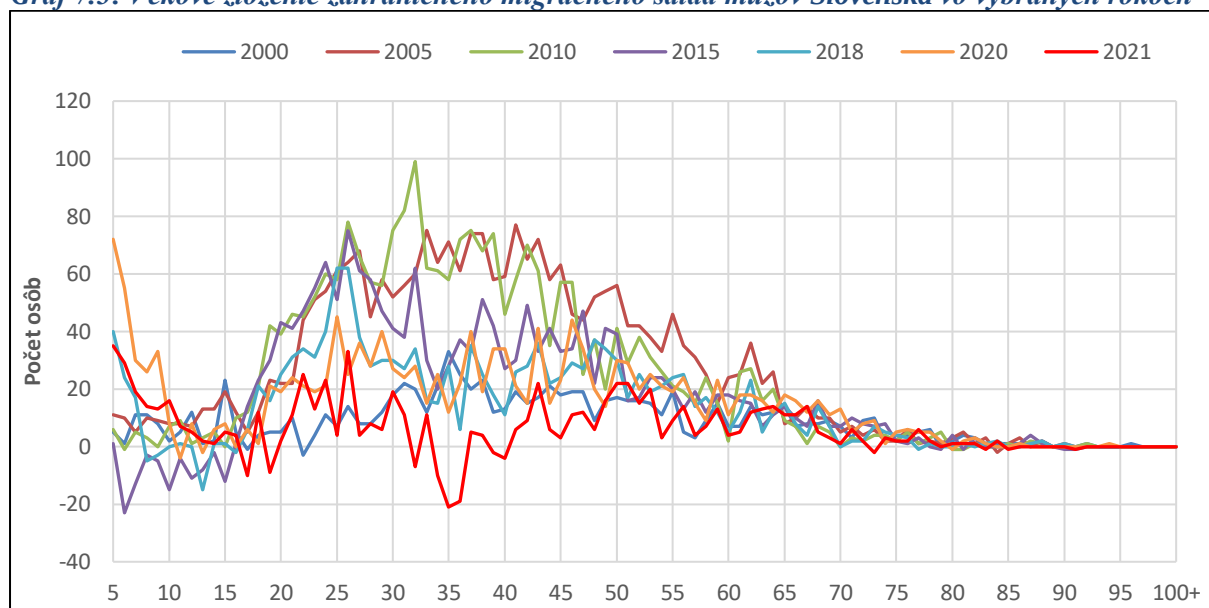

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Veková štruktúra migračného salda mužov a žien je odlišná

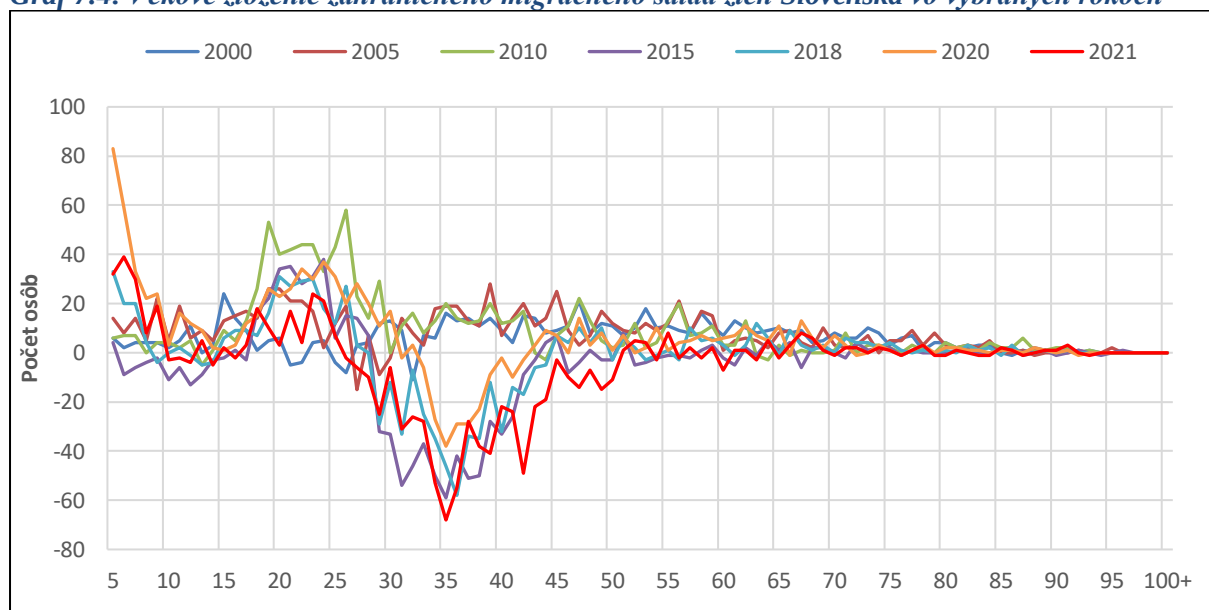
Vekové zloženie migračného salda mužov a žien sa pomerne výrazne odlišuje. U oboch pohlaví je najvýraznejší migračný obrat aj čistá migrácia v produktívno-reprodukčnom veku (grafy 7.3 a 7.4). V oboch grafoch sú zobrazené jednotky od piateho roku veku vzhľadom na skutočnosť, že hodnoty vekovo-špecifickej miery salda sú podstatne vyššie v najmladších vekových kategóriách. Zatiaľ čo maximá v grafoch 7.3 a 7.4 sa pohybujú rádovo v desiatkach osôb ročne, v prípade dokončeného veku 0 rokov sú to aj hodnoty vyššie ako 500 osôb ročne. Základným rozdielom v krivkách čistej migrácie podľa veku sú výrazne vyššie kladné hodnoty v prípade mužskej populácie. Celé vekové spektrum vo veku od približne 20 rokov je v prípade mužov až na niektoré výnimky v kladných hodnotách, zatiaľ čo v prípade ženskej migrácie je v poslednej dekáde skúmaného obdobia pomerne výrazná migračná strata zaznamenávaná v kategórii tridsiatničiek a štyridsiatničiek, čo je zmena v porovnaní s prvou dekádou nového milénia. Zaujímavou je tiež skutočnosť, že v poslednom hodnotenom roku 2021 sa výraznejšie prepadlo vekovo-špecifické migračné saldo u mužov – tridsiatnikov. Pre zachovanie niektorých ročných špecifik (napríklad špecifickosť roka 2021 v prípade mužov), ktoré by viacročné priemery zakryli, boli v obrázkoch ponechané jednoročné hodnoty, napriek nevyrovnanosti kriviek.

Graf 7.3: Vekové zloženie zahraničného migračného salda mužov Slovenska vo vybraných rokoch

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Graf 7.4: Vekové zloženie zahraničného migračného salda žien Slovenska vo vybraných rokoch

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Tabuľka 7.1 obsahuje hodnoty priemerného veku prisťahovaných na Slovensko. Aby bolo možné porovnať obdobie pred a po roku 2012, priemerný vek imigrantov je uvádzaný pre celý súbor a tiež pre súbor imigrantov vo veku 5 rokov a starších. Priemerný vek celého súboru je ovplyvnený spomenutou zmenou metodiky, preto sú hodnoty výrazne nižšie od roku 2012 v prípade oboch pohlaví. Ak je priemerný vek počítaný pre jednotky veku od 5 rokov, hodnoty sú nižšie oproti východiskovému roku o približne 5 rokov v prípade mužskej populácie, a takmer o sedem rokov v prípade žien. Rozdiel medzi pohlaviami v roku 2021 predstavoval necelé tri roky.

Tab. 7.1: Priemerný vek prisťahovaných osôb na Slovensko vo vybraných rokoch

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Muži</i>							
Priemerný vek	38,6	37,3	35,1	27,2	22,9	24,0	22,4
Priemerný vek*	40,0	38,3	36,7	36,1	35,3	35,5	35,2
<i>Ženy</i>							
Priemerný vek	38,1	33,0	30,9	21,3	19,6	20,5	19,8
Priemerný vek*	39,3	34,7	33,1	32,6	32,8	31,6	32,3

*Priemerný vek prisťahovaných (bez zahrnutia kategórie 0 – 4 ročných)

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Zmenami prechádza aj vzdelanostná štruktúra prisťahovaných a vyst'ahovaných

Pohlavie a vek je iba jedným zo znakov migrantov. Veľme dôležitou je aj vzdelanostná úroveň. Vzhľadom na to, že od roku 2012 výrazne narástol počet prisťahovaných detí (1. prihlásenia), nasledujúca tabuľka 7.2 nezahŕňa kategóriu bez vzdelania. Do roku 2012 išlo o stovky prisťahovaných ročne, po roku 2012 predstavujú viac ako tisíc osôb ročne, s maximom v roku 2018 (1855 prisťahovaných bez vzdelania). U oboch pohlaví je podiel prisťahovaných bez vzdelania v posledných rokoch okolo 50 percent. Zo zvyšnej približne polovice prisťahovaných má najvyššie zastúpenie kategória stredoškolsky vzdelaných s maturitou, v posledných dvoch rokoch predstavujú zo skupiny migrantov so vzdelaním viac ako 40 %. Klesá podiel prisťahovaných so základným vzdelaním. Znížil sa približne na polovičné hodnoty (menej ako 10 %).

Tab. 7.2: Štruktúra prisťahovaných osôb na Slovensko podľa vzdelania vo vybraných rokoch (%)

Vzdelanie	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Muži</i>							
Základné	16,8	12,2	8,2	12,6	11,2	8,0	8,3
Stredoškolské s maturitou	25,1	21,6	23,4	20,6	26,2	17,6	18,5
Stredoškolské bez maturity	27,4	36,4	40,5	39,9	36,9	43,3	44,1
Vysokoškolské	30,7	29,7	27,8	26,9	25,7	31,2	29,0
<i>Ženy</i>							
Základné	19,6	14,7	11,0	11,5	11,8	9,3	9,2
Stredoškolské s maturitou	23,3	17,4	15,9	15,4	16,8	12,2	9,6
Stredoškolské bez maturity	35,3	40,7	47,5	45,0	42,3	45,7	45,8
Vysokoškolské	21,9	27,2	25,6	28,1	29,2	32,8	35,4

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Podiel vysokoškolsky vzdelaných prisťahovaných žien sa zvýšil pomerne výrazne až na viac ako tretinu z celkového počtu prisťahovaných žien s nejakým stupňom dosiahnutého vzdelania. V prípade mužov je s výnimkou rokov 2007 a 2008 (kedy skokovo poklesol podiel k hodnote 18 %) podiel vysokoškolsky vzdelaných prisťahovaných relatívne stabilný, v intervale približne 25 až 30 %, v posledných rokoch je tak v prípade žien už vyššie zastúpenie najvyššie vzdelaných imigrantiek v porovnaní s mužmi.

Tabuľka 7.3 obsahuje aj vysťahované osoby bez vzdelania, keďže v kategórii vysťahovaných sú údaje porovnateľné od roku 2000, ktorý je prvým hodnoteným rokom. Vysťahovanie vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov je negatívny jav označovaný ako „únik mozgov“ (Wiliam a Detragiache 1998). V prípade oboch pohlaví sa jeho hodnoty pohybujú približne v pásme od 15 do 25 percent z celkového počtu vysťahovaných, priemerná hodnota podielu vysokoškolsky vzdelaných z celkového počtu vysťahovaných v celom období 2000 až 2021 (19,2 %) je v prípade mužov aj žien úplne zhodná. Avšak zatiaľ čo v absolútnych číslach v prvých piatich rokoch išlo ročne v priemere o 90 vysokoškolsky vzdelaných mužov a 113 žien, v posledných piatich rokoch to už bolo v priemere viac ako 250 mužov a takmer 470 vysokoškolsky vzdelaných žien ročne. Nárast je pravdepodobne spojený aj s nárastom vysokoškolsky vzdelaných osôb v populácii Slovenska. Najpočetnejšou kategóriou z hľadiska vzdelania sú emigranti so stredoškolským vzdelaním s maturitou, u mužov ich podiel dosahuje v posledných rokoch okolo 40 % z celkového počtu vysťahovaných, v prípade žien v niektorých rokoch predstavovali viac ako polovicu všetkých vysťahovaných. V priemere za celé obdobie v prípade vysťahovaných žien ich podiel predstavuje takmer 50 %, zatiaľ čo v prípade mužov iba necelých 35 %, čo predstavuje pomerne výrazný rozdiel. U oboch pohlaví sa v sledovanom období výrazne, viac ako trojnásobne znížil podiel vysťahovaných stredoškolsky vzdelaných bez maturity, pričom vyššie zastúpenie má táto kategória v prípade vysťahovaných mužov. Najnižšie zastúpenie vysťahovaných v prípade oboch pohlaví majú emigranti so základným vzdelaním, navyše s trendom poklesu v čase. Nezanedbateľné počty vysťahovaných (vo veľkej miere detí vysťahovaných osôb) sú v kategórii bez vzdelania. Ako už bolo spomenuté, hodnoty počtov vysťahovaných sú podhodnotené. Samotná štruktúra vysťahovaných podľa vzdelania môže byť ovplyvnená rôznou mierou plnenia si odhlasovacej povinnosti podľa vzdelania, avšak na toto v prípade Slovenska nie sú dostupné žiadne údaje ani relevantné štúdie.

Tab. 7.3: Štruktúra vysťahovaných osôb zo Slovenska podľa vzdelania vo vybraných rokoch (%)

Vzdelanie	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Muži</i>							
Základné	13,2	17,2	9,2	7,6	7,1	8,5	7,1
Stredoškolské s maturitou	33,2	26,2	31,3	14,9	15,1	12,7	10,7
Stredoškolské bez maturity	24,5	37,9	38,3	56,2	52,8	52,9	50,9
Vysokoškolské	29,1	18,6	21,3	21,4	24,9	25,9	31,3
<i>Ženy</i>							
Základné	8,7	9,4	5,3	5,9	5,6	6,8	6,4
Stredoškolské s maturitou	28,8	21,6	13,7	8,4	9,8	7,0	8,8
Stredoškolské bez maturity	42,9	52,1	60,4	61,9	54,9	56,6	53,0
Vysokoškolské	19,6	16,9	20,6	23,8	29,8	29,6	31,8

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

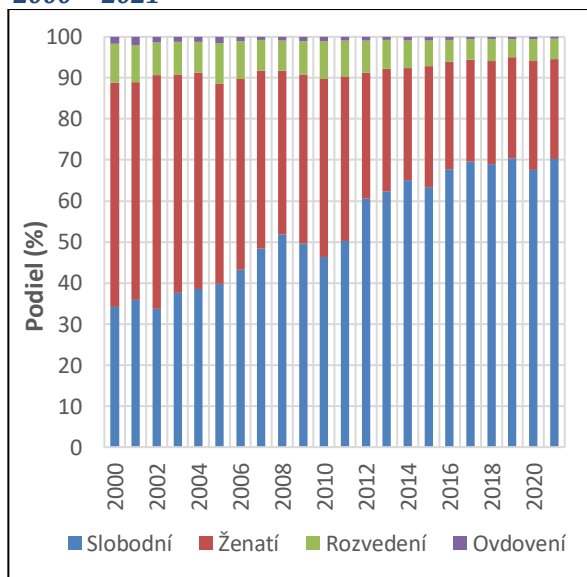
Pri hodnotení vzdelanostnej štruktúry prisťahovaných a vysťahovaných je nevyhnutné mať na zreteli fakt, že ide do istej miery o prepojené nádoby vzhľadom na nemalú návratovú migráciu v niektorých periódach. To znamená, značná časť emigrantov s istým stupňom vzdelania sa vracia na Slovensko (pravdepodobne) s tým istým dosiahnutým vzdelaním, jeden a ten istý

migrant tak ovplyvňuje štatistiku v prípade prisťahovaných i vystahovaných, hoci v rôznom čase.

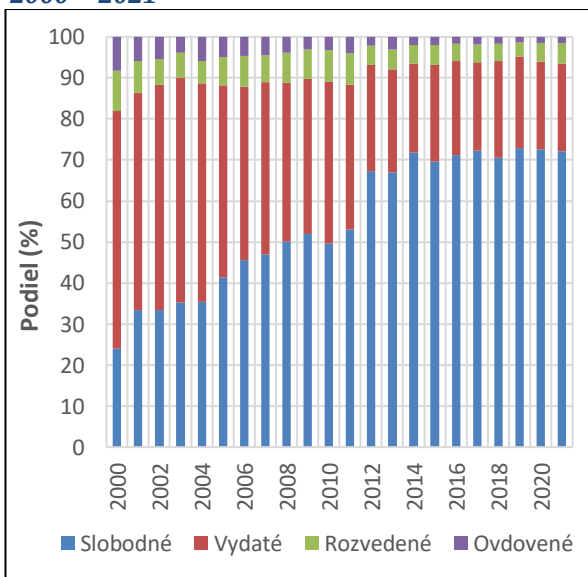
Slobodné osoby a osoby v manželstve majú prevahu medzi sťahujúcimi sa

Ďalším atribútom migrantov je ich rodinný stav v čase presťahovania. Nárast podielu slobodných prisťahovaných mužov i žien je viditeľný už od roku 2000, s výraznejším nárastom od roku 2012 (metodická zmena). Slobodní prisťahovaní tak v posledných rokoch predstavujú okolo 70 % zo všetkých prisťahovaných na územie Slovenskej republiky (grafy 7.5 a 7.6). Už posledný rok pred metodickou zmenou (2011) bol podiel slobodných prisťahovaných mužov okolo 50 %, zatiaľ čo na prelome tisícročí to bolo iba okolo 35 %. V prípade žien bol rast zastúpenia slobodných imigrantiek ešte výraznejší. Kategórie slobodní a ženatí sú v štruktúre dominantné, kategórie rozvedených a ovdovených osôb predstavujú iba okolo 5 – 6 % zo všetkých prisťahovaných osôb.

Graf 7.5: Štruktúra prisťahovaných mužov na Slovensko podľa rodinného stavu v rokoch 2000 – 2021

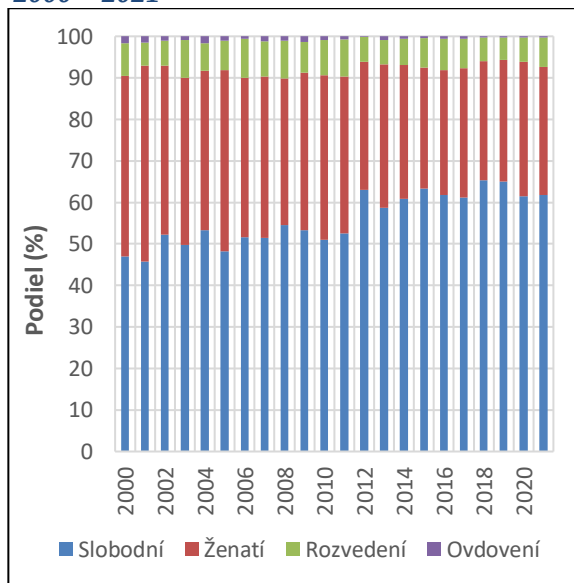
Graf 7.6: Štruktúra prisťahovaných žien na Slovensko podľa rodinného stavu v rokoch 2000 – 2021

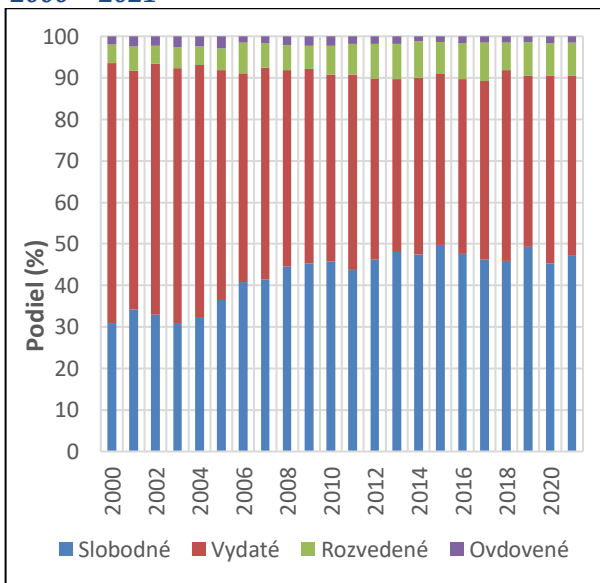
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V prípade vystahovaných sú rozdiely medzi pohlaviami výraznejšie (grafy 7.7 a 7.8). Zastúpenie slobodných vystahovaných žien je nižšie (menej ako polovičné) ako v prípade mužov, kde sa pohybuje od roku 2012 kontinuálne nad hranicou 60 %. Podobne ako v prípade prisťahovaných, aj v prípade vystahovaných zo Slovenska je zastúpenie rozvedených a ovdovených nižšie ako 10 %.

Graf 7.7: Štruktúra vyst'ahovaných mužov zo Slovenska podľa rodinného stavu v rokoch 2000 – 2021

Graf 7.8: Štruktúra vyst'ahovaných žien zo Slovenska podľa rodinného stavu v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Dôvody sťahovania majú obmedzenú vypovedaciu schopnosť o príčinách zmeny bydliska

Štruktúra oficiálnych dôvodov sťahovania sa odlišuje navzájom medzi pohlaviami aj medzi prisťahovanými a vyst'ahovanými (tabuľky 7. 4 a 7.5). Údaje však majú iba obmedzenú vypovednú schopnosť. V priemere až polovica mužov a 45 % žien v vo vybraných časových rezoch od roku 2020 do roku 2021 ako dôvod sťahovania uviedlo „iné dôvody“, pričom veľmi pravdepodobne reálnou príčinou ich sťahovania bol jedným z ostatných, oficiálnych dôvodov, predovšetkým tie, ktoré súvisia so zamestnaním. Navyše v prípade emigrácie je tento nedostatok spojený s podhodnotenými počtami odhlásených. Veľmi opatrne je tak možné urobiť nasledovné konštatovania. V prípade oboch pohlaví u prisťahovaných sa v čase zvyšoval podiel tých, ktorí nasledovali rodinného príslušníka, u oboch pohlaví reprezentovali v roku 2021 viac ako 50 % všetkých prisťahovaní. Pomerne výrazný rast malo zastúpenie príčiny „priblíženie k pracovisku“ u vyst'ahovaných mužov aj žien, čo indikuje nárast intenzity pracovnej migrácie. Ostatné príčiny majú iba marginálne podiely s jednou výnimkou. Zatiaľ čo v prvej dekade 21. storočia sobáš predstavoval približne tretinu zo všetkých dôvodov vyst'ahovania žien, v posledných rokoch je to hodnota iba okolo 5 – 6 %, a výrazný pokles je pri tomto dôvode aj u prisťahovaných mužov a žien. Naopak, u oboch pohlaví vzrástol podiel bytových dôvodov pri vyst'ahovaní sa zo Slovenska. Táto skutočnosť môže čiastočne súvisieť s cezhraničnou suburbanizáciou, najmä v prípade Bratislavy. V prípade poklesu váhy sobášov ako príčin sťahovania by to mohlo indikovať pokles váhy spojennej s fenoménom „sobášneho sťahovania“, v anglickom jazyku „marriage migration“, ktorý sa objavuje aj v odbornej literatúre (Beck-Gernsheim 2007; Carol a kol. 2014, a iní). Absolútne údaje však naznačujú,

že vyvodzovanie relevantných záverov je nemožné vzhľadom na relatívne malé absolútne počty.

Tab. 7.4: Dôvody sťahovania mužov na a zo Slovenska (%)

Dôvod sťahovania	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Prisťahovaní</i>							
Zmena pracoviska	2,5	2,3	2,1	4,6	6,6	2,6	1,6
Priblíženie k pracovisku	1,5	4,3	4,2	8,7	7,8	4,2	2,8
Učenie, štúdium	0,5	0,6	0,6	1,2	0,7	0,9	0,4
Zdravotné dôvody	1,7	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Sobáš	11,0	5,3	3,7	1,6	1,5	1,2	1,4
Rozvod	2,2	0,5	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1
Bytové dôvody	7,3	2,6	2,1	1,8	3,0	3,3	4,9
Nasledovanie rod. príslušníka	22,4	14,5	12,7	36,0	50,6	49,9	52,7
Iné dôvody	51,0	69,4	74,3	45,9	29,5	37,6	35,9
<i>Vysťahovaní</i>							
Zmena pracoviska	9,9	5,9	3,3	5,0	4,5	4,1	3,8
Priblíženie k pracovisku	3,8	5,6	7,8	12,2	10,5	10,2	11,1
Učenie, štúdium	1,6	0,1	0,5	0,1	0,8	0,6	0,5
Zdravotné dôvody	0,0	0,4	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1
Sobáš	6,1	7,3	1,9	1,4	1,7	2,1	1,2
Rozvod	2,6	0,7	0,1	0,2	0,4	0,2	0,2
Bytové dôvody	3,5	2,0	3,3	2,5	3,8	6,6	8,0
Nasledovanie rod. príslušníka	26,8	22,2	19,2	32,5	29,3	30,8	24,2
Iné dôvody	45,7	55,7	63,9	46,0	48,8	45,2	51,0

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Tab. 7.5: Dôvody sťahovania žien na a zo Slovenska (%)

Dôvod sťahovania	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Prisťahované</i>							
Zmena pracoviska	0,7	1,1	2,3	2,8	3,1	1,8	0,9
Priblíženie k pracovisku	0,5	2,4	2,3	3,5	3,8	2,4	1,8
Učenie, štúdium	0,5	1,2	1,2	1,6	1,5	2,5	1,5
Zdravotné dôvody	2,3	1,4	0,7	0,2	0,2	0,2	0,3
Sobáš	16,8	6,7	5,5	2,3	2,0	1,2	1,1
Rozvod	1,9	0,9	0,5	0,3	0,3	0,3	0,1
Bytové dôvody	5,9	3,7	3,8	2,9	4,4	4,6	5,2
Nasledovanie rod. príslušníka	22,1	26,4	20,7	50,7	58,3	54,6	57,3
Iné dôvody	49,0	56,2	62,9	35,8	26,4	32,3	31,9
<i>Vysťahované</i>							
Zmena pracoviska	2,4	3,7	3,9	3,5	3,4	3,7	2,2
Priblíženie k pracovisku	1,8	3,1	4,7	9,9	8,4	8,1	9,2
Učenie, štúdium	0,2	0,6	0,2	0,3	0,4	0,3	0,4
Zdravotné dôvody	0,4	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1
Sobáš	34,3	25,3	11,2	6,6	7,2	6,0	5,9
Rozvod	2,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1
Bytové dôvody	1,0	1,6	4,2	2,6	4,5	9,1	8,0
Nasledovanie rod. príslušníka	23,1	21,1	23,2	24,1	22,3	21,4	22,8
Iné dôvody	34,7	44,1	52,1	52,5	53,5	50,8	51,1

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Zdrojom i cieľom migrantov je predovšetkým európsky priestor

Z hľadiska teritoriálnej štruktúry prisťahovaných na Slovensko dlhodobo dominuje Európa (tab. 7.6). V posledných dvoch dekádach je podiel prisťahovaných z európskych krajín relatívne stabilný, približne na úrovni 90 % zo všetkých prisťahovaných do krajiny. Dlhodobo druhé miesto si udržiava americký kontinent, tretia je Ázia, a menej ako jedno percento imigrantov sa na Slovensko sťahuje z Oceánie a Afriky. Skokový nárast počtu imigrantov z Ázie v roku 2005 súvisí s investíciou Kia Motors a príchodom jej manažmentu. Dominancia Európy je aj v prípade vystahovaní, a to ešte výraznejšia ako v prípade prisťahovaní (tab. 7. 7). Podobne ako v prípade prisťahovaných, na druhej pozícii je americký kontinent. Z hľadiska salda migrácie sú dlhodobo všetky kontinenty so Slovenskom migračne stratové, pričom približne 85 až 90 % prírastku zo zahraničnej migrácie každý rok zabezpečujú európske krajiny, druhé a tretie miesto si vymieňajú v rebríčku Amerika a Ázia.

Tab. 7.6: Prisťahovaní na Slovensko podľa zdrojových kontinentov (%)

Kontinent	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
Európa	86,3	83,4	90,2	91,0	91,3	92,1	91,8
Afrika	1,5	0,9	1,0	0,8	0,4	0,4	0,4
Amerika	8,4	5,7	3,7	3,9	4,3	3,4	4,6
Ázia	3,1	9,0	4,2	3,6	3,2	3,8	2,6
Oceánia	0,7	1,0	0,9	0,7	0,8	0,3	0,5

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Tab. 7.7: Vystahovaní zo Slovenska podľa cieľových kontinentov (%)

Kontinent	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
Európa	86,9	84,6	90,0	89,8	93,1	96,2	94,1
Afrika	0,7	0,5	0,1	0,1	0,3	0,0	0,1
Amerika	9,2	11,2	6,0	6,5	3,9	2,6	4,0
Ázia	1,0	0,9	3,0	2,5	1,9	0,8	1,2
Oceánia	2,1	2,8	0,8	1,1	0,8	0,3	0,6

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Z pohľadu krajín obsahuje prehľad za vybrané roky tabuľka 7. 8, kde sú uvedené v jednotlivých rokoch krajiny s najvyšším počtom prisťahovaných. Česká republika je v modernej histórii Slovenska jednoznačne krajinou s najväčšou vzájomnou migračnou výmenou, je hlavným migračným partnerom Slovenska. Týka sa to bez výnimky aj počtu prisťahovaných, kedy niekedy viac, niekedy menej dominantne vedie rebríček krajín podľa počtu prisťahovaných. Od roku 2015 je druhým najsilnejším migračným partnerom Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, čo však súvisí aj s návratovou migráciou slovenských štátnych občanov z tejto krajiny, resp. ich detí tam narodených (analyzované v ďalšej časti kapitoly). Ustálila sa aj tretia pozícia Rakúska ako susednej krajiny od roku 2015, a od roku 2018 štvrtá priečka Nemecka. Mimo Európy sa do tohto rebríčka top 12 krajín dostali iba USA. Niektoré roky sú výraznejšie ovplyvnené pracovnou migráciou z nových členských krajín EÚ s nižšou životnou

úrovňou, napríklad Ukrajina, Srbsko či Rumunsko (to najmä v rokoch 2007 a 2008), kde imigračné toky neboli kompenzované protismernou emigráciou, respektíve iba zanedbateľne, takže aj čistá migrácia s týmito krajinami bola vysoko pozitívna.

Tab. 7.8: Zdrojové krajiny s najväčším počtom prisťahovaných na Slovensko

2000		2005		2010		2015	
Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby
Česká republika	1268	Česká republika	1144	Česká republika	1160	Česká republika	1441
Ukrajina	161	Nemecko	742	Maďarsko	708	Spojené kráľovstvo	792
Spojené štáty americké	108	Rakúsko	325	Rumunsko	416	Rakúska republika	527
Nemecká spolková republika	74	Poľsko	311	Nemecká spolková republika	355	Rumunsko	491
Kanada	73	Ukrajina	251	Poľská republika	286	Maďarsko	450
Srbsko a Čierna Hora	66	Maďarsko	248	Rakúska republika	275	Nemecká spolková republika	377
Ruská federácia	56	Južná Kórea	201	Talianka republika	233	Ukrajina	374
Rumunsko	49	Srbsko a Čierna Hora	200	Spojené kráľovstvo	177	Talianka republika	298
Švajčiarska konfederácia	39	Spojené štáty	187	Bulharská republika	136	Poľská republika	220
Rakúska republika	37	Francúzsko	185	Francúzska republika	133	Bulharská republika	151
Poľská republika	30	Rumunsko	155	Spojené štáty americké	124	Spojené štáty americké	150
Bulharská republika	27	Spojené kráľovstvo	126	Ukrajina	119	Chorvátska republika	149
2018		2020		2021			
Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby		
Česká republika	1733	Česká republika	1832	Česká republika	1520		
Spojené kráľovstvo	998	Spojené kráľovstvo	864	Spojené kráľovstvo	689		
Rakúska republika	583	Rakúska republika	591	Rakúska republika	574		
Nemecká spolková republika	484	Nemecká spolková republika	468	Nemecká spolková republika	505		
Ukrajina	401	Maďarsko	466	Maďarsko	402		
Maďarsko	372	Ukrajina	411	Ukrajina	280		
Rumunsko	366	Poľská republika	224	Švajčiarska konfederácia	155		
Talianka republika	204	Švajčiarska konfederácia	184	Spojené štáty americké	152		
Spojené štáty americké	203	Talianka republika	175	Poľská republika	122		
Švajčiarska konfederácia	201	Spojené štáty americké	136	Talianka republika	120		
Poľská republika	196	Španielske kráľovstvo	112	Írsko	101		
Írsko	163	Rumunsko	102	Rumunsko	97		

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Rebríček krajín, do ktorých sa sťahovalo najviac obyvateľov Slovenska, obsahuje viacero identických krajín, ktoré boli v rebríčku krajín zdrojových (tab. 7. 9). Česká republika jednoznačne dominuje, a táto dominancia pokračuje aj v posledných sledovaných rokoch. Nemecko a Rakúsko sú dve krajiny, ktoré sa najčastejšie objavujú na druhom a treťom mieste, čo sa týka cieľa emigrácie obyvateľov Slovenskej republiky. V rebríčku sú ďalšie väčšie, ekonomicky vyspelé krajiny, ktoré lákajú predovšetkým pracovných migrantov, a mimo Európy sú Spojené štáty americké. V rebríčku sa po roku 2015 objavujú aj exotické krajiny ako

Spojené Arabské Emiráty. Mimoeurópske krajiny s výnimkou USA sa však do rebríčka dostávajú viac-menej sporadicky. Väčšina týchto krajín v rebríčkoch najväčších migračných zdrojových a cieľových krajín, na čele s Českou republikou, dominujú logicky aj v rebríčku krajín s najväčšou migračnou výmenou, teda najvyššími hodnotami migračného obratu. Z pohľadu čistej migrácie je oficiálne Česká republika hlavným migračným donorom, rádovo ide o stovky obyvateľov, ktoré Slovensko získava vo vzájomnej migračnej výmene s Českom, rok 2021 znamenal v tejto hodnote výrazný prepad z hodnoty migračného salda viac ako 900 na menej ako 300 osôb. V poslednom roku 2021 bola pozitívna bilancia aj s Rakúskom, a naopak negatívna bilancia s Nemeckom.

Tab. 7.9: Cieľové krajiny s najväčším počtom vyst'ahovaných zo Slovenska

2000		2005		2010		2015	
Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby
Česká republika	310	Česká republika	734	Česká republika	629	Česká republika	1112
Nemecká spolková republika	131	Nemecká spolková republika	303	Nemecká spolková republika	304	Rakúska republika	789
Rakúska republika	97	Rakúska republika	200	Rakúska republika	245	Nemecká spolková republika	407
Spojené štáty americké	44	Spojené štáty americké	109	Spojené kráľovstvo	118	Spojené kráľovstvo	405
Švajčiarska konfederácia	35	Švajčiarsko	107	Spojené štáty americké	80	Švajčiarska konfederácia	195
Kanada	26	Kanada	90	Švajčiarska konfederácia	76	Spojené štáty americké	161
Spojené kráľovstvo	25	Spojené kráľovstvo	74	Talianska republika	72	Talianska republika	131
Talianska republika	18	Austrália	49	Maďarsko	45	Kanada	78
Austrálsky zväz	17	Taliansko	44	Poľská republika	44	Írsko	63
Maďarsko	14	Maďarsko	28	Kórejská republika	32	Maďarsko	61
Belgické kráľovstvo	11	Francúzsko	17	Kanada	27	Spojené arabské emiráty	61
Bulharská republika	27	Švédsko	12	Holandské kráľovstvo	25	Holandské kráľovstvo	46
2018		2020		2021			
Krajina	Osoby	Krajina	Osoby	Krajina	Osoby		
Česká republika	1170	Česká republika	904	Česká republika	1231		
Rakúska republika	741	Rakúska republika	617	Rakúska republika	748		
Spojené kráľovstvo	296	Nemecká spolková republika	228	Nemecká spolková republika	315		
Nemecká spolková republika	295	Spojené kráľovstvo	161	Spojené kráľovstvo	218		
Švajčiarska konfederácia	152	Švajčiarska konfederácia	93	Švajčiarska konfederácia	139		
Talianska republika	89	Maďarsko	66	Maďarsko	100		
Spojené štáty americké	70	Talianska republika	61	Talianska republika	89		
Írsko	65	Spojené štáty americké	39	Spojené štáty americké	75		
Maďarsko	64	Holandské kráľovstvo	35	Francúzska republika	54		
Kanada	47	Dánske kráľovstvo	28	Holandské kráľovstvo	51		
Spojené arabské emiráty	45	Kanada	25	Španielske kráľovstvo	42		
Holandské kráľovstvo	44	Poľská republika	17	Írsko	42		

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Analýza krajiny pôvodu a cieľovej krajiny presťahovaných býva doplnená aj informáciou o štátnom občianstve presťahovaných. Od roku 2014 dominujú v štruktúre prisťahovaných na Slovensko slovenskí štátni príslušníci. To znamená, že ide o istú kompenzáciu predchádzajúcej emigrácie do cudziny. Evokuje to návratovú migráciu, ktorej zosilnenie bolo skutočne badateľné v súvislosti s hospodárskou krízou prebiehajúcou v rokoch 2008 a 2009 v mnohých európskych krajinách (Amparo a Moreno-Fuentes 2017). Avšak skutočným, dominantným dôvodom, ako konštatuje Jurčová (in Šprocha, ed., 2015, s. 59), je prisťahovanie detí migrantov narodených v zahraničí, pričom najviditeľnejšie je to v prípade Spojeného kráľovstva a Írska. Je to spojené s už spomenutou metodickou zmenou pri vykazovaní takýchto detí ako migrantov, pri prvom prihlásení na trvalý pobyt na Slovensku. Tento trend ďalej pokračoval až do roku 2021, a slovenskí občania naďalej vedú rebríček prisťahovaných na Slovensko, s výnimkou roka 2015 tvorili v ďalších skúmaných rokoch viac ako polovicu všetkých prisťahovaných, pričom v rokoch 2019 a 2021 predstavovali dokonca takmer 65 % všetkých prisťahovaných. V roku 2019 až 40 % všetkých prisťahovaných na Slovensko predstavovali samotné deti vo veku 0-4 rokov so slovenským štátnym občianstvom, ktoré fakticky môžu ďalej žiť v krajine emigrácie, kde sa narodili slovenským rodičom. Stabilne druhí v rebríčku sú občania Českej republiky, nasledovaní s nevelkým rozdielom maďarskými občanmi.

Všetky kraje Slovenska dosahujú kladné migračné saldo zahraničného sťahovania

Okrem štrukturálnych a teritoriálnych charakteristík imigrantov a emigrantov zaujímavé výsledky prináša aj analýza zahraničnej migrácie z pohľadu regiónov Slovenska, mesta a vidieka a veľkostných skupín obcí (VSO). Z pohľadu ôsmich slovenských krajov je podstatným zistením, že od roku 2000 až do roku 2021 všetky kraje vo všetkých rokoch dosiahli kladné saldo zahraničného sťahovania, s výnimkou Bratislavského kraja, ktorý v rokoch 2013 a 2014 zaznamenal zanedbateľné záporné hodnoty (tab. 7.10). Pritom dlhodobo práve tento kraj dominoval rebríčku krajov podľa zisku zo zahraničnej migrácie. S výnimkou roku 2015, kedy až 35 % migračného zisku zo zahraničného sťahovania pripadalo na Bratislavský kraj, možno označiť obdobie po roku 2012 ako obdobie posilnenia predovšetkým Košického a Prešovského kraja. Sú to kraje s najvyšším počtom 1. prihlásení (detí narodených v zahraničí), čo ovplyvňuje aj túto štatistiku. V týchto dvoch krajoch sa počty prisťahovaných zvýšili od roku 2012 zďaleka najviac. Priemerná ročná hodnota migračného salda v rokoch 2017 – 2021 bola v Košickom kraji až viac ako 4-násobne vyššie ako v období 2000 – 2004, v Prešovskom kraji to bol trojnásobný nárast, v ostatných krajoch nikde nedosiahol nárast viac ako dvojnásobok.

Mestá dosahujú vyššie kladné saldo zahraničného sťahovania ako vidiecke obce

Približne rovnaká populačná veľkosť súboru miest a vidieckych obcí umožňuje ilustrovať základné trendy aj na základe absolútnych údajov (graf 7.9). Z hľadiska salda migrácie podľa

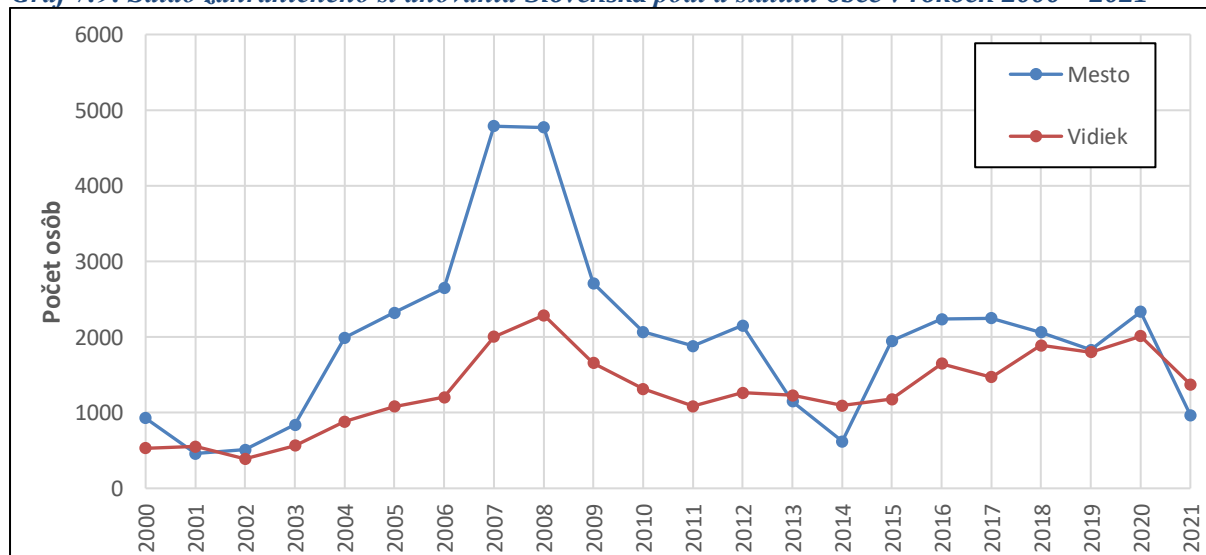
štatútu obce prisťahovania/vystťahovania (mestá, vidiecke obce) platí, že v takmer celkom skúmanom období bolo migračné saldo súboru miest vyššie ako v prípade súboru vidieckych obcí, pričom najvyšší rozdiel bol zaznamenaný v predkrízovom období s výraznou migráciou pracovnej sily do miest. V rokoch 2004 až 2008 mestá získavali zahraničným sťahovaním viac ako dvojnásobne viac obyvateľov ako vidiecke obce. O to výraznejší bol prepad v období po roku 2008 práve v mestách.

Tab. 7.10: Saldo zahraničného sťahovania krajov Slovenska

Kraj	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2021
<i>Počet osôb</i>							
Bratislavský	411	757	883	1098	627	867	277
Trnavský	142	567	579	557	452	229	55
Trenčiansky	70	396	100	211	392	342	71
Nitriansky	154	463	637	159	553	414	396
Žilinský	182	513	207	199	382	483	233
Banskobystrický	153	151	335	66	254	505	190
Prešovský	204	252	220	176	591	517	442
Košický	147	304	422	661	704	990	674
<i>Podiel v % (SR=100 %)</i>							
Bratislavský	28,1	22,2	26,1	35,1	15,9	19,9	11,8
Trnavský	9,7	16,7	17,1	17,8	11,4	5,3	2,4
Trenčiansky	4,8	11,6	3,0	6,7	9,9	7,9	3,0
Nitriansky	10,5	13,6	18,8	5,1	14,0	9,5	16,9
Žilinský	12,4	15,1	6,1	6,4	9,7	11,1	10,0
Banskobystrický	10,5	4,4	9,9	2,1	6,4	11,6	8,1
Prešovský	13,9	7,4	6,5	5,6	14,9	11,9	18,9
Košický	10,0	8,9	12,5	21,1	17,8	22,8	28,8

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Graf 7.9: Saldo zahraničného sťahovania Slovenska podľa štatútu obce v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

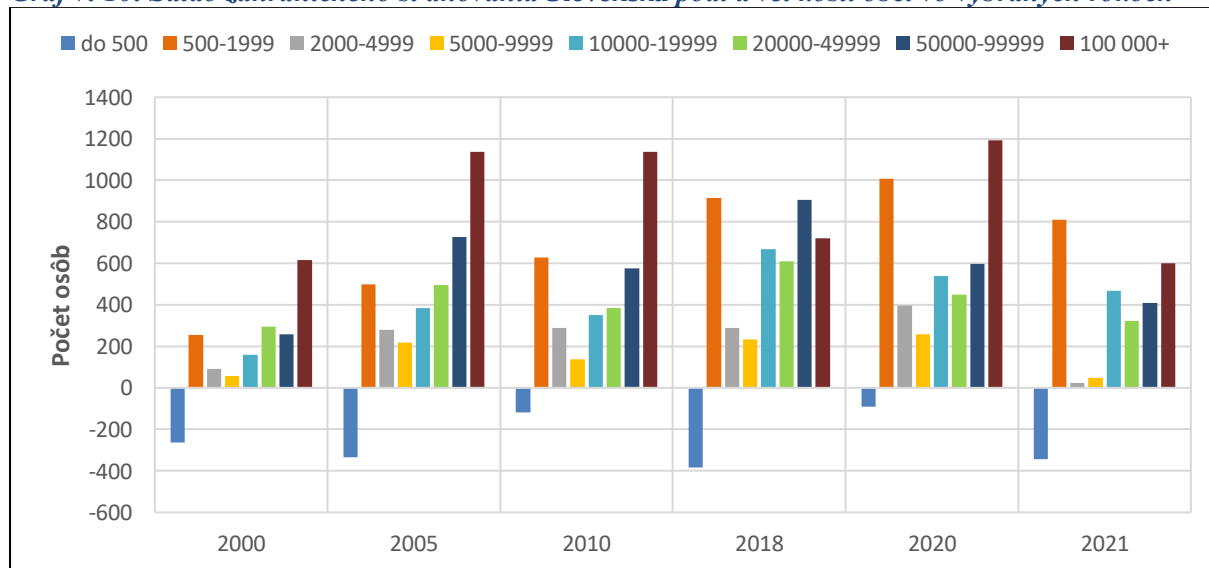
Roky 2001, 2013 a 2014 boli jediné, v ktorých bolo zahraničné saldo v prípade vidieka vyššie ako v prípade súboru miest. Od roku 2015 sú už rozdiely v salde miest a vidieka relatívne

nízke. Výrazné rozdiely zostávajú zachované z hľadiska migračného obratu. To znamená, že migračná výmena so zahraničím je podstatne vyššia v prípade súboru miest. Až v rokoch 2020 a 2021 prvý krát v rámci celého skúmaného obdobia klesol rozdiel v migračnom obrate miest a vidieka na menej ako polovicu (1,85 resp. 1,99-násobne vyšší v prípade miest). Priemer za všetky sledované roky predstavuje 2,8-násobne vyšší migračný obrat v prípade miest.

Migračne ziskové sú všetky skupiny obcí s výnimkou najmenších

Veľkosť obce zohráva v charaktere a intenzite migrácie nemalú úlohu. Všetky veľkostné kategórie obcí (VSO) s výnimkou najmenších obcí do 500 obyvateľov vykazovali vo vybraných rokoch obdobia 2000 až 2021 kladné saldo zahraničného sťahovania. S výnimkou roku 2021 najvyššie hodnoty salda zaznamenávajú sídla väčšie ako 100 tisíc obyvateľov, teda fakticky dve najväčšie mestá Bratislava a Košice. Tieto dve mestá teda generujú veľkú časť zisku zo zahraničného sťahovania v celom sledovanom období. Ak od roku 2000 do roku 2021 bolo celkové saldo viac ako plus 70 tisíc osôb, takmer 22 tisíc osôb pripadá na zmienené dve mestá. V takomto dlhodobom sumári na druhom mieste figuruje kategória miest 50 tisíc až 99 tisíc obyvateľov (viac ako 14 tisíc osôb) tesne pred kategóriou 500-999 obyvateľov (viac ako 13 tisíc osôb). Najmenšie obce do 500 obyvateľov naopak za obdobie 2000 až 2021 stratili zahraničným sťahovaním viac ako 6 300 obyvateľov. Až do roku 2011 sa podieľali Bratislava a Košice každoročne prinajmenej na pätine migračného prírastku Slovenska (priemerne 24 % ročne), po roku 2012 tento podiel klesol a v období 2012 až 2021 je priemerný ročný podiel na migračnom zisku Slovenska necelých 19 %, čo pravdepodobne súvisí s už niekoľko krát zmienenou metodickou zmenou vykazovania detí narodených v zahraničí. Druhé miesto (v rokoch 2018 a 2021 dokonca najvyššiu priečku) vo väčšine rokov skúmaného obdobia zaznamenala veľkostná kategória obcí s 500 až 1999 obyvateľmi.

Graf 7. 10: Saldo zahraničného sťahovania Slovenska podľa veľkosti obcí vo vybraných rokoch

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Okrem štatistiky založenej na zmene trvalého pobytu existuje niekoľko ďalších údajových zdrojov, ktoré vhodne dopĺňajú obraz o zahraničnej migrácii Slovenska. Každý z týchto údajových zdrojov má svoje výhody i nevýhody z hľadiska interpretácie, výpovednej hodnoty či presnosti. Je vhodné ich preto kombinovať.

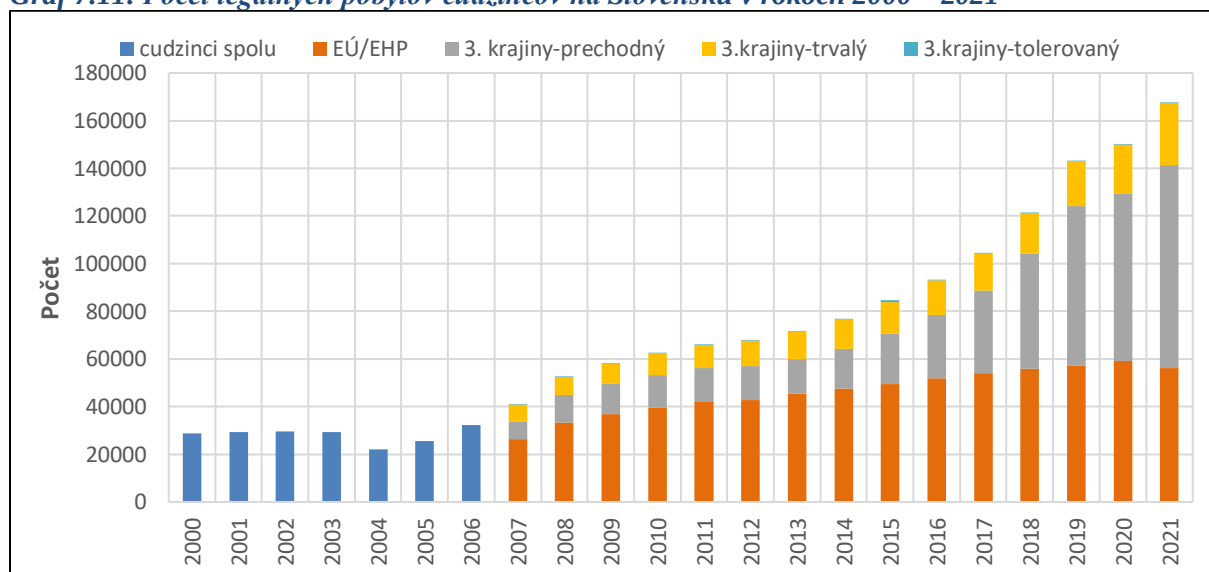
Počet cudzincov rastie, ale ich podiel je stále z európskeho hľadiska podpriemerný

Jedným z vhodných údajov, ktorý je pomerne presný (s výnimkou osôb, ktoré žijú na Slovensku nelegálne a nie sú zachytené v rámci nelegálnej migrácie), je počet cudzincov žijúcich v krajine, evidovaný Úradom hraničnej a cudzineckej polície Ministerstva vnútra SR (MV SR). Slovensko je stále relatívne uzavretou krajinou, nezažilo silné migračné vlny v minulosti, vždy bolo skôr krajinou emigračnou, či už v období Veľkej atlantickej migrácie, ale aj v rámci Československa vo vzťahu k českej časti federácie. Táto skutočnosť sa síce mení, to znamená počet cudzincov žijúcich v SR rastie, a to pomerne dynamicky. Na druhej strane, ešte stále je podiel cudzincov v populácii v európskom porovnaní podpriemerný, dokonca je Slovensko spolu s Rumunskom a Poľskom na úplnom chvoste rebríčka krajín EÚ (podľa údajov Eurostatu z roku 2020). A to napriek tomu, že populácia starne a zažíva problémy s nedostatkom pracovnej sily.

S výnimkou poklesu medzi rokmi 2003 a 2004 v posledných dvoch dekádach počet cudzincov na Slovensku rastie, a nič na tom nezmenila ani pandémia korona-vírusu. Počet cudzincov presiahol v roku 2021 hranicu 160 tisíc osôb, predstavujú tak približne tri percentá celkového obyvateľstva. Najvyššie medziročné tempo rastu bolo zaznamenané vo vybraných rokoch po vstupe do EÚ. Od roku 2007 sa udeľujú a vykazujú pobyty v členení občania EÚ/EHP a občania tretích krajín, ktorí môžu získať tri typy pobytov, a to trvalý, prechodný a tolerovaný. Tolerovaný pobyt je maximálne na 180 dní, ide o malé a v čase klesajúce počty, o osoby v špecifických a ťažkých situáciách (obchodovanie s deťmi, maloleté dieťa bez rodičov, a pod.). Z hľadiska teritoriálnej štruktúry bol stav od roku 2007 až do roku 2014 veľmi stabilný, okolo 64 % cudzincov bolo z krajín EÚ/EHP. Od roku 2015 sa situácia výrazne mení, a ich podiel klesol na 40 % v roku 2019. V roku 2021 bol už iba tretinový. Tento pokles je spôsobený dynamickým rastom prechodných pobytov cudzincov z tretín krajín, predovšetkým pracovnej sily (okrem iných Srbsko či Ukrajina). Z necelých päťiny v roku 2007 sa podiel prechodných pobytov občanov 3. krajín prehupol v roku 2021 už tesne nad jednu polovicu, a sumárny podiel pobytov cudzincov z 3. krajín stúpol o takmer polovicu z 36 % v roku 2007 na 67 % v roku 2021.

Z pohľadu jednotlivých krajín EÚ/EHP s najväčším počtom cudzincov na Slovensku (podľa štátneho občianstva) dominuje v rebríčku dlhodobo Česká republika. Ďalšie priečky pravidelne obsadzujú vybrané krajiny bývalého východného bloku a veľké krajiny Západnej Európy, predovšetkým Nemecko a susedné Rakúsko (tab. 7. 11).

Graf 7.11: Počet legálnych pobytov cudzincov na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: MV SR

V prípade 3. krajín boli ku koncu roka 2021 na prvom mieste s výrazným náskokom občania Ukrajiny pred občanmi Srbska a Vietnamu (tab.7.12). V tejto kategórii je už vykazované aj Spojené kráľovstvo. Z hľadiska účelu v prípade prechodných pobytov občanov 3. krajín, z celkového počtu viac ako 85 tisíc pobytov ku koncu roka 2021, predstavovali účely „podnikanie“ a „zamestnanie“ viac ako 54 tisíc, to znamená viac ako 60 % prechodných pobytov. Necelých 11 tisíc pobytov bolo v kategórii „Slovák žijúci v zahraničí“, a podobnú hodnotu vykazovala aj kategória „zlúčenie rodiny“.

Tab. 7.11: Počty cudzincov na Slovensku z krajín EÚ/EHP (31.12.2021)

Štátna príslušnosť	Počet pobytov
Česko	12562
Maďarsko	9565
Rumunsko	7116
Poľsko	6088
Nemecko	4542
Taliansko	2998
Rakúsko	2587
Bulharsko	1603
Francúzsko	1562
Španielsko	1264
Chorvátsko	1178
Grécko	730
Holandsko	606
Portugalsko	506
Nórsko	504
Belgicko	395
Slovinsko	381
Írsko	319
Švédsko	308
Švajčiarsko	297

Zdroj údajov: MV SR

Takmer 9 tisíc bolo pobytov s účelom „štúdium“. Ostatné účely pobytu sú početnosťou podstatne menšie (rádovo desiatky a stovky).

Nelegálna migrácia má klesajúcu tendenciu

V dlhodobom pohľade má nelegálna migrácia na rozdiel od legálnej migrácie na území Slovenskej republiky klesajúci trend (graf 7.12). Zatiaľ čo pred vstupom do Európskej únie dosahoval počet nelegálnych migrantov viac ako 15 tisíc ročne (2001), o desať rokov neskôr hodnoty nedosahovali ani 2 tisíc osôb ročne. Od roku 2004 sa vykazujú dva hlavné typy nelegálnej migrácie, neoprávnený pobyt a neoprávnené prekročenie štátnej hranice. V štruktúre dominujú neoprávnené pobyty na území Slovenskej republiky. Od roku 2015 je badateľný rastový trend v súvislosti s geopolitickými udalosťami, a dominancia neoprávnených pobytov sa ešte zvýšila. Zatiaľ čo pred desiatimi rokmi sa pohyboval ich podiel nad hranicou 50 %, v posledných dvoch analyzovaných rokoch to bolo už takmer 90 %.

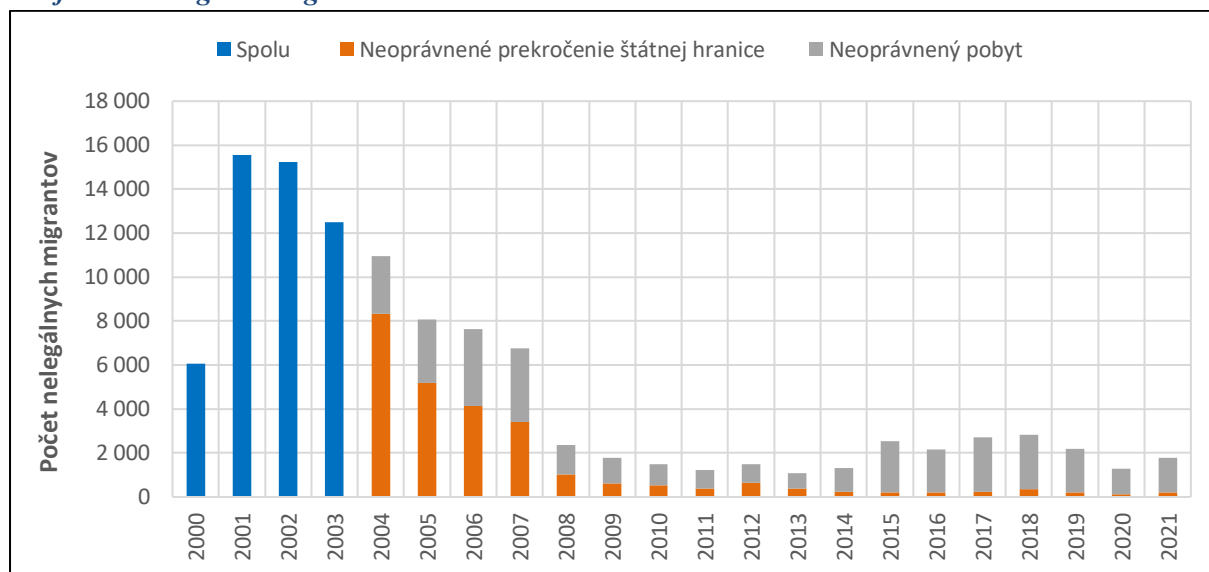
Počet žiadateľov o azyl má klesajúci trend, a nezmenila to výrazne ani migračná kríza v súvislosti s udalosťami v Sýrii a na Blízkom Východe. Slovensko teda naďalej patrí medzi najmenej vyhľadávané krajiny žiadateľov o azyl, ktorých cieľom je hlavne Západná Európa. Rádovo stovky žiadateľov predstavujú zlomok počtu žiadateľov v Západnej Európe, aj po zohľadnení veľkosti krajín.

Tab. 7.12: Počty cudzincov na Slovensku z 3. krajín (31.12.2021)

Štátna príslušnosť	Počet pobytov	Prechodný pobyt	Trvalý pobyt	Tolerovaný pobyt
Ukrajina	56480	49131	7346	3
Srbsko	16331	15278	1053	
Vietnam	7235	5176	2059	
Rusko	6389	3366	3021	2
Spojené kráľovstvo	2795	27	2768	
Čína	2697	787	1910	
Severné Macedónsko	1940	1226	714	
Kórejská republika	1421	743	678	
Irán	1141	855	286	
Bosna a Hercegovina	1070	914	156	
USA	1054	340	714	
Gruzínsko	1036	972	64	
India	1027	809	218	
Turecko	930	569	360	1
Bielorusko	816	566	250	
Kazachstan	786	605	181	
Thajsko	524	268	256	
Albánsko	446	206	240	
Izrael	425	327	98	
Moldavsko	400	312	88	

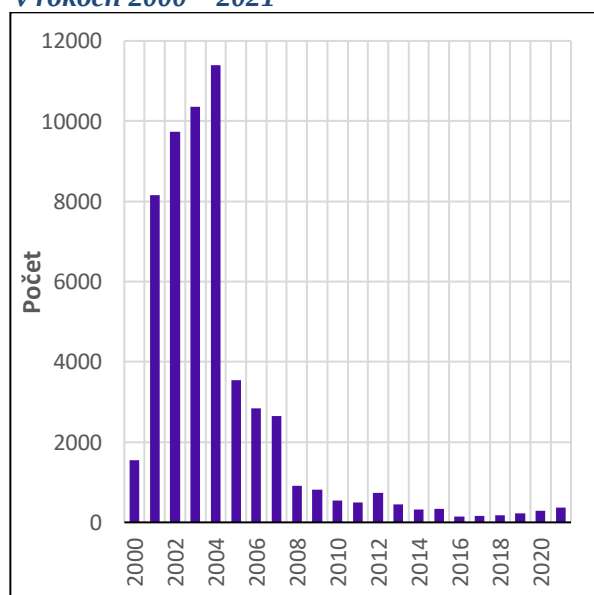
Zdroj údajov: MV SR

Graf 7.12: Nelegálna migrácia na Slovensku

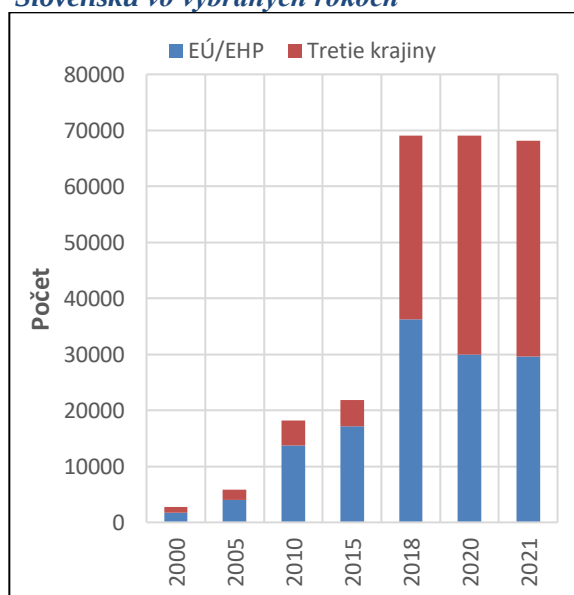
Zdroj údajov: MV SR

Graf 7.13: Počet žiadateľov o azyl na Slovensku v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: MV SR, UPSVaR

Graf 7.14: Počet cudzincov zamestnaných na Slovensku vo vybraných rokoch

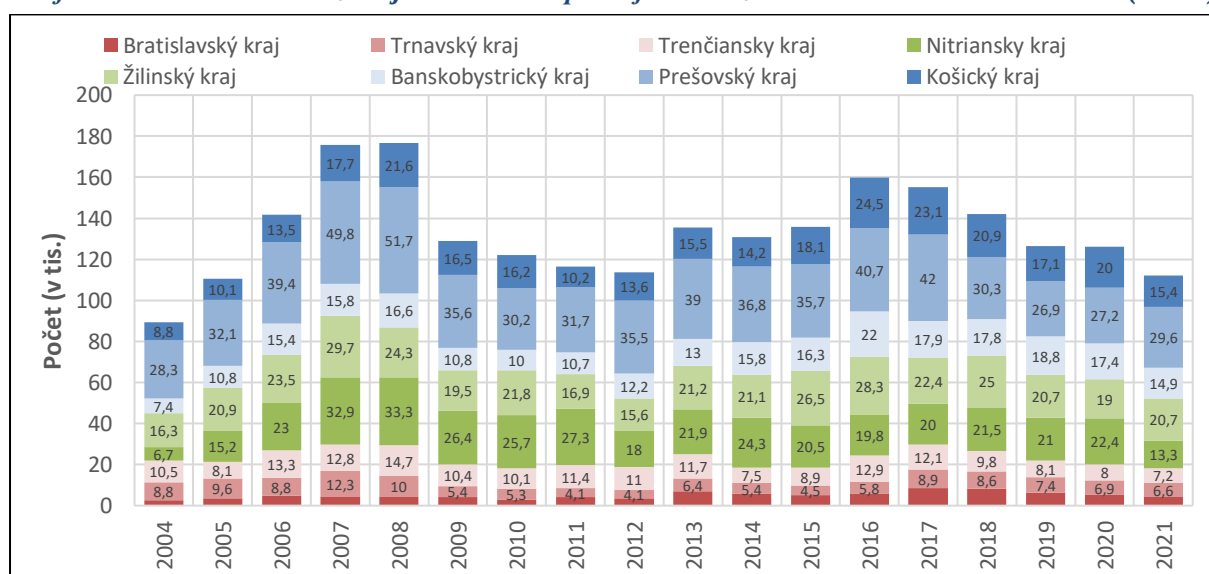

Migrácia v Európe je podmienená predovšetkým dôvodmi spojenými s prácou a zamestnaním. Z toho hľadiska je vhodným indikátorom počet a štruktúra cudzincov zamestnávaných na Slovensku. Do istej miery tieto údaje súvisia resp. kopírujú vývojové trendy o počtoch legálnych pobytov cudzincov, zároveň sú však o niečo detailnejšie a kompletizujú pohľad na pracovnú imigráciu v Slovenskej republike. Údaje o zamestnávaní cudzincov eviduje Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny SR. Počet cudzincov zamestnaných na Slovensku kontinuálne rastie (graf 7.14).

Výrazný nárast nastal od roku 2016, a od roku 2019 už prevažujú v štruktúre pracujúcich cudzincov občania 3. krajín. Občania tretích krajín môžu pracovať buď na základe povolenia

na zamestnanie alebo s informačnou kartou. Cudzincov s informačnou kartou v decembri roku 2016 bolo zhruba dvakrát toľko ako tých s povolením, v rokoch 2020 a 2021 už opäť prevažujú v rámci pracujúcich z 3. krajín takí, ktorí majú povolenie na zamestnanie. Dynamicky rastie aj počet občanov Slovenskej republiky pracujúcich v zahraničí. Výberové zisťovanie pracovných síl realizované Štatistickým úradom SR poskytuje údaje o pracujúcich v krajinách EÚ/EHP (takzvaná krátkodobá migrácia za prácou do zahraničia). Dynamika je však odlišná, ako je tomu v prípade cudzincov pracujúcich na území Slovenskej republiky. Dynamický rast sa v dôsledku hospodárskej krízy v roku 2008 zastavil, a z rekordných hodnôt atakujúcich 180 tisíc pracujúcich v zahraničí klesol na menej ako 120 tisíc v roku 2011.

Graf 7.14: Počet Slovákov z krajov Slovenska pracujúcich v zahraničí v rokoch 2000 – 2021 (VZPS)

Zdroj: VZPS (ŠÚ SR)

Pozn. Od roku 2021 nastala vo VZPS metodická zmena

Opätovná rekuperácia bola už pozvoľnejšia, a od roku 2016 nastal ďalší pokles na približne 112 tisíc osôb v roku 2021 (graf 7.15). Z hľadiska krajov je najvýznamnejšou skutočnosťou dominancia Prešovského kraja. Kontinuálne až do roku 2017 bol podiel pracujúcich v zahraničí pochádzajúcich z tohto kraja prinajmenej štvrtinový, v niektorých rokoch atakoval hranicu 30 %. Napriek tomu, že ide o populačne najväčší kraj Slovenska, rozdiely v počte obyvateľov túto dominanciu nijako výrazne neznižujú. Na opačnom konci rebríčka sú dlhodobo Bratislavský a Trnavský kraj. Ich spoločný podiel na počet pracujúcich Slovákov zahraničí sa dlhodobo pohybuje iba na úrovni 6 až 10 %. Do tejto skupiny krajov možno zaradiť aj Trenčiansky kraj. Tieto tri kraje sú zdrojové územia pre menej ako pätinu Slovákov pracujúcich v zahraničí, hoci v nich žije tretina obyvateľov Slovenska. Je to jeden zo zrejmych prejavov regionálnych rozdielov v rámci Slovenska.

8. Prírastok a počet obyvateľov

Tab. 8.1: Prírastok obyvateľov na Slovensku

Ukazovateľ	Pohlavie	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Prirodzený prírastok	<i>Spolu</i>	2427	955	6965	1776	3820	-2439	-16896
	<i>Muži</i>	67	-172	2899	1206	1738	-1500	-9137
	<i>Ženy</i>	2360	1127	4066	570	2082	-939	-7759
Migračné saldo	<i>Spolu</i>	1463	3403	3383	3127	3632	4347	2338
	<i>Muži</i>	868	2554	2403	2548	2535	2636	1664
	<i>Ženy</i>	595	849	980	579	1097	1711	674
Celkový prírastok	<i>Spolu</i>	3890	4358	10348	4903	7452	1908	-14558
	<i>Muži</i>	935	2382	5302	3754	4273	1136	-7473
	<i>Ženy</i>	2955	1976	5046	1149	3179	772	-7085
Prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov	<i>Spolu</i>	0,45	0,18	1,28	0,33	0,70	-0,45	-3,10
	<i>Muži</i>	0,03	-0,07	1,10	0,46	0,65	-0,56	-3,43
	<i>Ženy</i>	0,85	0,41	1,46	0,21	0,75	-0,34	-2,79
Migračné saldo na 1000 obyvateľov	<i>Spolu</i>	0,27	0,63	0,62	0,58	0,67	0,80	0,43
	<i>Muži</i>	0,33	0,98	0,91	0,96	0,95	0,99	0,63
	<i>Ženy</i>	0,21	0,31	0,35	0,21	0,39	0,61	0,24
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov	<i>Spolu</i>	0,72	0,81	1,91	0,90	1,37	0,35	-2,68
	<i>Muži</i>	0,36	0,91	2,01	1,42	1,60	0,43	-2,81
	<i>Ženy</i>	1,06	0,71	1,81	0,41	1,14	0,28	-2,55

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

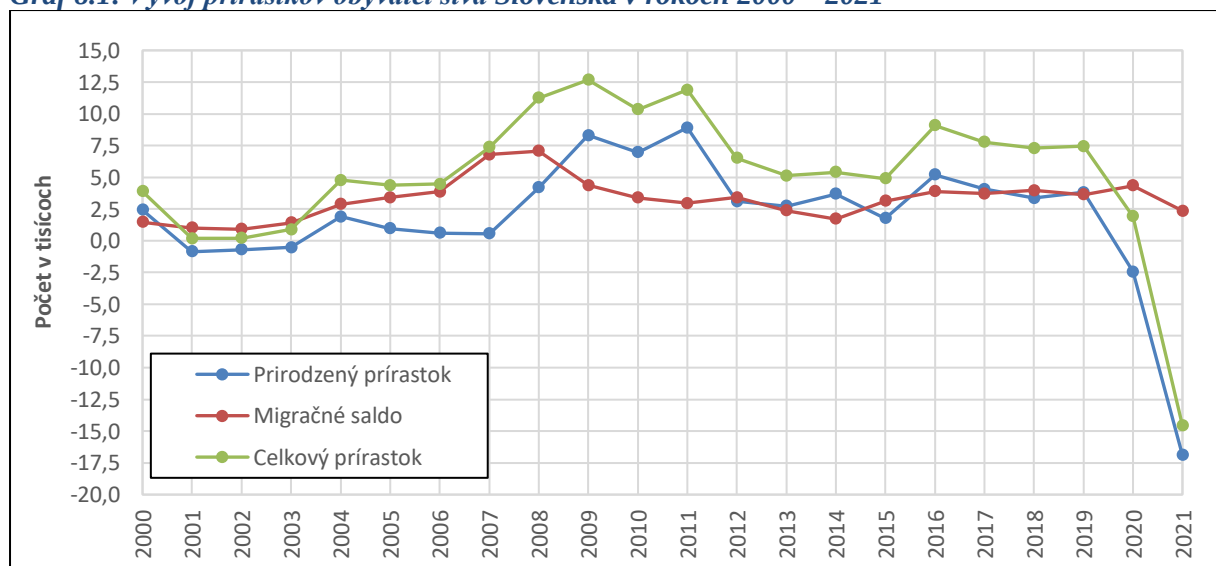
Od 80. rokov minulého storočia sme mohli sledovať postupné zblížovanie dosahovaných hodnôt prirodzeného prírastku a migračného salda. Hodnota prirodzeného prírastku klesala pomerne dynamicky a migračné saldo sa postupne zvyšovalo zo záporných na kladné hodnoty. Tento konvergentný trend vývoja oboch ukazovateľov trval až do začiatku nového milénia. Po roku 2000 sa situácia zmenila. V roku 2001 sa prirodzený prírastok, vďaka prirodzenému úbytku mužov, zmenil na prirodzený úbytok, ktorý trval do roku 2003. V roku 2004 nadobudol prirodzený prírastok znova kladné hodnoty u oboch pohlaví. V prípade mužov to bol však iba prechodný stav a nevýrazný prirodzený prírastok v rokoch 2005 až 2007 tak aj naďalej zabezpečovali ženy (graf 8.2). V nasledujúcom období 2008 – 2011 vývoj prirodzeného prírastku zaznamenal výrazné oživenie, keď sa jeho hodnoty v novom miléniu dostali na svoje maximum. V roku 2008 predstavoval prirodzený prírastok 4,2 tisíc osôb, čo bol takmer dvojnásobok v porovnaní s rokom 2000 a viac ako sedemnásobok oproti predchádzajúcemu roku 2007. Zvýšenie počtu živonarodených detí nad hranicu 60 tisíc, spolu so stagnujúcim počtom úmrtí prinieslo v roku 2009 výraznejšie zvýšenie prirodzeného prírastku na 8,3 tisíc osôb. Po prechodnom znížení v roku 2010 pod 7 tisíc, sa v roku 2011 opäť zvýšil na 8,9 tisíc osôb, čo bolo zhruba na úrovni ako v polovici 90. rokov. Na jeho výške sa podieľali muži aj ženy približne rovnakou mierou. Od roku 2012 sa prirodzený prírastok pohyboval na úrovni okolo 3,0 – 3,7 tisíc osôb. V dôsledku výrazného poklesu prirodzeného prírastku v tentokrát v

ženskej populácii, došlo k prechodnému zníženiu prirodzeného prírastku na 1,8 tisíc osôb v roku 2015.

Pandémia COVID-19 zapríčinila v rokoch 2020 a 2021 významný prirodzený úbytok obyvateľstva Slovenska

Obdobie nasledujúcich dvoch rokov sa nieslo v znamení rastúceho prirodzeného prírastku, ktorý sa pohyboval medzi 5 – 4 tisíc osobami a aj keď v rokoch 2018 – 2019 klesol pod úroveň 4 tisíc, stále to boli relatívne „uspokojivé“ hodnoty vzhľadom na negatívny trend zo začiatku sledovaného obdobia. Koniec druhej a začiatok tretej dekády nového milénia však priniesol nečakaný zvrat vo vývoji tohto ukazovateľa. Zopakovala sa situácia zo začiatku sledovaného obdobia a prirodzený prírastok sa zmenil znova na prirodzený úbytok. Tentokrát však môžeme hovoriť o dramatickom prepade významne pod nulovú hranicu. V roku 2021 predstavoval prirodzený úbytok takmer 17 tisíc osôb, čo je historicky najvyššia hodnota prirodzeného úbytku. Tento nepriaznivý stav je priamym dôsledkom zvýšenej úmrtnosti na ochorenie COVID-19 v pandemických rokoch 2020 – 2021 (graf 8.1).

Graf 8.1: Vývoj prírastkov obyvateľstva Slovenska v rokoch 2000 – 2021

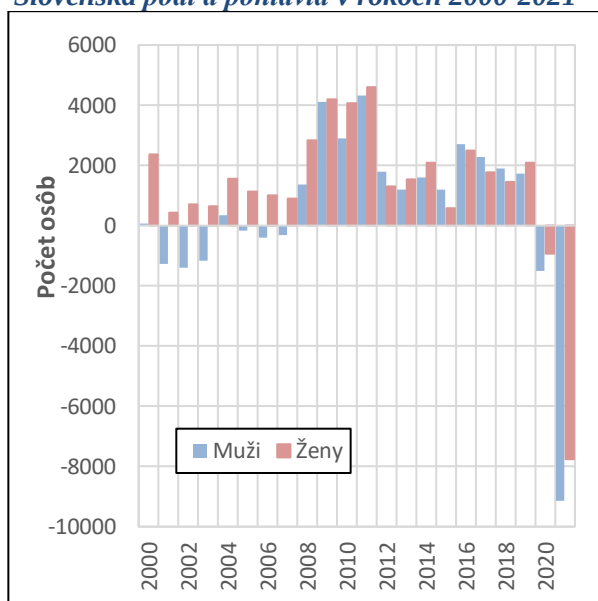
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Slovensko je aj napriek poklesu stále migračne ziskovou krajinou

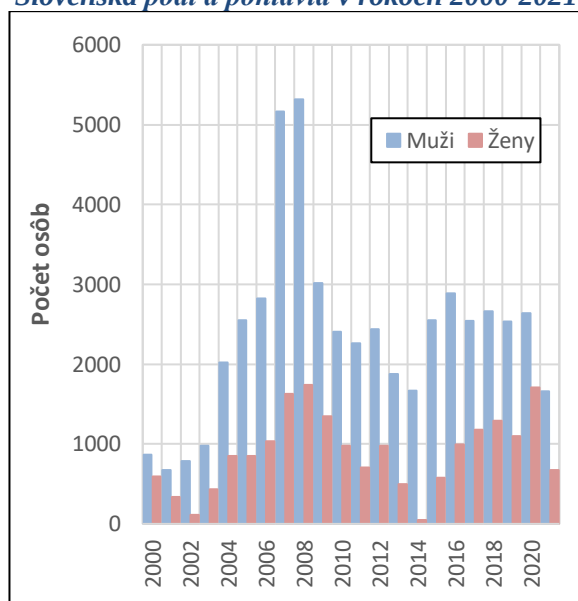
V novom tisícročí bola Slovenská republika migračne ziskovou krajinou. Migračné saldo nadobúdalo iba kladné hodnoty a jeho vývoj môžeme rozdeliť do troch etáp. Prvá, etapa rastu, trvala od roku 2000 do roku 2008. Bola charakteristická počiatočnou stagnáciou migračného salda na úrovni 1,0 – 1,5 tisíc osôb v rokoch 2000 – 2003, na ktorú plynulo nadväzoval dynamický rast až na maximum 7,1 tisíc osôb v roku 2008. V roku 2009 etapu rastu vystriedalo obdobie klesajúceho migračného prírastku. Po poklese na hodnotu 4,4 tisíc osôb (2009), klesal

migračný prírastok až do roku 2014, keď Slovenská republika získala zahraničnou migráciou iba 1,7 tisíc osôb, na ktorej sa výhradne podieľali muži (1667 mužov). V štruktúre migračného salda podľa pohlavia majú dlhodobu polovičnú až dvojtretinovú prevahu muži nad ženami. Jedine na začiatku sledovaného obdobia bol podiel mužov a žien na migračnom prírastku relatívne vyrovnaný (graf 8.3). Poslednú etapu vo vývoji migračného prírastku datujeme od roku 2015. Vyznačovala sa oživením prírastku z migrácie a jeho následnou stabilizáciou na úroveň okolo 4 tisíc osôb ročne až do roku 2020 (4,3 tisíc osôb). V poslednom roku sledovaného obdobia nastal vo vývoji migračného prírastku zvrät, keď klesol takmer o polovicu a dosiahol iba 2,3 tisíc osôb, čo je úroveň o málo vyššia ako v prvých rokoch sledovaného obdobia.

Graf 8.2: Štruktúra prirodzeného prírastku Slovenska podľa pohlavia v rokoch 2000-2021

Graf 8.3: Štruktúra migračného prírastku Slovenska podľa pohlavia v rokoch 2000-2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Celkový rast obyvateľstva Slovenska sa v roku 2021 v dôsledku pandémie zmenil prvýkrát v modernej histórii na úbytok

Na začiatku nového milénia sa zisk z migrácie a prirodzený prírastok obyvateľstva podpísali na celkovom prírastku vo výške 3,9 tisíc osôb, resp. 0,7 osoby na 1000 obyvateľov. Hneď v nasledujúcich rokoch bol však pre populačný vývoj Slovenska typický celkový prírastok blízky nule. Prírastok z migrácie síce kompenzoval prirodzený úbytok obyvateľstva, no aj napriek tomu dosiahol celkový prírastok v rokoch 2001 a 2002 iba 168, resp. 210 osôb. Nasledujúce roky už charakterizoval postupný rast počtu obyvateľov. Do roku 2008 celkový prírastok zabezpečovala predovšetkým migrácia. Jej podiel na celkovom prírastku sa pohyboval od 60 do 92 % (2007). Naopak v nasledujúcich troch rokoch (2009 – 2011) sa na raste počtu obyvateľstva výraznejšie podieľal prirodzený prírastok. Ten sa na celkovom prírastku pohyboval v rozmedzí od 65 do 75 %. Najdynamickejší nárast celkového prírastku bol

zaznamenaný v období 2007 – 2011, pričom najviac obyvateľov pribudlo na Slovensku v roku 2009, a to vďaka celkovému prírastku 12,9 tisíc osôb, resp. 2,3 ‰. V roku 2012 celkový prírastok obyvateľstva prechodne klesol na polovičnú hodnotu dosiahnutého maxima z roku 2009, a následne až do roku 2015 sa stabilizoval na úrovni okolo 5 tisíc osôb ročne. V druhej polovici druhej dekády nového milénia sme boli svedkami opätovného oživenia vo vývoji celkového prírastku. Jeho hodnota znova vzrástla na 9,1 tisíc osôb v roku 2016 a neskôr v rokoch 2017 – 2019 na 7,8 – 7,3 tisíc, v hrubej miere okolo 1,3 – 1,4 ‰. Na konci sledovaného obdobia sme boli svedkami dramatického poklesu celkového prírastku. V roku 2020 bol zisk zo zahraničnej migrácie ešte dostatočne vysoký (4,3 tisíc osôb) na to, aby vykryl straty z prirodzeného úbytku a celkový prírastok obyvateľstva (1,9 tisíc) sa podarilo „zachrániť“. Nárast počtu úmrtí na ochorenie COVID-19 počas pandémie malo za následok vysoký úbytok obyvateľstva prirodzenou menou (pozri vyššie), čo nedokázal vykompenzovať ani prírastok zo zahraničnej migrácie. Rok 2021 tak vstúpi z demografického pohľadu do histórie, pretože po prvýkrát v populačnom vývoji Slovenska sa celkový prírastok zmenil na úbytok. Počet obyvateľov sa znížil o 14,6 tisíc osôb. V hrubej miere predstavoval celkový úbytok 2,7 osoby na 1000 obyvateľov.

Suma celkových prírastkov od roku 2000 do konca roku 2021 predstavovala 113,2 tisíc osôb, pričom podiel prirodzeného prírastku v tom predstavoval približne jednu tretinu. Na prirodzenom prírastku za celé sledované obdobie spolu participovali ženy omnoho výraznejšie, a to s podielom až 70 %. Muži mali naopak prevahu v migračnom prírastku, na ktorom sa podieľali 73 %.

K 1.1. 2000 mala Slovenská republika 5 398 657 obyvateľov. Na konci sledovaného obdobia, k 31.12.2021, dosiahla 5 434 712 obyvateľov. Za sledované obdobie teda vzrástol počet obyvateľov SR iba o 36 tisíc (tab.8.2). Pre porovnanie v priebehu 90. rokov minulého storočia, t. j. v o polovicu kratšom období, vzrástol počet obyvateľov vďaka doznievajúcej vyššej pôrodnosti a migračným prírastkom (s výnimkou roku 1992) takmer o 88 tisíc.

Tab.8.2: Počet obyvateľov Slovenska

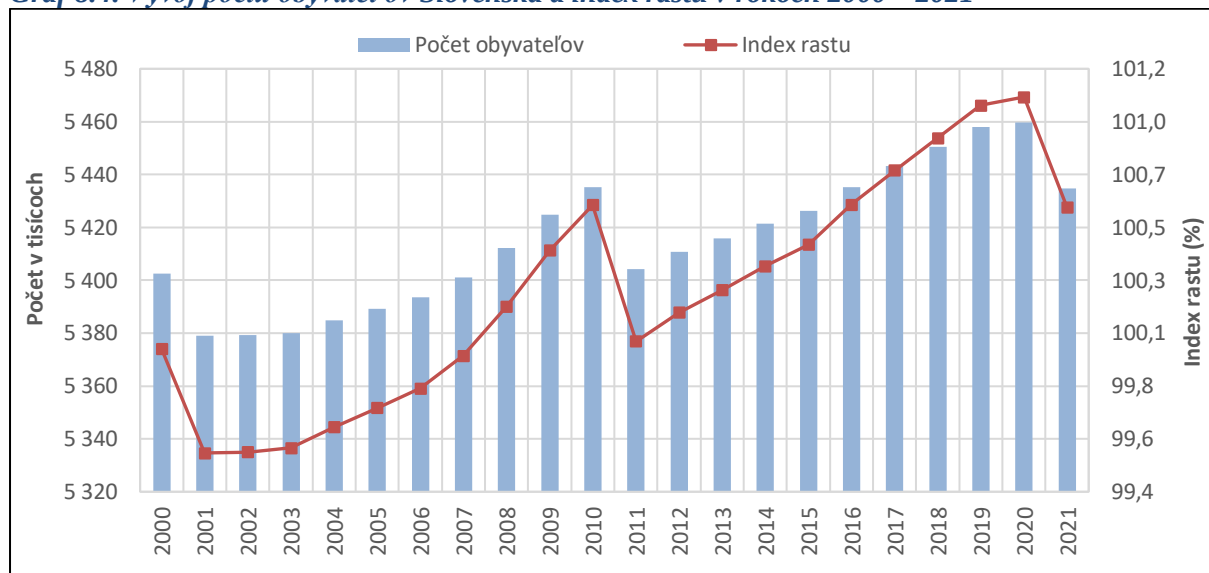
Rok	Stav obyvateľstva k 31.12.			Stredný (priemerný) stav obyvateľstva		
	Spolu	Muži	Ženy	Spolu	Muži	Ženy
2000	5 402 547	2 626 061	2 776 486	5 400 637	2 625 692	2 774 945
2005	5 389 180	2 615 872	2 773 308	5 386 718	2 614 580	2 772 138
2010	5 435 273	2 642 240	2 793 033	5 429 763	2 639 289	2 790 474
2015	5 426 252	2 646 082	2 780 170	5 421 432	2 643 069	2 778 363
2019	5 457 873	2 665 350	2 792 523	5 452 257	2 662 385	2 789 872
2020	5 459 781	2 666 486	2 793 295	5 460 136	2 666 676	2 793 460
2021	5 434 712	2 657 903	2 776 809	5 439 155	2 660 007	2 779 148

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Z grafu 8.4 vidieť, že rast počtu obyvateľov prebiehal v sledovanom období kontinuálne, pričom prerušený bol trikrát, a to v rokoch 2001, 2011 a 2021, v ktorých na Slovensku prebehlo

sčítanie obyvateľov. V sčítaní obyvateľstva sa obvyčajne sčíta nižší počet obyvateľov, ako sa predpokladá na základe prirodzeného vývoja a migrácie. Takže pokles počtu obyvateľov sa po korekcii podľa výsledkov sčítania obyvateľov očakával. Tomuto vývoju zodpovedá aj vývoj indexu rastu. Jeho hodnoty sa za posledné dve dekády pohybovali v rozmedzí od 99,6 do 101 %, podľa čoho môžeme zaradiť populáciu Slovenska k stagnujúcim.

Graf 8.4: Vývoj počtu obyvateľov Slovenska a index rastu v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

9. Veková štruktúra

Tab. 9.1: Veková štruktúra obyvateľstva Slovenska k 31.12.

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Spolu</i>							
Počet obyvateľov	5 402 547	5 389 180	5 435 273	5 426 252	5 457 873	5 459 781	5 434 712
0 – 14	1 036 425	894 308	830 457	832 043	863 720	868 294	872 796
15 – 49	2 934 602	2 901 150	2 854 174	2 705 735	2 624 165	2 604 024	2 566 500
50 – 64	811 936	961 084	1 077 918	1 104 538	1 064 813	1 055 439	1 050 458
15 – 64	3 746 538	3 862 234	3 932 092	3 810 273	3 688 978	3 659 463	3 616 958
65+	619 584	632 638	672 724	783 936	905 175	932 024	944 958
% zastúpenie 0 – 14	19,18	16,59	15,28	15,33	15,83	15,90	16,06
% zastúpenie 15 – 49	54,32	53,83	52,51	49,86	48,08	47,69	47,22
% zastúpenie 50 – 64	15,03	17,83	19,83	20,36	19,51	19,33	19,33
% zastúpenie 15 – 64	69,35	71,67	72,34	70,22	67,59	67,03	66,55
% zastúpenie 65+	11,47	11,74	12,38	14,45	16,58	17,07	17,39
<i>Muži</i>							
Počet obyvateľov	2 626 061	2 615 872	2 642 240	2 646 082	2 665 350	2 666 486	2 657 903
0 – 14	530 209	458 022	425 590	426 954	442 877	444 928	446 781
15 – 49	1 483 228	1 468 342	1 450 314	1 382 138	1 343 795	1 333 865	1 317 058
50 – 64	376 867	453 202	514 975	533 577	518 284	515 027	514 353
15 – 64	1 860 095	1 921 544	1 965 289	1 915 715	1 862 079	1 848 892	1 831 411
65+	235 757	236 306	251 361	303 413	360 394	372 666	379 711
% zastúpenie 0 – 14	20,19	17,51	16,11	16,14	16,62	16,69	16,81
% zastúpenie 15 – 49	56,48	56,13	54,89	52,23	50,42	50,02	49,55
% zastúpenie 50 – 64	14,35	17,33	19,49	20,16	19,45	19,31	19,35
% zastúpenie 15 – 64	70,83	73,46	74,38	72,40	69,86	69,34	68,90
% zastúpenie 65+	8,98	9,03	9,51	11,47	13,52	13,98	14,29
<i>Ženy</i>							
Počet obyvateľov	2 776 486	2 773 308	2 793 033	2 780 170	2 792 523	2 793 295	2 776 809
0 – 14	506 216	436 286	404 867	405 089	420 843	423 366	426 015
15 – 49	1 451 374	1 432 808	1 403 860	1 323 597	1 280 370	1 270 159	1 249 442
50 – 64	435 069	507 882	562 943	570 961	546 529	540 412	536 105
15 – 64	1 886 443	1 940 690	1 966 803	1 894 558	1 826 899	1 810 571	1 785 547
65+	383 827	396 332	421 363	480 523	544 781	559 358	565 247
% zastúpenie 0 – 14	18,23	15,73	14,50	14,57	15,07	15,16	15,34
% zastúpenie 15 – 49	52,27	51,66	50,26	47,61	45,85	45,47	45,00
% zastúpenie 50 – 64	15,67	18,31	20,16	20,54	19,57	19,35	19,31
% zastúpenie 15 – 64	67,94	69,98	70,42	68,15	65,42	64,82	64,30
% zastúpenie 65+	13,82	14,29	15,09	17,28	19,51	20,03	20,36

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

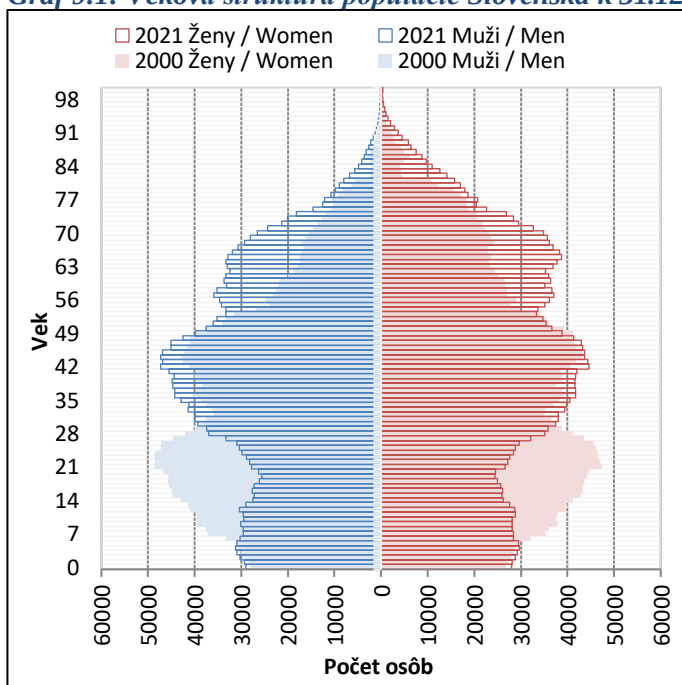
Nerovnomernosť a starnutie predstavujú dva hlavné fenomény, ktoré vo vývoji vekovej štruktúry pozorujeme už dlhodobo. Ich prejavy pokračovali aj v novom miléniu a sú zreteľne identifikovateľné aj na jej grafickom zobrazení. Každý zárez alebo naopak rozšírenie na

vekovej pyramíde je reakciou na zmeny v intenzite demografických procesov pôsobiacich priamo na rast, resp. pokles početnosti jednotlivých vekových skupín. Sú to v prvom rade zmeny v intenzite plodnosti a úmrtnosti. Vplyv zahraničnej migrácie sa v našich podmienkach zatiaľ zásadným spôsobom neprejavil.

Charakter vekovej pyramídy Slovenska ovplyvňujú dve veľké natalitné vlny a výrazný pokles pôrodnosti po roku 1989

Pri pohľade na vekovú pyramídu z roku 2000 je vidieť, ako sa striedajú obdobia zvýšenej a zníženej pôrodnosti. Tieto deformácie je možné identifikovať s časovým odstupom dvoch uplynulých dekád aj na vekovej pyramíde v súčasnosti (graf 9.1). Obom dominujú dve výrazné natalitné vlny. Prvú vytvorili čiastočne ešte ročníky narodených v období kompenzačnej fázy po druhej svetovej vojne, keď sa zlepšenie a stabilizovanie socioekonomických podmienok priaznivo prejavilo zvýšenou reprodukciou obyvateľstva. Početnosť týchto povojnových ročníkov doplnili aj narodení koncom 50. a na začiatku 60. rokov minulého storočia. Silné populačné ročníky z tejto natalitnej vlny položili základy nasledujúcej, ešte mohutnejšej, ktorú môžeme identifikovať v strednej časti vekovej pyramídy z roku 2021. Pochádza z obdobia 70. rokov minulého storočia, kedy ku zvýšeniu intenzity plodnosti prispel navyše aj celý rad pronatalitných opatrení. Očakávaná, že aj tieto početne silné ročníky sa stanú základom ďalšej natalitnej vlny sa nenaplnili.

Graf 9.1: Veková štruktúra populácie Slovenska k 31.12.

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Spoločenská transformácia po roku 1989 priniesla rôzne zmeny v demografickom správaní, ktoré sa okrem iného prejavili zníženým počtom narodených detí. To sa na vekovej pyramíde prejavilo ako významný zárez z obdobia 90. rokov a v prvých rokoch nového milénia. Druhý je tvorený menej početnými generáciami narodených v druhej polovici 60. rokov. So zvyšujúcim sa vekom dochádza v dôsledku postupného vymierania najstarších osôb k zužovaniu vrcholu pyramídy, ktoré je plynulé a bez výkyvov.

Na vekovej pyramíde z roku 2000 je stále ešte viditeľný zárez na vrchole pyramídy, ktorý sa viazal na málopočetné ročníky narodených v medzivojnovom období. V roku 2021 ho už

pochopteľne nenájde, avšak oproti stavu zo začiatku milénia je vidieť rastúcu početnosť tých najstarších osôb (80. ročných a starších) u žien obzvlášť. Základňa oboch vekových pyramíd je úzka a takmer identická. Iba v prípade tých najmladších osôb (0 – 5 roční) bol zaznamenaný mierny nárast početnosti oproti roku 2000.

Populácia Slovenska starne zdola, zhora i zo stredu vekovej pyramídy

Tvar vekovej pyramídy z roku 2021 indikuje, že na Slovensku máme regresívny typ vekovej štruktúry. Zaznamenávame nielen starnutie zdola (pokles početnosti detskej časti populácie) a z vrcholu (nárast početnosti populácie 65 ročných a starších), ale už aj zo stredu vekovej pyramídy. To spočíva v presune početne silných generácii zo 70. rokov, smerom hore, do vyššieho veku v rámci produktívnej zložky. Postupne budú „opúšťať“ reprodukčný vek, čo spôsobí, že sa starnutie zo stredu vekovej pyramídy bude ešte viac prehlbovať.

Tab. 9.2: Veková štruktúra obyvateľstva Slovenska vo veku do 15 rokov

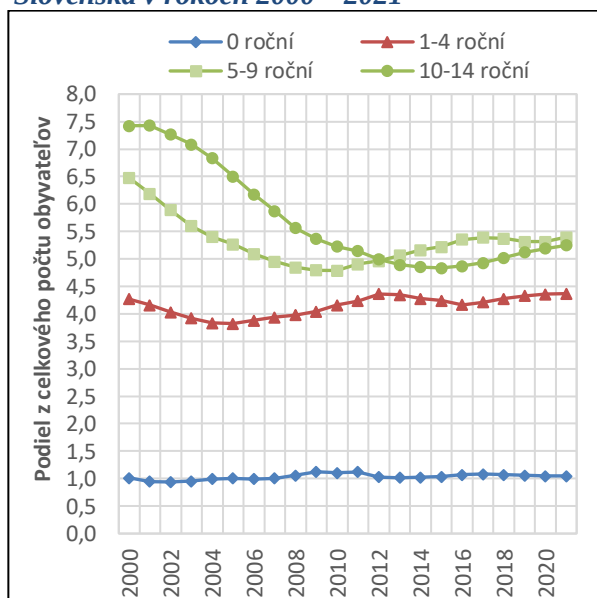
Vek	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Počet obyvateľov</i>							
0	54 741	54 110	60 164	56 110	57 863	57 110	57 032
1 – 4	230 821	206 033	226 074	230 165	236 265	237 872	237 365
5 – 9	349 775	283 853	260 302	283 337	290 061	289 995	293 077
10 – 14	401 088	350 312	283 917	262 431	279 531	283 317	285 322
3 – 5	178 717	155 230	162 082	176 217	174 137	177 619	181 364
6 – 9	289 078	229 917	206 153	225 224	233 172	232 181	232 612
0 – 14	1 036 425	894 308	830 457	832 043	863 720	868 294	872 796
<i>Podiel z celkového počtu obyvateľov (%)</i>							
0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,1	1,0	1,0
1 – 4	4,3	3,8	4,2	4,2	4,3	4,4	4,4
5 – 9	6,5	5,3	4,8	5,2	5,3	5,3	5,4
10 – 14	7,4	6,5	5,2	4,8	5,1	5,2	5,2
3 – 5	3,3	2,9	3,0	3,2	3,2	3,3	3,3
6 – 9	5,4	4,3	3,8	4,2	4,3	4,3	4,3
0 – 14	19,2	16,6	15,3	15,3	15,8	15,9	16,1

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V súčasnosti je každá 6 osoba na Slovensku v predproduktívnom veku. Na začiatku nového milénia predstavoval podiel detskej zložky necelých 20 % populácie Slovenska (tab. 9.2). Z počiatočného stavu 19,2 % v roku 2000, jej podiel medziročne klesal o 2 – 3 % až do roku 2008, keď sa stabilizoval na úrovni 15 %. Na nej zotrval prakticky až do polovice druhej dekády nového tisícročia. Od roku 2016 zaznamenávame pozvoľný rast podielu 0 – 14 ročných detí k hranici 16 %, ktorú v roku 2021 tesne prekročil (16,1 %). Celkovo však podiel detí do 15 rokov v období 2000 – 2021 klesol o takmer 16 %. V rámci predproduktívnej skupiny obyvateľstva sa od roku 2000 znížil iba podiel vekových skupín 5 – 9 a 10 – 14 ročných. Pokles podielu oboch spomínaných skupín prebiehal intenzívnejšie počas trvania prvej dekády (graf

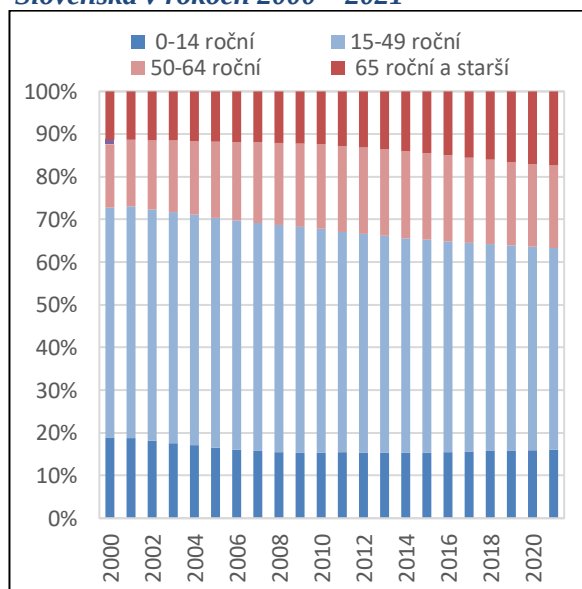
9.2). Kým v prípade 5 – 9 ročných sa ich zastúpenie v populácii SR v nasledujúcich rokoch začalo zvyšovať, v prípade 10 – 14 ročných ich podiel klesal ďalej ešte nasledujúcich 5 rokov (do roku 2015). Celkovo klesol počet 5 – 9 ročných detí o 56,6 tisíc, resp. o 16 %, na 293 tisíc v roku 2021 a počet 10 – 14 ročných o 115,8 tisíc, resp. o takmer 29 %, na súčasných 285,3 tisíc. U oboch vekových skupín sa ich podiel na celkovej populácii približne 10 rokov pohybuje okolo 5 %. Podiel 0 ročných je dlhodobo stabilizovaný na úrovni 1 % a podiel vekovej skupiny 1 – 4 ročných sa pohybuje okolo 4 %. Počet najmladších detí do 1 roka vzrástol v sledovanom období v populácii SR najviac, a to o 4,2 %, na 57 tisíc v roku 2021. Počet detí vo veku 1 až 4 roky o necelé 3 % na 23,7 tisíc. Keď sa pozrieme na zastúpenie detí v predškolskom veku (3 – 5 roční), ich počet v priebehu 20 rokov vzrástol iba minimálne (o 1,5 %) a momentálne tesne prekročil 18 tisíc. Počet detí v mladšom školskom veku (6 – 9 roční) sa od roku 2000 znížil o 56,5 tisíc a ich podiel klesol z úrovne 5,4 % v roku 2000 na 4,3 % v roku 2021.

Graf 9.2 Zastúpenie detskej zložky v populácii Slovenska v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Graf 9.3: Hlavné vekové skupiny obyvateľstva Slovenska v rokoch 2000 – 2021

Podiel osôb v produktívnom veku sa výraznejšie nemení

Počas uplynulých dvadsiatich rokov podiel obyvateľstva v produktívnom veku na celkovom počte obyvateľov osciloval okolo hranice 70 %. V roku 2005 dosiahol úroveň 72 %, na ktorej zotrval až do roku 2012. V nasledujúcich rokoch podiel produktívnej zložky obyvateľstva klesal, ale iba veľmi pomalým tempom. V roku 2017 sa znížil na 69 %, čo bola rovnaká hodnota, ako na začiatku sledovaného obdobia. Pokles podielu 15 – 64 ročných pokračoval pozvoľne aj naďalej a v posledných dvoch rokoch (2020 – 2021) sa ustálil na úrovni 67 %. Aj keď sa navonok produktívna zložka populácie javí ako viac menej stabilná, medziročná zmena podielu predstavovala maximálne 1 p.b., pri jej podrobnejšom členení na reprodukčnú (15 – 49

roční) a poreprodukčnú (50 – 64 roční) časť, pozorujeme odlišné vývojové tendencie a zmeny v ich vzájomných pomeroch. Podiel osôb v reprodukčnom veku dosahoval v roku 2000 niečo viac ako 54 %, čo bola jeho maximálna hodnota v celom sledovanom období. V roku 2014 dosiahol poslednýkrát 50 % a v roku 2021 to už bolo 47 %. Pokles počtu 15 – 49 ročných v sledovanom období dosiahol takmer 37 tisíc osôb, čo v relatívnom vyjadrení predstavuje pokles o 12,5 % (graf 9.3). V budúcnosti očakávame ešte výraznejšie zníženie početnosti tejto časti obyvateľstva, pretože reprodukčný vek budú postupne opúšťať početné generácie pochádzajúce zo 70. rokov, ktoré sa „presunú“ do vyššieho veku a posilnia tak poreprodukčnú zložku. Podiel 50 – 64 ročných sa na celkovej populácii zvyšuje už od začiatku 90. rokov a tomto trende pokračoval aj v novom miléniu. Z 15 % v roku 2000 vzrástol na 20 % v roku 2014. Na tejto úrovni sa zastabilizoval až do roku 2017. Neskôr klesol tesne pod hranicu 20 % a v súčasnosti predstavuje 19,3 %. V období 2000 – 2021 sa počet osôb vo veku 50 – 64 rokov zvýšil o 239 tisíc, t. j. o takmer 30 %.

Tab. 9.3: Veková štruktúra obyvateľstva Slovenska vo veku 65 rokov a viac

Vek	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Počet obyvateľov</i>							
65 – 69	201 871	195 787	217 021	278 833	329 405	334 976	338 413
70 – 74	176 254	170 419	169 628	192 764	231 241	247 632	262 720
75 – 79	137 264	135 238	135 107	141 249	159 849	160 295	160 169
80 – 84	54 464	89 256	91 227	97 644	101 104	104 040	104 671
65+	619 584	632 638	672 724	783 365	904 072	930 634	944 662
85+	49 731	41 938	59 741	72 875	82 473	83 691	78 689
65 – 74 tretí vek (young old)	378 125	366 206	386 649	471 597	560 646	582 608	601 133
75+ štvrtý vek (old-old)	241 459	266 432	286 075	311 768	343 426	348 026	343 529
85+ (oldest-old)	49 731	41 938	59 741	72 875	82 473	83 691	78 689
<i>Podiel z celkového počtu obyvateľov (%)</i>							
65 – 69	3,74	3,63	3,99	5,14	6,04	6,14	6,23
70 – 74	3,26	3,16	3,12	3,55	4,24	4,54	4,83
75 – 79	2,54	2,51	2,49	2,60	2,93	2,94	2,95
80 – 84	1,01	1,66	1,68	1,80	1,85	1,91	1,93
65+	11,47	11,74	12,38	14,44	16,56	17,05	17,38
85+	0,92	0,78	1,10	1,34	1,51	1,53	1,45
65 – 74 tretí vek (young old)	7,00	6,80	7,11	8,69	10,27	10,67	11,06
75+ štvrtý vek (old-old)	4,47	4,94	5,26	5,75	6,29	6,37	6,32
85+ (oldest-old)	0,92	0,78	1,10	1,34	1,51	1,53	1,45

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Rast počtu a podielu seniorov sa zrýchľuje

V roku 2000 tvoril podiel seniorov v populácii SR 11,5 % (tab. 9.3). V nasledujúcom roku síce nepatrne klesol, avšak od roku 2002 sa ich počet i relatívne zastúpenie v populácii každoročne zvyšovali, pričom v druhej dekáde sa tempo rastu sa zrýchľilo - medziročne o 3 až takmer 4 %. Výnimkou sú roky 2020 a 2021, v ktorých zaznamenávame jeho spomalenie. V roku 2017 prekročil podiel 65 ročných a starších osôb hranicu 15 % a od roku 2020 je nad úrovňou 17 %. V priebehu 20 rokoch vzrástol podiel obyvateľov v poproduktívnom veku o viac ako polovicu

(o 325 tisíc, t.j. o 52,5 %). Je zrejmé, že sa postavenie poproduktívnej zložky vo vekovej štruktúre slovenskej populácie v budúcnosti upevní ešte výraznejšie, keď seniorsky vek doplnia mladšie populačne silné ročníky opúšťajúce poreprodukčný vek. V rámci poproduktívnej populácie vzrástol v sledovanom období podiel všetkých päťročných vekových skupín, najviac v prípade 65 – 69 ročných, z 3,6 % v roku 2000 na 6,2 % v roku 2021 a vekovej skupiny 70 – 74 ročných z 3,3 % na takmer 5 %. Zastúpenie 75 – 79 ročných v populácii Slovenska sa v sledovanom období pohyboval na úrovni okolo 2,5 až takmer 3 % a 80 – 84 ročných od 1 do necelých 2 %. Obyvateľstvo v poproduktívnom veku predstavuje pomerne heterogénnu skupinu, ktorá má z hľadiska zdravotného stavu, životného štýlu svoje špecifiká a potreby. Z tohto dôvodu je možné v rámci poproduktívnej vekovej skupiny ešte užšie vymedziť vekovú skupinu 65 – 74 ročných, tzv. tretí vek (young old) a 75 ročných a starších, tzv. štvrtý vek (old-old) (Rychtaříková, 2002). Okrem uvedených vekových skupín sa pomerne často stretávame s termínom oldest-old, ktorým sa označuje veková skupina obyvateľov nad 85 rokov. Práve v prípade poslednej spomínanej vekovej skupiny bol zaznamenaný najvyšší nárast početnosti, a to až o 85,7 % oproti roku 2000. Významne však vzrástol počet aj u 65 – 74 ročných (o 63 %) a u 75 ročných a starších (o 37 %).

Zmeny v zastúpení hlavných vekových skupín, zvlášť nárast poproduktívnej zložky, vedú k prehĺbovaniu procesu starnutia slovenskej populácie. Jeho prejavy demografi zaznamenali už bezprostredne po skončení kompenzačnej fázy po druhej svetovej vojne, teda približne v polovici 50. rokov minulého storočia. Tento proces sa však zintenzívnal až v 90. rokoch minulého storočia, pokračuje aj v súčasnosti a predpokladá sa, že bude v budúcnosti napredovať ešte rýchlejším tempom. Starnutie obyvateľstva je nezvratné a hlavne v období 2020 až 2040 bude veľmi intenzívne (Bleha, Šprocha, Vaňo 2013). Starnutie populácie potvrdzuje aj vývoj všetkých ukazovateľov, ktorými je možné tento proces merať. V roku 2021 dosiahli priemerný aj mediánový vek slovenskej populácie svoje historicky najvyššie hodnoty (tab. 9.4). Priemerný vek vzrástol od roku 2000 o 5,4 rokov z 36 rokov na 41,4 rokov a mediánový vek z 34,3 rokov na 41,8 rokov, t.j. o 7 a pol roka. Od polovice 90. rokov sa priemerný vek medziročne zvyšuje o 0,2 – 0,3 roka, resp. o 2,4 – 3,6 mesiaca. Oba ukazovatele sú dlhodobo vyššie u žien ako u mužov (graf 9.4). Priemerný vek sa v sledovanom období medziročne zvyšoval o 0,2 – 0,3 roka, t.j. o 2,4 až 3,6 mesiaca, s výnimkou posledných dvoch rokov, kedy vzrástol menej o 0,1 roka, t.j. o 1,2 mesiaca.

Priemerný aj mediánový vek populácie Slovenska už prekračujú hranicu 41 rokov

Mediánový vek medziročne narastal o 0,4 – 0,5 roka, resp. o 4,8 – 6 mesiacov. Oba spomínané ukazovatele sú u žien vyššie (graf 9.4). V porovnaní s mužmi sú ženy v priemere staršie približne o tri roky. Priemerný vek žien v súčasnosti dosahuje 42,9 rokov a u mužov 39,8 rokov. Aktuálne má polovica mužskej populácie viac ako 40,4 rokov a polovica ženskej populácie má viac ako 43,3 rokov. Až do roku 2020 dosahoval priemerný vek vždy vyššie hodnoty ako

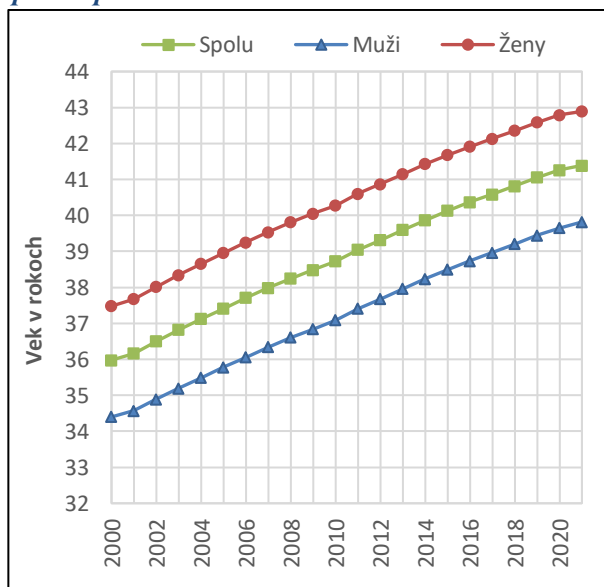
mediánový. V poslednom roku sledovaného obdobia sa situácia zmenila v prospech mediánového veku, ktorý prevýšil hoci iba mierne úroveň priemerného veku u oboch pohlaví i celkovo za celú populáciu Slovenska (graf 9.5).

Tab. 9.4: Vybrané stredné hodnoty veku populácie Slovenska

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
<i>Mediánový vek</i>							
Spolu	34,3	35,6	37,2	39,4	41,0	41,4	41,8
Muži	32,5	33,9	35,8	38,0	39,6	40,0	40,4
Ženy	36,0	37,5	38,9	41,0	42,5	42,9	43,3
<i>Priemerný vek</i>							
Spolu	36,0	37,4	38,7	40,1	41,1	41,3	41,4
Muži	34,4	35,8	37,1	38,5	39,5	39,7	39,8
Ženy	37,5	39,0	40,3	41,7	42,6	42,8	42,9

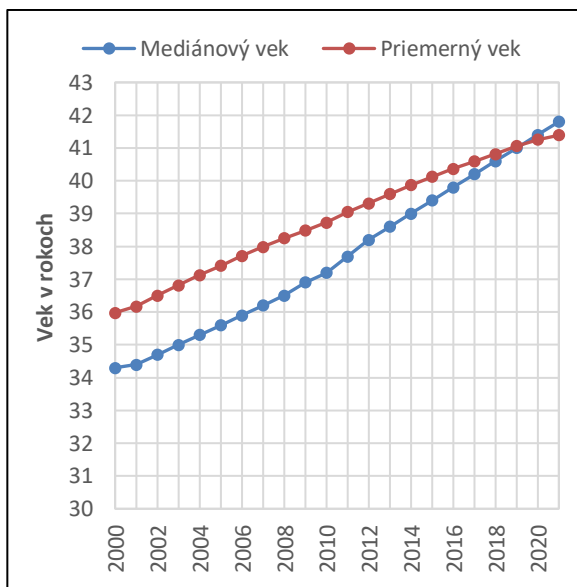
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Graf 9.4: Priemerný vek populácie Slovenska podľa pohlavia v rokoch 2000 – 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Graf 9.5: Priemerný a mediánový vek populácie Slovenska v rokoch 2000 – 2021

Nárast priemerného veku sa najviac prejavil v produktívnej skupine, v ktorej do roku 2021 vzrástol v porovnaní s rokom 2000 o 3,7 roka na 41,1 rokov (tab. 9.5). V poproduktívnej vekovej skupine nepozorujeme žiadne výrazné zmeny priemerného veku, naopak jeho úroveň je viac menej stabilizovaná a pohybuje sa okolo 74 rokov. Iba v poslednom roku sledovaného obdobia klesol tesne pod túto hodnotu. Čiastočne za to pravdepodobne môže vplyv epidémie a „korekcia“ vekovej štruktúry podľa výsledkov SODB 2021. V prípade predproduktívnej vekovej skupiny bol od roku 2000 zaznamenaný len mierny pokles priemerného veku z 8,1 rokov na 7,4 rokov v roku 2021. Na tejto úrovni je priemerný vek 0-14 ročných stabilizovaný od roku 2011. Toto zníženie bolo s najväčšou pravdepodobnosťou zapríčinené oživením plodnosti v dôsledku realizácie odkladaných pôrodov po roku 2008.

Tab. 9.5: Priemerný vek obyvateľstva Slovenska v hlavných vekových skupinách

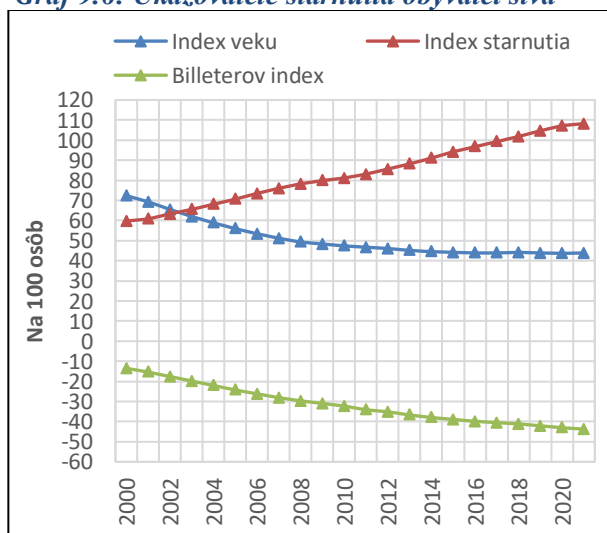
Vek	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
0 – 14	8,1	8,1	7,5	7,3	7,4	7,4	7,4
15 – 64	37,4	38,2	39,2	40,3	40,8	40,9	41,1
65+	74,1	74,4	74,6	74,3	74,1	74,1	73,9

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V populácii Slovenska už prevažuje seniorská zložka nad detskou

Pokračujúci proces starnutia na Slovensku môžeme sledovať aj prostredníctvom ďalších ukazovateľov (index veku, Billeterov index a index starnutia). Tie dávajú do pomeru hlavné vekové skupiny, ako aj biologické (reprodukčné) skupiny obyvateľstva. V roku 2000 bola hodnota indexu veku 72,4 %. To znamená, že na 100 osôb v poreprodukčnom veku (50 ročných a starších) pripadalo 72 detí vo veku 0 – 14 rokov. V priebehu nasledujúcich 20 rokov sa jeho hodnota kontinuálne znižovala na súčasných takmer 44 %. Ešte v 70. a 80. rokoch minulého storočia v populácii prevyšovala predreprodukčná zložka nad poreprodukčnou. Až v roku 1992 došlo k jeho poklesu pod úroveň 100 %. S poklesom detskej zložky v populácii klesá aj Billeterov index. Pre porovnanie na začiatku 90. rokov bolo zastúpenie osôb v predreprodukčnom veku v populácii Slovenska ešte stále o niečo vyššie, ako v poreprodukčnom veku. Billeterov index preto dosahoval kladné hodnoty, hoci veľmi blízke nule. No od roku 1992 dosahuje už iba záporné hodnoty.

Graf 9.6: Ukazovatele starnutia obyvateľstva

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V roku 2000 mal Billeterov index hodnotu -13,5 % a -43,7 % v roku 2021. Predlžovanie ľudského života v kombinácii s nízkou úrovňou plodnosti, pôsobí na pomerne dynamický nárast indexu starnutia. Kým v roku 2000 pripadalo na 100 detí do 15 rokov približne 60 osôb 65 ročných a starších, v roku 2010 to už bolo 81. Od roku 2018 pozorujeme prevahu seniorov nad deťmi. Do roku 2021 jeho hodnota vzrástla na 108 % (graf 9.6).

Vývoj a zmeny početnosti hlavných vekových skupín majú priamy dopad na ekonomické zaťaženie produktívneho obyvateľstva neproduktívnou zložkou populácie (tab. 9.7 a graf 9.7). Vývoj indexov závislosti a celkového ekonomického zaťaženia ovplyvňoval v období 2000-2021 nízky podiel detí v populácii a rast obyvateľstva v poproduktívnom veku, znásobený mierne sa znižujúcim podielom produktívneho obyvateľstva.

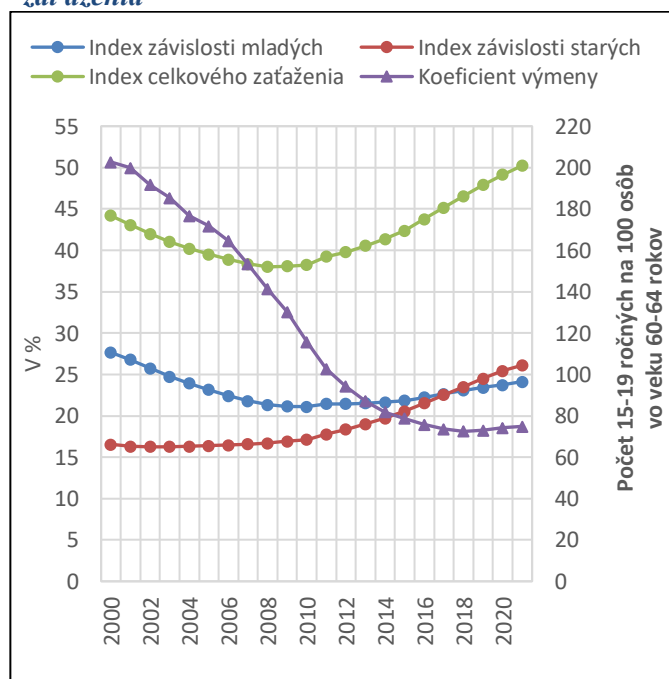
Tab. 9.6: Ukazovatele starnutia obyvateľstva Slovenska

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Index veku	72,40	56,11	47,44	44,07	43,87	43,72	43,75
Index starnutia	59,78	70,74	81,01	94,15	104,67	107,18	108,23
Billeterov index	-13,46	-24,11	-32,24	-39,02	-42,11	-42,93	-43,73

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

V roku 2000 pripadalo na 100 osôb v produktívnom veku 44 ekonomicky závislých osôb (vo veku do 15 rokov a 65 ročných a starších). Klesajúci trend indexu celkového zaťaženia z predchádzajúcich rokov pokračoval aj v prvej dekáde nového milénia. Zastavil sa až v roku 2010, kedy na 100 osôb v produktívnom veku pripadalo 38 ekonomicky závislých osôb. Od roku 2011 začal tento ukazovateľ postupne narastať a v roku 2021 dosiahol úroveň 50 %. V budúcnosti sa očakáva zrýchlenie tempa rastu indexu celkového zaťaženia, keď sa početne silné ročníky staršieho produktívneho veku postupne začnú presúvať k vyšším vekovým skupinám a početne „posilnia“ poproduktívnu zložku populácie.

Graf 9.7: Vývoj ukazovateľov ekonomického zaťaženia

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Až do roku 2010 sa na hodnote indexu celkového zaťaženia rozhodujúcou mierou podieľal index závislosti mladých. Postupne sa však rozdiel v úrovniach indexov závislosti mladých a starých začal znižovať, až sa v roku 2017 vyrovnali, keď na 100 osôb v produktívnom veku pripadal rovnaký počet detí do 15 rokov ako seniorov vo veku 65 rokov a viac (22,6 %). Počnúc rokom 2018 je zaťaženie produktívnej populácie seniormi zatiaľ iba mierne vyššie ako deťmi. V roku 2000 pripadalo na 100 osôb v produktívnom veku takmer 28 detí, v súčasnosti je to približne 24.

Tab. 9.7: Ukazovatele ekonomického zaťaženia produktívnej populácie Slovenska

Ukazovateľ	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021
Index závislosti mladých	27,66	23,16	21,12	21,84	23,41	23,73	24,13
Index závislosti starých	16,54	16,38	17,11	20,56	24,51	25,43	26,12
Index celkového zaťaženia	44,20	39,54	38,23	42,40	47,92	49,16	50,25
Koefficient výmeny	202,71	171,62	115,70	78,72	73,00	74,13	74,90

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Produktívnu časť populácie čoraz viac zat'ahuje seniorská zložka

V prípade vývoja indexu závislosti starých pozorujeme od roku 2000 jeho kontinuálny nárast, z hodnoty 16,5 % na súčasných 26 %. Index závislosti starých sa na základe očakávaného vývoja bude na celkovom ekonomickom zaťažení podieľať postupne stále väčšou mierou. Podiel osôb, ktoré vstupujú do produktívnej populácie a „vymenia“ tak osoby odchádzajúce do poproduktívneho veku vyjadruje koeficient výmeny. Jeho hodnota od začiatku sledovaného obdobia bez prerušenia kontinuálne klesá. V roku 2000 pripadalo na 100 osôb 60 – 64 ročných 203 osôb vo veku 15 – 19 rokov. V roku 2011 to bolo naposledy, kedy za jednu 60 – 64 ročnú osobu opúšťajúcu produktívnu zložku populácie „existovala“ náhrada jednej 15 – 19 ročnej osoby, ktorá do produktívneho veku prichádzala. Od nasledujúceho roku je koeficient výmeny menší ako 100 %. V súčasnosti pripadá na 100 osôb vo veku 60-64 rokov 75 osôb vo veku 15 až 19 rokov.

Aj keď sa zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva nezdajú byť v súčasnosti na Slovensku kritické, je nutné si uvedomiť, že v najbližších desaťročiach budú nezvratné, budú sa zrýchľovať a prinesú so sebou vážne ekonomické, sociálne, ale aj politické dôsledky. Náklady na starostlivosť a opateru starých ľudí sú vyššie ako na deti, zvýši sa tlak na verejné financie (neudržateľnosť súčasného dôchodkového a sociálneho zabezpečenia, spomalenie ekonomického rastu alebo dokonca jeho zastavenie). Preto je dôležité, aby sa problematike starnutia venovala náležitá pozornosť a aby sa prijali komplexné opatrenia na zmiernenie jeho dopadov, ideálne s dostatočným časovým predstihom.

Znižovanie mužskej nadúmrtnosti prispieva aj k poklesu prevahy žien

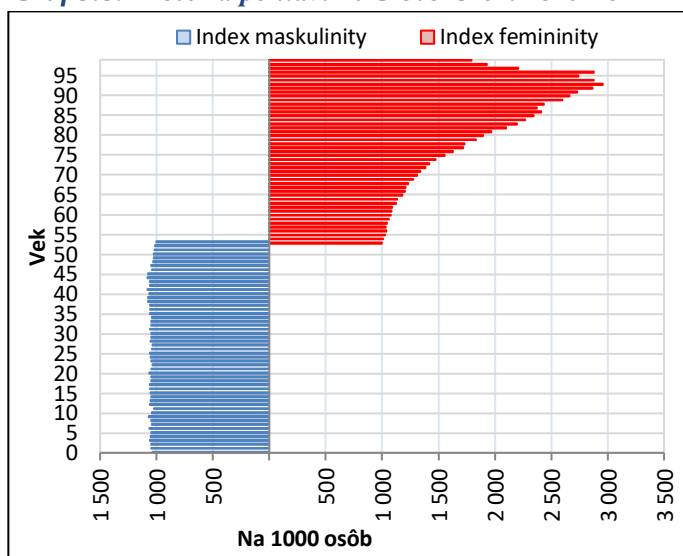
Okrem vekovej štruktúry je dôležitou charakteristikou populácie aj štruktúra podľa pohlavia. V demografických analýzach sa často pri hodnotení ukazovateľov populačného vývoja vyskytuje kombinácia oboch štruktúr súčasne. Štruktúra podľa pohlavia závisí od pomeru pohlaví pri narodení (v našich podmienkach mierne prevažujú novonarodení chlapci nad dievčatami), ďalej od vývoja úmrtnosti a od migrácie. Pre Slovensko je z dlhodobého pohľadu charakteristická vysoká femininita. Ešte v prvých rokoch nového milénia bolo možné pozorovať pokračovanie rastúceho trendu zvyšovania indexu femininity z minulosti.

Najvyššia hodnota indexu femininity bola zaznamenaná v roku 2003, keď na 1000 mužov pripadalo 1060 žien. Od nasledujúceho roku index femininity na Slovensku kontinuálne mierne klesá pomalým tempom. V súčasnosti pripadá na 1000 mužov 1044 žien, čo je hodnota blízka hodnote ako na začiatku 90. rokov. Pomer pohlaví je v detskom a mladom veku vyrovnaný.

Postupne s narastajúcim vekom sa v dôsledku vyššej intenzity úmrtnosti mužov nerovnováha v prospech chlapcov znižuje, až sa početnosť mužov a žien v populácii vyrovná (graf 9.8). Vek, v ktorom začína prevaha žien v populácii, sa zvyšuje, čo možno považovať za ďalší prejav starnutia populácie. Na začiatku 90. rokov to bolo vo veku 42 rokov, v roku 2000 vo veku 44

rokov a v roku 2021 už vo veku 53 rokov (graf 9.8). Index femininity postupne rastie, pričom jeho najvyššie hodnoty možno pozorovať v najstarších vekových kategóriách.

Graf 9.8: Prevaha pohlaví na Slovensku v roku 2021

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autorov

Od veku 82 rokov počet žien pripadajúcich na 1000 mužov neklesne pod 2000, pričom maximum dosahuje index femininity aktuálne vo veku 93 rokov (2957 žien na 1000 mužov). Vysoký nepomer pohlaví v najstarších vekových kategóriách je zapríčinený už spomínanou mužskou nadúmrtnosťou, aj vojnovými stratami (predovšetkým v druhej svetovej vojne) a emigráciou za prácou.

Záver

Posledné dve desaťročia priniesli v populačnom vývoji Slovenska viaceré dôležité zmeny v smerovaní a charaktere viacerých demografických procesov. To sa následne odzrkadlilo aj na jednotlivých prierezových ukazovateľoch intenzity a časovania. Nastolené vývojové trendy však poznačili špecifické epidemiologické a spoločenské podmienky posledných dvoch pandemických rokov 2020 a 2021.

Predložená publikácia sa snažila komplexne zmapovať populačný vývoj Slovenska v rokoch 2000 – 2021 a to prostredníctvom podrobných analýz jednotlivých demografických procesov vrátane migrácie, populačných prírastkov a vekovej štruktúry.

Na začiatku 21. storočia vrcholil pokles sobášnosti u oboch pohlaví a nasledujúce roky sa niesli v znamení striedania období mierneho rastu a nasledujúceho opakovaného poklesu intenzity vstupov do manželstva. Popritom pokračoval proces odkladania manželských štartov do vyššieho veku. Približne od roku 2014 je možné identifikovať začiatok pomerne významného oživenia intenzity sobášnosti vrcholiaceho v roku 2018. S tým bolo do určitej miery spojené aj spomalenie rastu hodnôt priemerného veku mužov i žien pri prvom sobáši. Obdobie posledných dvoch rokov výraznou mierou zasiahnuté pandémiou ochorenia COVID-19 však znamenali výrazný prepád intenzity sobášnosti a na druhej strane aj zvýšenie priemerného veku. Uvedené javy sa dotýkali predovšetkým prvého roku, keď zmenené podmienky, rýchlo sa meniace opatrenia zabránili pravdepodobne uzavrieť plánované manželstvo viacerým párom. V roku 2021 síce došlo už k určitému nárastu, no vďaka pretrvávaniu nepriaznivej situácie, však zatiaľ sobášnosť z pohľadu intenzity ani časovania nedosahuje predkrízovú úroveň. Pri jej zachovaní by trvalo mimo manželstva zostala približne tretina žien a takmer 40 % mužov. Priemerný vek pri prvom sobáši sa pritom dostal u mužov nad hranicu 31 rokov a u žien na približne 28,5 roka. Ešte na začiatku milénia pritom v priemere vstupovali do manželstva slobodní muži a ženy o 3,5 roka mladší. Toto starnutie vekového profilu sobášnosti sa podpísalo aj na vývoji vekových príspevkov k celkovej intenzite. Kým vstup do manželstva v mladom a veľmi mladom veku sa stal v podstate marginálnym modelom sobášneho správania, v druhej polovici reprodukčného obdobia sa realizuje čoraz väčšia časť z celkovej sobášnosti. V súčasnosti u mužov je to už takmer polovica a tretina u žien.

Zmeny v procese sobášnosti sa dotkli aj rozvedených a ovdovených. Šance na opakovaný vstup do manželstva sú v prípade vdovcov a najmä vdov veľmi nízke. Poklesu sa nevyhla ani sobášnosť rozvedených, aj keď v poslednom desaťročí v ich prípade došlo k miernemu oživeniu. Každopádne aj v tomto prípade platí, že rozvedení muži majú stále vyššie šance na vstup do ďalšieho manželstva.

Predmetné prierezové transformačné zmeny sa postupne prejavujú už aj v generačných ukazovateľoch sobášnosti. Týka sa to predovšetkým mužov a žien narodených od druhej

polovice 60. rokov. Aj z longitudinálneho hľadiska tak identifikujeme pokles intenzity s akou do prvého manželstva vstupujú slobodní muži a ženy, ako aj pokračujúci medzigeneračne sa zvyšujúci priemerný vek snúbencov.

V období 2000 – 2021 sa vo vývoji rozvodovosti udiali viaceré významné zmeny. V prvom rade treba spomenúť zmeny v trende celkovej rozvodovosti. V roku 2008 sa zastavil dlhoročný nárast rozvodovosti, počas ktorého sa rozvodovosť na Slovensku zvýšila z 5 % na viac ako 40 %. Následný pokles rozvodovosti trval do roku 2016 a priniesol zníženie rozvodovosti na hranicu 35 %. Na tejto úrovni evidujeme náznak stagnácie a možno aj stabilizácie v období 2016 – 2019, ktorý však prerušila pandémia COVID-19. S hodnoteným obdobím sa viažu aj viaceré štrukturálne zmeny rozvodovosti. Podiel kladne vybavených žiadostí o rozvod sa stabilizoval na veľmi vysokých hodnotách nad 94 %. V roku 2016 sa zastavil výrazný nárast priemernej dĺžky manželstva v čase rozvodu, ktorý začal v roku 1992. V roku 2016 sa zastavil aj pokles podielu rozvodov manželstiev s maloletými deťmi. Nezmenený trend zostal v prípade zvyšovania priemerného veku manželov v čase rozvodu a zvyšovania podielu rozvodov kvôli rozdielnosti pováh, názorov a záujmov. Do vývoja rozvodovosti významne zasiahla pandémia COVID-19, ktorá zmenila úroveň rozvodovosti. Štruktúru rozvodovosti však ovplyvnila len minimálne. Dá sa predpokladať, že po skončení pandémie sa úroveň rozvodovosti vráti zhruba na predpandemické hodnoty. Bude zaujímavé sledovať, či sa potvrdí náznak stabilizácie z rozvodovosti z obdobia 2016 – 2019.

Plodnosť prešla od začiatku 21. storočia viacerými podobnými zmenami, aké sme identifikovali v prípade sobášnosti. V prvých rokoch vrcholil trend poklesu intenzity rodenia detí a hodnoty úhrnnej plodnosti sa dostali nielen pod hranicu veľmi nízkej ale aj lowest-low úrovne. Reprodukčný potenciál najväčšieho počtu žien v reprodukčnom veku v histórii Slovenska tak nebol dostatočne využitý. Ďalej pokračoval proces odkladania rodenia detí a s tým spojené znižovanie intenzity plodnosti najmä vo veku do 27 rokov. To sa odzrkadľovalo na všetkých ukazovateľov časovania. Rástli hodnoty priemerného veku, priemerného veku žien pri narodení prvého, druhého i ďalších detí, ako aj horný decil plodnosti. Oživenie plodnosti síce dočasne prerušili negatívne dopady globálnej hospodárskej krízy, no následne v podstate až do súčasnosti intenzita rodenia detí následne rástla. To bolo do značnej miery podmienené realizáciou odložených reprodukčných zámerov vo vyššom veku. V poslednom období však registrujeme aj nárast plodnosti v mladšom a mladom veku, čo sa odzrkadlilo aj na určitej stabilizácii ukazovateľov časovania. Vo všeobecnosti sa však dá povedať, že ženy na Slovensku sa stávajú matkami výrazne neskôr ako na začiatku milénia a vekové rozloženie reprodukcie je heterogénnejšie. Na druhej strane sa však aj napriek identifikovanému oživeniu plodnosti potvrdzuje medzigeneračne sa prehĺbujúci pokles realizovanej plodnosti, zmeny v štruktúre žien podľa počtu detí, kde môžeme očakávať nielen nárast bezdetnosti, ale predovšetkým jednodetného modelu rodiny v neprospech modelu s dvomi a viac deťmi. Okrem uvedených zmien došlo tiež v posledných dvoch desaťročiach k pokračovaniu nárastu podielu detí

narodených mimo manželstva. Tento trend však najmä v posledných rokoch zoslabol, a preto zastúpenie detí narodených nevydatým ženám zostáva približne na úrovni 40 %.

Po roku 2000 pokračoval trend znižovania umelej potratovosti a stagnácie samovoľnej potratovosti. Pred koncom sledovaného obdobia zasiahla do vývoja potratovosti zmena v evidencii potratov, ktorá urýchlila pokles umelej potratovosti a stagnáciu samovoľnej potratovosti zmenila na rast. Na konci hodnoteného obdobia, v roku 2021, dosiahli historicky najnižšie hodnoty celková aj umelá potratovosť a potratom bolo ukončených najmenej tehotenstiev od roku 1959.

Počas obdobia 2000 – 2021 sa udiali aj viaceré významné štrukturálne zmeny týkajúce sa interrupcií. Prvýkrát od legalizácie interrupcií v roku 1958 prevýšili interrupcie zo zdravotných dôvodov interrupcie z iných ako zdravotných dôvodov (od roku 2014), viac slobodných žien podstupilo interrupciu ako vydatých žien (od roku 2013), výrazne sa znížil podiel žien so stredoškolským vzdelaním medzi žiadateľkami o interrupciu, interrupcie už nie sú najčastejším spôsobom ukončenia tehotenstva u žien vo veku nad 40 rokov (od roku 2019).

Hlavným vývojovým trendom v procese úmrtnosti od začiatku milénia bolo pokračovanie predlžovania života u oboch pohlaví. Nadviazalo sa tak na predchádzajúci pozitívny vývoj. Dynamickejšie hodnoty strednej dĺžky života pri narodení pritom rástli u mužov, vďaka čomu dochádzalo aj k určitej redukcii mužskej nadúmrtnosti. Dĺžka života sa predlžovala aj u seniorov. Celkovo k zlepšovaniu úmrtnostných pomerov na Slovensku od roku 2000 do roku 2019 prispievalo u mužov najmä znižovanie úmrtnosti vo veku 50 – 64 a 65 – 79 rokov, kým u žien to bolo takmer výlučne v seniorskom veku. K zlepšeniu síce došlo aj v mladších vekoch, no ich príspevky boli veľmi nízke. To platí aj o úmrtnosti v najmladšom veku. Dojčenská úmrtnosť síce kontinuálne klesala, ale z hľadiska vplyvu na celkovú intenzitu úmrtnosti tento vývoj už zásadnejší vplyv nemá. Z pohľadu príčin smrti môžeme povedať, že kľúčovým u oboch pohlaví v procese predlžovania života bol najmä pokles úmrtnosti na ochorenia obehovej sústavy a u mužov do určitej miery aj na niektoré nádory.

Posledné dva roky 2020 a 2021 ovplyvnené pandemiou ochorenia COVID-19 výrazným spôsobom zasiahli do procesu úmrtnosti. Jednak došlo k prudkému nárastu počtu zomretých, ale tiež sa výrazne prepadla hodnota strednej dĺžky života. V druhom roku vzhľadom na horšiu epidemiologickú situáciu bol tento trend dynamickejší. Rovnako identifikujeme, že zvýšenie úmrtnosti sa dotklo vo väčšej miere mužov. V prvom roku za skrátenie dĺžky života mohlo najmä zhoršenie úmrtnostných pomerov v seniorskom veku, no v roku 2021 sa negatívny vplyv rozšíril do širšieho vekového spektra a vo väčšej miere zasiahol aj starší produktívny vek. Nárast intenzity úmrtnosti však nepostihol všetky vekové skupiny, keďže v detskom veku a mladšom produktívnom veku bolo možné pozorovať mierne predlžovanie života. Podrobnejšia analýza tiež ukázala, že okrem ochorenia COVID-19 sa na poklese hodnôt strednej dĺžky života pri narodení podieľal aj nárast intenzity úmrtnosti na nádorové ochorenia a ochorenia dýchacej sústavy.

Zahraničná migrácia prešla za posledné dve dekády výraznými zmenami. Týka sa to viacerých kvantitatívnych, ale aj štrukturálnych charakteristík. Za tri základné impulzy zmien možno považovať vstup do Európskej únie, silný hospodársky predkrízový rast, ekonomickú krízu z konca prvej dekády 21. storočia, a tiež geopolitické turbulencie z polovice druhej dekády. Nezanedbateľný vplyv mala aj pandémia korona-vírusu. Slovensko zostáva oficiálne migračne ziskovou krajinou, hoci od predkrízových rokov sú hodnoty z poslednej dekády pomerne vzdialené. V posledných rokoch sa ženská migrácia podieľa na migračnom zisku vo vyššej miere, napriek tomu migrácia mužov ovplyvňuje prírastky zo zahraničného sťahovania signifikantne viac. Niektoré štúdie dokazujú, že realitou slovenskej migrácie je dlhodobá záporná čistá migrácia. Táto diskrepancia vyplýva z podhodnoteného emigračného komponentu. Vekovo-špecifické zloženie salda mužov a žien zostáva naďalej odlišné, podstatná časť migračného obratu je generovaná u oboch pohlaví v reprodukčno-produktívnej časti vekového spektra. Zároveň dochádza k znižovaniu priemerného veku prisťahovaných na Slovensko. Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry migrantov za zmienku okrem iných stojí skutočnosť, že v štruktúre vystťahovaných z krajiny sú najviac dlhodobo zastúpené stredoškolsky vzdelané osoby s maturitou.

Európske krajiny sú dlhodobo dominantným migračným partnerom Slovenska, na strane emigrácie aj imigrácie. Pozícia Českej republiky ako kľúčového migračného partnera je stabilná. Skupina krajín v rebríčkoch zdrojových a cieľových krajín je do veľkej miery podobná. Od roku 2014 dominujú v štruktúre prisťahovaných do krajiny slovenskí štátni príslušníci, predovšetkým deti v najmladšom veku narodené slovenským matkám v zahraničí. Dominancia Bratislavského kraja z pohľadu migračného zisku je výrazne menšia ako pred 20 rokmi. Obrat zahraničného sťahovania bol v celom období 2000 – 2021 takmer 3-násobný vyšší v mestách ako v súbore vidieckych obcí. Čistá migrácia bola výrazne vyššia v mestách predovšetkým v predkrízovom období. Migračný obrat a saldo zahraničnej migrácie je ovplyvnená aj populačnou veľkosťou obce. Všetky veľkostné kategórie obcí s výnimkou najmenších obcí do 500 obyvateľov vykazovali vo vybraných rokoch obdobia 2000 až 2021 kladné saldo zahraničného sťahovania.

Počet cudzincov s legálnym pobytom na Slovensku rastie kontinuálne. V porovnaní s prvými rokmi nového milénia ich na Slovensku žije takmer 5-násobne viac. Stále však patríme k európskym krajinám s najnižším podielom. Dynamika rastu počtu cudzincov stúpala výrazne v roku 2015, pričom je generovaná najmä občanmi z 3. krajín. Z pohľadu jednotlivých krajín EÚ/EHP s najväčším počtom cudzincov na Slovensku (podľa štátneho občianstva) dominuje v rebríčku dlhodobo Česká republika. Ďalšie priečky pravidelne obsadzujú vybrané krajiny bývalého východného bloku a veľké krajiny Západnej Európy, predovšetkým Nemecko a susedné Rakúsko. Nelegálna migrácia má podstatne nižšiu úroveň ako pred vstupom do EÚ. Geopolitický vývoj generuje opätovný, ale iba veľmi mierny nárast nelegálnej migrácie od roku 2015, predovšetkým čo sa týka neoprávnených pobytov na území Slovenskej republiky. Počet žiadateľov o azyl má však naďalej klesajúci trend.

Od roku 2016 pomerne razantne začal rásť počet pracujúcich cudzincov, na konci roka 2019 ich bolo už viac ako 70 tisíc. Od roku 2019 majú prevahu pracujúci cudzinci z 3. krajín, s výraznou dominanciou Ukrajincov a Srbov. Počas pandemických dvoch rokov ich počet mierne, približne o desatinu klesol. Počet Slovákov pracujúcich v zahraničí mal viaceré fázy vývoja, oproti rekordným hodnotám pred krízy je aktuálny počet nižší približne o tretinu. Hoci údaje o pracujúcich v zahraničí nemožno priamo porovnať s údajmi o cudzincoch pracujúcich na Slovensku, predsa však ide o zásadný posun. V čase, keď v zahraničí pracovalo (oficiálne) 180 tisíc Slovákov, na Slovensku pracovalo 10-násobne menej cudzincov. O 15 rokov neskôr, je rozdiel podstatne menší (necelých 40 percent). Odchod pracovnej sily do zahraničia a jej nedostatok na Slovensku však naďalej zostáva problémom.

Počet obyvateľov sa v novom miléniu zvyšoval iba miernym tempom. Na jeho raste sa spočiatku vyššou mierou podieľal zisk zo zahraničnej migrácie, ktorý v rokoch 2001 – 2003 kompenzoval prirodzený úbytok, čím de facto zabránil poklesu obyvateľstva. Neskôr sa ku kladnému migračnému saldu pridal aj priaznivo rastúci prirodzený prírastok, ktorý v rokoch 2008 – 2011 dosiahol (v rámci sledovaného obdobia) svoje maximum a tempo rastu obyvateľstva sa mierne zrýchlilo. Do stabilného trendu zasiahlo Sčítanie obyvateľov, domov a bytov z roku 2011, keď sa v porovnaní s ročnou bilanciou znížil počet obyvateľov zhruba o 43 tisíc osôb. Klesajúci trend prirodzeného aj migračného prírastku v nasledujúcich štyroch rokoch mal za následok zníženie celkového prírastku o viac ako 50 % v porovnaní s obdobím 2008 – 2011. Nepriaznivý vývoj bol v roku 2016 jednorazovo prerušený. Bolo to naposledy, keď hodnota celkového prírastku výraznejšie stúpala. Ďalší vývoj sa niesol v znamení kontinuálneho poklesu prirodzeného prírastku a aj napriek stabilizovanému ziskom zo zahraničnej migrácie sa nepodarilo vývoj zvrátiť. V roku 2020 sa prirodzený prírastok obyvateľstva vďaka nepriaznivému vývoju úmrtnosti na ochorenie COVID-19, zmenil na úbytok a iba vďaka migrácii zostal celkový prírastok kladný. Nasledujúci rok však znamenal prepád prirodzeného prírastku hlboko pod nulovú hranicu. Zároveň došlo k zníženiu migračného salda o viac ako polovicu oproti predchádzajúcemu roku. Výsledkom toho bol historický prvý celkový úbytok obyvateľstva Slovenskej republiky.

V populácii Slovenska pokračuje proces starnutia. K starnutiu zdola a z vrcholu vekovej pyramídy sa pridalo aj starnutie zo stredy, ktoré spočíva v presune početne silných generácií zo 70. rokov, smerom do vyššieho veku. Priemerný vek sa aj naďalej medziročne zvyšuje o 0,2 – 0,3 roka a v súčasnosti dosahuje, podobne ako aj mediánový vek, svoje historicky najvyššie hodnoty. Priemerný vek vzrástol od roku 2000 o 5,4 rokov na 41,4 rokov v roku 2021 a mediánový vek o 7 a pol roka z 34,3 rokov na 41,8 rokov. Nárast priemerného veku sa najviac prejavil v produktívnej vekovej skupine obyvateľstva. Stupňovanie intenzity populačného starnutia dokazujú aj ďalšie relevantné charakteristiky vekovej štruktúry. V roku 2000 ešte pripadalo na 100 osôb v poreprodukčnom veku 72 detí, dnes je hodnota indexu veku 43,6 %. V dôsledku vyššieho počtu osôb v poreprodukčnom veku ako v reprodukčnom dosahoval Billeterov index v období 2000 – 2021 už iba záporné hodnoty. Od roku 2018 pozorujeme

v populácii SR prevahu seniorov nad deťmi do 15 rokov, keď index starnutia prekročil 100 %. Nízky podiel detí a rast obyvateľstva v poproduktívnom veku znásobený mierne sa znižujúcim podielom produktívneho obyvateľstva prispieva k prehĺbovaniu ekonomického zaťaženia produktívneho obyvateľstva neproduktívnou zložkou populácie. Klesajúci trend indexu celkového zaťaženia z predchádzajúcich rokov pokračoval aj v prvej dekáde nového milénia. Zastavil sa až v roku 2010, kedy na 100 osôb v produktívnom veku pripadalo 38 ekonomicky závislých osôb. Od roku 2011 začal tento ukazovateľ postupne narastať a v roku 2021 dosiahol úroveň 50 %. V budúcnosti sa očakáva zrýchlenie tempa rastu indexu celkového zaťaženia, keď sa početne silné ročníky staršieho produktívneho veku postupne začnú presúvať k vyšším vekovým skupinám a početne „posilnia“ poproduktívnu zložku populácie.

Literatúra

- AMPARO, G., MORENO-FUENTES, F. J. (2017). Back to the Suitcase? Emigration during the Great Recession in Spain, *South European Society and Politics*, 22, 4, 447-471.
- BECK-GERNSHEIM, E. (2007). Transnational lives, transnational marriages: A review of the evidence from migrant communities in Europe. *Global Networks* 7, 3, 271-288.
- BILLARI, F.C. (2005). Partnership, childbearing and partnering: Trends of the 1990s. In: M. Macura, A.L., McDonald, W. Haug (eds). *The New Demographic Regime Population Challenges and Policy Responses*. New York and Geneva: United Nations.
- BILLARI, F.C., KOHLER, H.P. (2004). Patterns of low and very low fertility in Europe. *Population Studies*, 58, 2, s. 161 – 178.
- BILLARI, F.C., KOHLER, H.P., ANDERSSON, G., LUNDSTRÖM, H. (2007). Approaching the limit: Long-Term Trends in Late and Very Late Fertility. *Population and Development Review*, 33, 1, s. 149 – 170.
- BEAUJOUAN, E., SOBOTKA, T., (2017). Late Motherhood in Low-Fertility Countries: Reproductive Intentions, Trends and Consequences. Vienna Institute of Demography Working Papers, 02/2017.
- BEAUJOAN, É., SOBOTKA, T. (2019). Late childbearing continues to increase in developed countries. *Population & Societies*, 562, 1, s. 1 – 4.
- BLEHA, B., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. (2013). Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060. Bratislava: INFOSTAT.
- BLEHA, B., VAŇO, B., BAČÍK, V. a kol. (2014). Demografický atlas Slovenskej republiky. Bratislava: Geografika.
- BLEHA, B., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. (2018). Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie. Infostat: Bratislava.
- BONGAARTS, J., FEENEY, G. (1998). On the Quantum and Temp of Fertility. *Population and Development Review*, 24, 2, s. 271 – 291.
- CAROL, S, ERSANILLI, E, WAGNER, M (2014) Spousal choice among the children of Turkish and Moroccan immigrants in six European countries: Transnational spouse or co-ethnic migrant? *International Migration Review* 48(2): 387–414.
- DIVINSKÝ, B. (2005). Zahraničná migrácia v Slovenskej republike - stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.

- DIVINSKÝ, B. (2009). Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004-2008). Bratislava: IOM.
- DONATO, K.M., D. GABACCIA (2015). Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Age. Russel Sage Foundation: New York.
- DŽAMBAZOVIČ, R. (2012). Rodinné správanie v demografických dátach. Bratislava: STIMUL.
- DŽAMBAZOVIČ, R. (2015). Reprodukčné a rodinné správanie na Slovensku (sociologická interpretácia trendov). In: I. Chorvát, R. Džambazovič (eds.). Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume. Bratislava: STIMUL, s. 11 – 51.
- DŽAMBAZOVIČ, R., ŠPROCHA, B. (2017). Kto žije v kohabitáciách na Slovensku? Intenzita vytvárania a charakteristiky kohabitujúcich osôb podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Sociológia, 49, 4, s. 369 – 404.
- FIALOVÁ, L. (1992). Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918 – 1988. Historická demografie, 16, s. 116 – 134.
- GARDNER, J., SANBORN, J. (1990). Years of Potential Life Lost (YPLL) – What Does it Measure? Epidemiology, 1, 4, s. 322–329.
- HALUŠ, M., HLAVÁČ, M., HARVAN, P., HIDAS, S. (2017). Odliv mozgov po slovensky. Analýza odchodov Slovákov do zahraničia od roku 2000. Komentár 2017/1, Inštitút finančnej politiky MFSR: Bratislava
- JURČOVÁ, D., PILINSKÁ V. (2014). Obvyklý pobyt občanov SR a odhad neevidovanej migrácie. Infostat: Bratislava
- KOHLER, H.P., BILLARI, F.C., ORTEGA, J.A. (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe during the 1990s. Population and Development Review, 28, 4, s. 641 – 680.
- KRZYŻAK, M. A., MAŚLACH, D., SZPAK, A., PIOTROWSKA, K., FLORCZYK, K., SKRODZKA, M., OWOC, A., BOJAR, I. (2015). Trends of potential years of life lost due to main causes of deaths in urban and rural population in Poland, 2002–2011. Annals of Agricultural and Environmental Medicine, 22, 3, s. 561 – 571.
- KUČERA, M. (1994). Populace České republiky 1918–1991. Praha: Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR.
- MAJO, J., ŠPROCHA, B. (2016). Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy. Bratislava: INFOSTAT.
- MANIECKA-BRYŁA, I., BRYŁA, M., BRYŁA, P. & PIKALA, M. (2015). The burden of premature mortality in Poland analysed with the use of standard expected years of life lost. BMC Public Health, 15, 101.
- MESLÉ, F., VALLIN, J. (2002). Mortality in Europe: the divergence between east and west. Population, 57, s. 157 – 197.

- MESLÉ, F. (2004). Mortality in Central and Eastern Europe: long-term trends and recent upturns. *Demographic Research*, 3, s. 45–70.
- MÉSZÁROS, J. (2000). Výpočet úmrtnostných tabuliek. Výpočet stratených rokov života úmrtím. Bratislava: INFOSTAT
- MÉSZÁROS, J. (2008). Atlas úmrtnosti Slovenska 1993-2007. Bratislava: INFOSTAT.
- MÉSZÁROS, J. (2009a). Úmrtnosť. In: Vaňo, B., ed. Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008. Bratislava: INFOSTAT.
- MÉSZÁROS, J. (2009b). Výpočet strednej dĺžky života v zdraví (metodický materiál). Bratislava: INFOSTAT.
- MÉSZÁROS, J. (2010). Stredná dĺžka života v zdraví podľa EHIS 2009. Bratislava: INFOSTAT.
- MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J. (2004). Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska. *Sociológia*, 35, 5, s. 423 – 454.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986). Základy demografie. Praha: Academia.
- PILINSKÁ, V. a kol. (2005). Demografická charakteristika rodiny na Slovensku. Bratislava: INFOSTAT.
- PODMANICKÁ, Z. a kol. (2015). Rodinné správanie populácie Slovenska. Bratislava: ŠÚSR.
- POTANČOKOVÁ, M. (2008). Plodnosť žien na Slovensku v období rokov 1950 – 2007 v generačnom pohľade. Bratislava: INFOSTAT.
- POTANČOKOVÁ, M. (2009). Prierezové tabuľky plodnosti pre Slovenskú republiku. Bratislava: INFOSTAT.
- POTANČOKOVÁ, M. (2011). Zmena reprodukčného správania populácie Slovenska po roku 1989: trendy, príčiny a dôsledky. In: Piscová, M. Desaťročia premien slovenskej spoločnosti. Bratislava: VEDA, s. 142 – 159.
- POTANČOKOVÁ, M. (2012). Plodnosť. In: Vaňo, B. a kol.: Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011. Bratislava: INFOSTAT, s. 29-41.
- POTANČOKOVÁ, M. (2013). Rodina a životné dráhy mladých dospelých. In: V., Krivý (ed.): Ako sa mení slovenská spoločnosť. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 89 – 127.
- POTANČOKOVÁ, M., VAŇO, B., PILINSKÁ, V. JURČOVÁ, D. (2008). Slovakia: Fertility between tradition and modernity. In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) Childbearing trends and policies in Europe. *Demographic research* 19, Special collection 7: 973 – 1018
- POLLARD, J. (1982). The expectation of life and its relationship to mortality. *Journal of the Institute of Actuaries*, 198, s. 225 – 240.

- PRESSAT, R. (1985). Contribution des écarts de mortalité par âge à la différence des vies moyennes. *Population*, 40, 4–5, s. 766 – 770.
- PUKAČOVÁ, J., MLÁDEK, J. (2014). Špecifické črty reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku. *Geografický časopis*, 66, 2, s. 133 – 159.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1984). Tabulky sňatečnosti a metody jejich konstrukce. *Demografie*, 26, 2, s. 110 – 121.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1995). Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes. *Demografie*, 37, 3, s. 157 – 172.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2007). Je % nemanželsky narozených v ČR projevem westernizace? *Demografie.info*, Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=430
- SOBOTKA, T. (2003). Re-Emerging Diversity: Rapid Fertility Changes in Central and Eastern Europe After the Collapse of the Communist Regimes. *Population (English Edition)*, 58, 4/5, s. 451 – 485.
- SOBOTKA, T. (2005). Childless societies? Trends and projections of childlessness in Europe and the United States. Paper presented at the Annual Meeting of the Population Association of America, Philadelphia, March 31- April 2.
- SOBOTKA, T., SKIRBEKK, V., PHILIPPOV, D. (2011). Economic Recesion and Fertility in the Developed World. *Population and Development Review*, 37, 2, s. 267 – 306.
- SOBOTKA, T., ZEMAN, K., LESTHAEGHE, R., FREJKA, T. (2011). Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: New analytical and projection methods and their application. Vienna Institute of Demography.
- ŠALAMOUNOVÁ, P., NÝVLT, O. (2006). Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě a v České republice. In: D. Hamplová, P. Šalamounová, G. Šamanová (eds.). *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 118 – 140.
- ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. (2005). Plodnost z hlediska legitimacy v regionálním pohledu. *SDA Info VII*, 2, s. 6 – 9.
- ŠPROCHA, B. (2012). Sobáše a sobášnosť na Slovensku. Čo vieme povedať o sobášoch a o procese sobášnosti na Slovensku z hlásení o uzavretí manželstva. In: *Slovenská štatistika a demografia*, 22, 2, s. 39 – 59.
- ŠPROCHA, B. (2014a). Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja. Bratislava: PÚ SAV, INFOSTAT.
- ŠPROCHA, B. (2014b). Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 56, 3, s. 219 – 233.
- ŠPROCHA, B. (2020). Transformácia sobášnosti slobodných na Slovensku optikou tabuliek života. *Slovenská štatistika a demografia*, 4, s. 13 – 27.

- ŠPROCHA, B. (2021a). Pandémia ochorenia COVID-19 v roku 2020 a niektoré charakteristiky úmrtnosti na Slovensku. *Slovenská štatistika a demografia*, 31, 4, s. 59 – 74.
- ŠPROCHA, B. (2021b). The Continuing Transformation of Nuptiality and Divorce in Czechia and Slovakia after 1989 in Cohort Perspective. *Demografie*, 63, 2, s. 91 – 104.
- ŠPROCHA, B. (2022a). Sobášnosť slobodných na Slovensku v pandemickom roku 2020. *Slovenská štatistika a demografia*, 32, 2, s. 3 – 18.
- ŠPROCHA, B. (2022b). Bezdetnosť a odkladanie rodenia prvých detí v krajinách vyšehradskej skupiny. *Demografie*, 64, 2, s. 139 – 157.
- ŠPROCHA, B., BAČÍK, V. (2020). Odkladanie rodenia detí a neskorá plodnosť v európskom priestore. *Demografie*, 62, s. 123 – 141.
- ŠPROCHA, B., FITALOVÁ, A. (2022). Neskorá plodnosť na Slovensku. *Sociológia*, 54, 1, s. 26 – 52.
- ŠPROCHA, B., ŠÍDLO, L., BURCIN, B. (2015). Úroveň úmrtnosti na Slovensku a v Česku v európskom pohľade. *Geografický časopis*, 67, 1, s. 25 – 43.
- ŠPROCHA, B., TIŠLIAR, P. (2016). Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia. Bratislava: Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska. Filozofická fakulta UK Bratislava.
- ŠPROCHA, B., TIŠLIAR, P. (2018). 100 rokov obyvateľstva Slovenska. Od vzniku Československa po súčasnosť. Bratislava: Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska. Filozofická fakulta UK Bratislava.
- ŠPROCHA, B., TIŠLIAR, P. (2021). Niektoré aspekty nemanželskej plodnosti a detí narodených mimo manželstva na Slovensku. *Sociológia*, 53, 4, s. 339 – 376.
- ŠPROCHA, B., TIŠLIAR, P., ŠÍDLO, L. (2020). Vzdelanie žien a plodnosť: k niektorým diferenčným aspektom transformácie plodnosti na Slovensku. *Sociológia*, 52, 5, s. 499 – 524.
- ŠPROCHA, B., VAŇO, B. a kol. (2015). Populačný vývoj Slovenskej republiky v roku 2014. Bratislava: INFOSTAT.
- ŠPROCHA, B., VAŇO, B., BLEHA, B. (2014). Prognóza rodín a domácností do roku 2030. Bratislava: INFOSTAT.
- TYDLITÁTOVÁ, G. (2015a). Voľba nezosobášeného spolužitia v podmienkach sociálneho a situačného tlaku. *Sociológia* 47, 2, s. 191–216.
- TYDLITÁTOVÁ, G. (2015b). Nezosobášené spolužitia mladej generácie na Slovensku a ich podmieňujúce aspekty. In: I., Chorvát, R., Džambazovič (eds.): *Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume*. Bratislava: Stimul, s. 133–154.
- VAHLOMEN, I., BÄCKMAND, H. & KORHONEN, J. (2007). Potential years of life lost. The PYLL rate in monitoring the wellbeing of a population. Dostupné: https://www.ndphs.org/documents/2662/Vohlonen%20Ilkka%20PYLL_article_2007.pdf

- VAŇO, B., a kol. (2001). Obyvateľstvo Slovenska 1945–2000. Bratislava: INFOSTAT.
- VAŇO, B. a kol. (2012). Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011. Bratislava: INFOSTAT.
- WILLIAM J. C., DETRAGIACHE, E. (1998) How Big Is the Brain Drain? IMF Working Paper 98/102 (Washington).
- ZEMAN, K. (2007). Nemanželská plodnosť demografický prehľad. In: D. Hamplová (ed.). Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 17 – 28.

Branislav Šprocha, Branislav Bleha, Viera Pilinská, Boris Vaňo

Populačný vývoj Slovenska v prierezovom a kohortnom pohľade

Vydal:	INFOSTAT – Výskumné demografické centrum Leškova 16 817 95 Bratislava
ISBN:	978-80-89398-47-8
Rozsah	112 s., 6,4 AH, 1. vydanie
Počet výtlačkov:	150